جوداوازیی چین» بوبێته هۆی مانەوەی نەوعی بەشەر وەک کە ڕێوی و مەیموونیش ماونەتەوە.

من داوا لە نەزەریەی «جوداوازیی چین و بەرژەوەند» دەکەم کە لە نوختە نیگای بەردەوام بوونی نەوعەوە بەچاوی ڕێوی و مەیموون سەیری مرۆڤ بکا چونکە ئەویش وەکوو ئەوان بەردەوام بوە، ئنجا جارێکی دیکەش داوای لێ دەکەم نیگای خۆی فرەوان بکا بایی ئەوەی کە وێڕای بەردەوام بوونی نەوع بەرەوپێش چوون و گۆڕانە کۆمەڵایەتیە – زانستییە – تەکنیکیەکەش تێ بخوێنێتەوە چونکە ئەگەر هەر بەقەدەر پشیلە و مەیموون حیساب بۆ برایەتی و هاریکاری نێوان مرۆڤ بکا بەوەدا هەر تەفسیری بەردەوام بوونەکەی مرۆڤ بە دەستەوە دەدا نەک تەفسیری چوونە مانگ و زەڕڕە قلاشی و جەزری تەکعیبی... نەزەریەی «جوداوازیی بەرژەوەند و چین» لە وردبوونەوەدا زۆر قەرزدار دەمێنێتەوە لەتەک مانەوەی نەوع و پێش کەوتنی مرۆڤدا، ئنجا گەلێک بەولای قەرزداریەوە بەرەو ئیفلاسیش دەڕوا کە فەتوای لەناوبردنی شۆڕشگێڕی تێروتەسەڵ دەدا، بەولای ئیفلاسەوە لە دڵ پیسیش ڕۆ دەچێ کە خەریک دەبێ هەمیشە تەئویلی بەد لە کردەوەی مەردانەی غەیری هەژاران دەداتەوە.

هەڵبەت دەزانم ڕاستییەکی گرنگ هەیە پێی دەڵێن «جوداوازیی بەرژەوەند...» هەروەک دەزانم لەتەک ئەودا جوداوازیی بێئەژماری وەک «جوداوازیی دین، جوداوازیی حەز، جوداوازیی بۆچوون، هی نەتەوایەتی، هی عەشیرەت، هی ڕق لێ بوونەوە و خۆشویستن، هی نەریت، هی زمان...» هەیە ئنجا لەدەستە تەرازووی بەرانبەریاندا ماکی «برایەتی، بە یەکەوە ژیان، سوودی موشتەرەک، هاوباوەڕی، هاووڵاتی، هاوزمانی، هاودینی، هاودەردی، ئەمەک، سۆز، خزمایەتی...» هەیە موعادەلەکەی کۆمەڵایەتی تەواو دەکەن تێکڕاشیان دەچنە ژێر سەرەناوی «پەلەی ژیان» نەک «جوداوازیی بەرژەوەند – شەڕی چینایەتی».

من تەمام نییە لێرەدا بە دەماری نەزەریەی «تناقض» دا بچمە خوارێ کە هەر خۆی سەرچاوەی فکرەی «جوداوازیی بەرژەوەند» ی تازەیە تەنانەت ناتوانم بەرەو لەیەکدی جوداکردنەوەی «تناقض» ی نێوان دوو لەشکر کە یەکدی دەبڕێننەوە و هی نێوان هێزی «–» و «+» ی کارەبا کە خزمەتی هەزاران دیاردە دەکات بڕۆم، وەیا تەناقوزی نێوان ئاو و ئاگر جودا بکەمەوە لە تەناقوزی وێرانکەر هەروەها ڕێم نییە تەناقوزی ڕاستەقینە هەڵاوێرم لەو «تکامل» ـەی نێوان شتی لە یەکدی نەچووی کە ئەویش زۆر بە سەیری دراوەتەوە بە مەفهوومی تەناقوز... تەمام بەوانە نییە چونکە من لە گۆشەی «فکر و مادده – مرۆڤ و دەوروبەر» ەوە بە هەندێ لە بیروڕایە ماددییە تەقلیدیەکاندا دێمەوە بایی ئەوەی یارمەتی ڕوون کردنەوەی دەوری ڕاستینەی مرۆڤ لە گۆڕانی کۆمەڵایەتی و مێژوویی دەدات، ئنجا کە من لە گۆشەی وەها بەرتەسکەوە باسی بەیەک گەییشتنەوەی فکر و مادده بکەم دیارە ڕێم نییە خۆم بهاوێمە باوەشی شەپۆلە بێ ئەمانەکانی ئەو دیاردەیە بێ سەروبنەی «تناقض» کە دەنگ و سەدای لە زوربەی نەزەریەی ماددی و نامادی دەبیسترێ.

ئەوەی لێرەدا جێی باسی «تناقض» ی تێدا دەبێتەوە لەوە پتر نییە کە بڵێم وشەی تەناقوز و واتاکەی وەها لەبەریەک دەکێشرێتەوە تاکوو بێلزوم و بێمەعنا باوەش بە زۆر شتاندا دەگرێ کە هیچ خزمایەتی لەگەڵ تەناقوزدا نییە، یەکێکیش لەو شتانەی بە زۆرەملێ وەیا بە هەڵە دەدرێتەوە بە تەناقوز ئەم گوتەیەی

جوداوازیی بەرژەوەندە، لە نێوان تەناقوز و جوداوازیشدا فەرقێکی وەها گەورە هەیە کە نەیەڵێ بە یەک چاو سەیر بکرێن و یەک دەستوور و بریاریان لێ وەربگیرێ. هەرچی «تناقض» ـە بە واتای «یەکتر هەڵوەشاندنەوە» دێ کە هەبوونی لایەنێکی تەناقوزەکە نەبوونی لایەنەکەی دیکە پێک دێنێ واش دەبێ هەردوولا یەکدی تێ دەبەن وەک کە دوو هێزی ئەمسەر و ئەوسەری گوریسکێشەکێ یەکدی بەتاڵ دەکەنەوە وەیا ئاو ئاگر دەکوژێنێتەوە وەیا مرۆڤ بەرخ سەر دەبرێ... «جوداوازی» لە بنەڕەتدا تەناقوزی تێدا نییە تا ئەو دەمەی شکڵی ڕووبەڕووبوون وەیا پشت لە یەکدی کردن وەردەگرێ.

هەڵبەت مەعلوومە لە تەناقوزدا جوداوازی هەیە بەڵام جوداوازی تا نەچێتە ناو تەناقوز وەیا نەگاتە ئەو پلەیە حیسابی یەکدی برینەوەی تێدا نییە. هەندێ جاران جوداوازی ناڕێکیشی تێدا نابێ وەک ئەوەی کەسبی من ڕاوەماسی بێ و هی تۆش کاروانچییەتی: لەوانەیە لێشاوکە و قوڕاوی باران زۆرترم ماسی بەدەستەوە بدا و کاروانەکەی تۆش بوەستێنێ و زەرەرت لێ بدا هیچ لایەکیشمان لە یەکدی عاجز نابین هەرچەند بەرژەوەندیشمان لە بارانەکەدا جودا بوو. وەها دەبێ جوداوازیەکە دەکێشێتەوە سەر نەگونجانی لایەنەکانی یەک مامڵەت وەک کە تۆ خانوو دروست بکەیت سوودت لەوەدا دەبێ گەچ و بەرد و عەمەلە و وەستای هەرزانت چنگ بکەوێ دیارە سوودی بەردفرۆش و گەچ فرۆش و عەمەلە و نەجاریش لەوەدا دەبێ پترت پارە لێ وەربگرن بەڵام ئەم جۆرە جوداوازییە ناچێتەوە بۆ لای «تناقض» چونکە تۆ و هەموو ئەوانەی مامڵەتت لەگەڵدا دەکەن هیچتان بە فۆتانی ئەوی دیکە قازانج ناکات، بە پێچەوانە، بەرژەوەندتان ڕادەوەستێ، قسەشمان لێرەدا لەگەڵ قۆناخی پێش سۆشیالیزمە کە ژیان و گوزەران و خانوو دروست کردن سەرێشەی تاک بوو نەک هی کۆمەڵ. ئەم جوداوازیەی نێوان سوودی گەچ فرۆش و عەمەلە و خانووساز زۆر بە سەیری ناوی «تناقض» ی لێ دەندرێ و لە کردەوەدا بەو پێیە مامڵەتی لەگەڵدا دەکرێ واشدەزانن ڕاستییەکی گرنگیان پێکاوە کەچی ڕاستییەکی گرنگ کوژراوە. ئێمە ئەگەر فێڵ لە خۆمان نەکەین دەبێ هەر دیاردەیە ناوی ڕاستینەی لێ بندرێ بۆ ئەوەی بایی چاکە و خراپە و جوانی و درێویەکی تێیدایە لەگەڵی دۆست یا دژ بین. گۆڕینی واتای شتان ناچێتەوە بۆ چاکەی کۆمەڵ، ئەو پەڕی چاکە لەو گۆڕینەدا هەبێ ئەوەیە کە دەچێتە گیرفانی بابای کە واتای گۆڕی، دیارە زەرەری تێکڕای گەلیشە بۆتە سوودی واتاگۆڕ وەک کە شێخی درۆزن و مەلای قیلەشەرعان قازانجی خوارەکە و خێچەکەیان لە گیرفانی خەڵق دەردەهێنن.

لە بیرمە جارێکیان لە دوو ژمارەی ڕۆژنامەی «النور» دا گوتارێکی «ماوتسی تۆنگ» بڵاو کرایەوە لەسەر «تناقض» دەدوا. لەو گوتارەدا قسەیەکی ماو ئەوە بوو «ان الحركة في أساسها تناقض» واتە بزووتنەوە لە بنەڕەتدا تەناقوزە. من لەو دەمەدا چەندین وێنەی بەردەست و بەرهەستم بە بیردا هات کە هیچیان لەگەڵ ڕایەکەی «ماو» ناگونجێ بە نموونە: ئەگەر بزووتنی گەڕۆک تەناقوز بێ دیارە پێ لە بەنزین نان تەناقوزەکە زیاد دەکا، جا ئەگەر وەها بێ ئەدی برێک ڕاکێشان و وەستاندنی گەڕۆک چییە لەتەک بزووتنەوەکەدا؟ ئەگەر زیاد کردنی خێرایی گەڕۆک لە ڕێی پێ لە بەنزین نانەوە زیادکردنی «تناقض» بێ ئەدی پێ لە بەنزین هەڵگرتن کە دەکێشێتەوە سەر نەهێشتنی بزووتنەوەکە لە ئاست بزووتنەوەکەدا چی پێ دەگوترێ؟ بزووتن و وەستان لەبەر ڕۆشنایی فکری ڕاست و دروستدا کە گێژ نەکرابێ بە فەلسەفەی

با هەڵدراو دوو لای ئەم سەرەوسەری تەناقوز پێک دەهێن ئیتر چۆن دەشێ پتر بزووتنەوە پتر «تناقض» بێ؟ دەزانین «ژین، زیندوەتی» یش جۆرێکی هەرە بەرەوپێش بۆوەی بزووتنە: بەو پێیەی کە «ماو» لە گوتارەکەدا ڕای دەگەیەنێ دەبێ خۆراک یاریدەی «تناقض» ی ناو ژینەکە بدا، ئەدی لە برسان کوشتن و زەهر دەرخوارد دان چی بۆ دەمێنێتەوە لەو تەناقوزە نازدارە؟ ڕەنگە ڕێزمان بۆ ماو بەرەو ئەوەمانەوە ببا کە بڵێین مەبەستی ماو لە گوتەکەدا ئەوەیە بڵێ «بزووتن» لە بەرانبەر «وەستان» دا تەناقوزە کە ئەمە تەفسیرێکی فیزیایی دوور لە کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتییە و چاری ئەو کێشە فکرییە ناکا کە لە مەیدانی «مرۆڤایەتی» – بە مێژوو و کۆمەڵایەتییەوە – ڕووبەڕووی تەناقوزمان دەکا. لەگەڵ ئەمەشدا بۆ چەند دەقیقەیەک چاو لەو گرفتە دەپۆشین و مرۆڤ و فیزیا لێکدی ناترازێنین، ئەوساش لە دوو نوختەوە حەقی ڕەخنەمان دەمێنێ:

نوختەی یەکەم ئەوەیە کە زاناکانی فیزیا بزووتن بە بنەمای بوونەوەر دادەنێن نەک وەستان بەو پێیە دەبێ قسەکە هەڵگێڕینەوە و بڵێین وەستان لە بنەڕەتدا تەناقوزە بەڵام دیسانەوە ناگەینە ئەوەی فیزیا لە حەقیقەتی بزووتن و وەستانی مەبەستە چونکە ئێمە هەر وەستانی قەواڵەی بەرچاو دەبینین کەچی وردیلە پێک هێنەرەکانی ئەو قەواڵانە بە جۆری هەمیشەیی لە گەڕدان، ئنجا ئەرز و ئاسمانەکان و کاکێشەکان ... هەمووی لەو بزووتنەوەیەدان کە بوە بە «دوورایی چوارەم» لەتەک سێ لانەی «درێژایی، پانایی، بەرزایی» دا، تا ئەگەر ئەو بزووتنە نەما نە ئەو جیهانەی دەیناسین دەمێنێ نە ژین و بوون و هۆش و ماش و تەرەماشیش دەمێنێ.

نوختەی دوەم ئەوەیە ئەگەر «ماو» مەبەستی «تناقض» ی نێوان بزووتن و وەستان بوایە نەیدەگوت «لەبنەڕەتدا» چونکە ئەو تەناقوزە پەکی لەسەر بنەڕەت و سەرەتا و کۆتایی نەکەوتوە، یەکسەر و ڕاستەوخۆ لە هەموو ڕوێکەوە بزووتن و وەستان، مردن و ژین، گەرمی و ساردی دژی یەکدین. دیارە «ماو» مەبەستی تەناقوزی ناوەکی بزووتنەوەیە نەک بزووتنەوەی بەرانبەر وەستان. لەگەڵ ئەمەشدا لزوم نابینم کێشەکە لە کۆمەڵایەتییەوە ڕاگوێزم بۆ فیزیا چونکە لە کۆمەڵایەتیشدا نەبزووتنەوە نە وەستان، هیچیان، خۆی لە خۆیدا «تناقض» نییە: دەبێ لە دەمی تێک هەڵەنگووتنی شتان نەگونجان و تەناقوز پەیدا ببێ. لەمەوە دەردەکەوێ ئەو بزووتنەوەیەی یاریدەی بزووتنەوەیەکی دیکە دەدات دەوری پشتیوانی دەبینێ نەک بەرهەڵستی، ئنجا پێ لە بەنزین نان و خۆراک دان یاریدەدەرن نەک زیادکەری تەناقوز.

هەر بەو پێیە کە بەر لە هەزاران ساڵ سەوداگەرێک ئاوریشمی لە چینەوە دەهێنا بە شتومەکی ئەوروپای دەگۆڕیەوە لە بزووتنەوەی بەرەوپێشی مێژووی زیاد دەکرد، هەر لەو مامڵەتەشدا قازانج بە خۆشی دەگەییشت چونکە تیجارەتی بێ قازانج نە دەکرێ و نەکراوە، ئیتر دیارە تیجارەتەکە نە خۆی لە خۆیدا تەناقوزە نە لەگەڵ بەرژەوەندی مرۆڤایەتیش تەناقوزی هەیە. ئنجا ئەگەر یەکێک لە ڕێی نەزەریەی «جوداوازیی بەرژەوەند» دوە خەیاڵی تەناقوز بهێنێتە نێوان سوودی توجارەکە و سوودی کۆمەڵ بەوەشدا مامڵەتەکە ناڕەوا نیشان بدا و توجارەکەش بە خوێنمژ دابنێ دیارە سەرلەبەری بەرەوپێش چوونی مرۆڤایەتی دزێو و تاوانبار دەکات و مەیموونایەتی و ورچایەتی بەسەر مرۆڤایەتیدا تەرجیح دەدا چونکە ئەوان قازانجی ئاوریشمی چین لە کڕیاری ئەوروپا وەرناگرن. بەرەوپێش چوونی مرۆڤ هەر ئەو تەرزە

ڕێگەیەی لەبەر بوە کە مام توجار گرتییە بەر، ئەو نیشتمانپەروەرەی کە یەخەگیری داگیرکەریش دەبوو ئەگەر توهمەی «جوداوازیی بەرژەوەند» لە دواڕۆژدا بیکاتە غەیان ئەویش لەسەرەتاوە بەگژداچوونی داگیرکەری لێ دەبێتە شێتی چونکە دەستی داوەتە کارێک سەرەتاکەی کوشندەیە و کۆتاییشی خیانەت.

لێرەدا ناچارم قسە کورت دەکەمەوە و دەڵێم کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتی گەلێک بەرژەوەندی گشتی و موشتەرەکی تێدایە کە ناهێڵێ وەها بە ئاسانی و بە سەرپێیی خەتی «تناقض» لە نێوان چینەکان و تیرێژە بەرتەسکترەکانی بکێشرێت هەر چینەش لە کۆنەوە پەراوێزێکی بەرینی سوود و بەرژەوەندی موشتەرەک بەچینەکانی دیکەی دەبەستەوە کە ئەگەر بە چەقۆیەکی سیحری و غەیبی هەڵبڕابایەوە خوێن لە هەردوو چین دەهات. سەیریش لەوەدایە، هەتا مرۆڤ لە پلەی ژیار و زانست و تەکنیک سەردەکەوێ پێوەندییە موشتەرەکەکانی زیاد دەکەن و هەڵبڕینەوەیان پتر خوێنی لێ دەهێنێت.

بە نموونە دەڵێم هەڵبڕینەوەی پێوەندی نێوان فەلاح و خاوەن زەوی ئاسانترە لە بێتەرەف کردنی سەرمایەدار، سەرمایەداریش ئاسانتر بێتەرەف دەکرێ لەو بنگە پێشەسازیانەی بەندن بە تەکنیک و زانستەوە. مرۆڤ بەسەر ڕێبازێکدا دەڕوا هەنگاو لەدوا هەنگاو پتر تێیدا موحتاجی هاریکاری و یارمەتیی ناوکۆیی و ناوخۆیی دەبێ بە پێچەوانەی بیرکردنەوەی ئەو فەیلەسووفانەی شەیدای جەڕ و مەنگەنەی تەناقوز و جوداوازیی بەرژەوەندن. دوور نابینم ئەو ڕۆژەی کە فەیلەسووفی ئەوتۆیی تێدا پەککەوتە دەبێ نزیکتر بێ لەوەی وەها بەڕواڵەت خۆی دوور دەنوێنێ.

گێژەلوولکەکانی سەرەتای پەیدابوونی بیری چینایەتی و تەناقوز و جوداوازیی بەرژەوەند بەشی هەرە زۆری داینەمیکیەتی خۆی لە نەزەر ڕۆشنبیریی سەردەمدا ون کردوە تا ئەوەی ئەو بزووتنەوانەی لە وڵاتە پێشکەوتوەکان لەسەر بنەمای چینایەتی هەڵستان خەریکن ڕادەگوێزنە سەر بنگەی پێکەوە ژیان و هەڵکردن و هاریکاری هەم لە جغزی مەفتەن و هەم لە جغزی جیهاندا هەمووشی لەسەر حیسابی کزکردنەوەی دەوری تەناقوز دەبێ، خۆ ئەوەی پێی دەڵێن Surplus Value وا جێ چۆڵ دەکا بۆ ئەوەی لە ئابووری تێکڕای وڵات گیروگرفتی گوزەران چارەسەر بکرێ نەک لە شەڕەدەندوکێ کۆنەکەی نێوان جووتە کەڵەشێری خاوەن پارە و عەمەلە.

وڵاتی دواکەوتوو جارێ ئەوەندە بە ڕوونی هەڕەشەی چەکی ئاتۆم لەتەک پەلەفڕەی گوزەرانی ڕۆژانەدا نابینێ، تەنانەت ڕۆشنایی ئاسمانگەڕی و پێشکەوتنە بێسنوورەکەی زانست و تەکنیکیش نەیتوانیوە لەو وڵاتانەدا تاریکیی میراتی برەوێنێتەوە هێشتاش هوتافەکانی سەردەمی شۆڕشی فەرەنسە هەڵدەبڕێ… بەڵام ئەم کورتبینییە و تاریکییە نابێتە کێشانە و پێوانەی بزووتنەوەی ماتیریالیزمی کۆتایی سەدەی بیستەم: هێزی پاڵەپەستۆی پێداویستەکانی تێکڕای مرۆڤ، چ لە مەیدانی سەلامەتی تێکڕایی بێ و چ لە مەیدانە جۆرجۆرەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و زانست و تەکنیک بێ خەریکە تەناقوزە کۆنەکەی نێوان لایەنە ئەوپەڕەکانی چەپ و ڕاست لە ڕووبەڕوو بوونەوە بۆ لابەلابوونەوە و بە تەنیشت یەکدیدا ڕۆییشتن دەباتەوە، خۆ ئەگەر هێزی ئەو پاڵەپەستۆیە نەیتوانی لە یەکتر کوتانی ڕووبەڕووەوە ڕاگوێزێ بۆ لێک خشان و لێک ترازان، ئەوسا، ڕۆژەڕەشی مرۆڤایەتی گەلێک گەلێک گەلێک لەوە تێدەپەڕێ لە ڕوانگەی Surplus Valueەوە سەیری بکرێ و لەوێوە تریاقی مارانگاز بخوازرێتەوە.

بەهەمەحاڵ چی لەو ڕووپەڕانەی دواییدا نووسیمن هەوڵ دانێکە لە منەوە بۆ ئەوەی نەختێک حەقیقەتی «جوداوازیی بەرژەوەند و تناقض» و پێوەندییان بە «جوداوازیی بیروباوەڕ» بۆ خوێنەری شلکی کورد ڕوون بکەمەوە، هەرگیزاو هەرگیزیش ناشێ ئەم قسانەم ببردرێنەوە بۆ درێژ کردنەوەی عومری سەرمایەداری. بڕوا ناکەم لە من ئارەزۆمەندتر هەبێ بۆ ئەو ڕۆژەی مرۆڤایەتی بێ نیاز دەبێ لە توخمی پارە نەک هەر سەرمایە و تیجارەت و بنگە مالییەکان کە دەزانم پارەی مەلعوون وەک شاعر دەڵێ:

یحرک الناس شئ	عن الحیاة معری
مزخرف مستدیر	علیه نقش وطغری
تبدو علیه سطور	تکاد باللمس تقرا
به ضمائر بعض	تباع حینا وتشری

من کە فکرم ژوورووی تێکڕای ئەو ماددەیە برد کە بنەمای فەلسەفەیەکی بەرین و بە هێز و پێزی ئەم ڕۆژگارەیە دەبێ پتر لە بیریاری ماددی ناحەزی هەموو جۆرە زاڵ بوونێکی ماددە بەسەر فکر بم بەتایبەتی ئەو ماددەیەی یەکسەر و دەرلەحزە فکری پێ دەکڕدرێ و دەنرخێندرێ و دەشخنکێندرێ کە دەکاتەوە «پارە». شەرەفی ماددە لەوەدایە خزمەتی فکر بکا چونکە فکر چرای مرۆڤایەتییە، لە چرا بەولاوە چاویەتی، لەچاویش بەولاوە ناوەڕۆکیەتی.

بەلای منەوە سەرمایە و ماددە داروەکازێکی دەستی مرۆڤن لەو ڕۆژگارانەدا کە ئیشی پێیانە. ئنجا سۆشیالیزمیش وەکازێکی ڕێکتر یاخود جلکێکی جوانترە لە سەرمایەداری بۆ ماوەیەک بەدەستیەوە دەگرێ و لەبەری دەکا و هەرگیز ناشێ بیروڕای مرۆڤکرد ببێتە دین و پەکی بیروڕای بەرزتر بیەخێت بەوەدا کە دەرفەتی دەرکەوتنی لێ کوێر بکاتەوە. کەس ناتوانێ پێشبینی لەوەدا بکا ئایا زانست و تەکنیکی نوێ چ ڕێگایەکی گوزەران بۆ مرۆڤ قیرتاو دەکەن چونکە ئەو مەیدانانەی تەکنیک و زانستی نوێ دەیکوتنەوە و ئەو ئاسۆیانەی سەرەتاکەی نەدیوی لێوە دەکەن بەوەهم و خەیاڵی بیریاری ماددی لێرە بەپێشەوەدا تێ نەپەڕیوە تاکوو لە فکرە کۆنەکانی ئەوەوە یاسای ئەزەلی و ئەبەدی بۆ کۆمەڵایەتی و ئابووری بخوازێتەوە. هەموو ئەو فەلسەفانەی داوای ئەبەدییەت دەکەن دوو ڕاستی هەرە گەورەی ئەم جیهانە لەبیر دەبەنەوە:

ڕاستی یەکەم ئەوەیە کە ئەبەدی بوونی یاسا و بیروڕای سەر بە مرۆڤایەتی بەو هۆشە مەحدوودە کە مرۆڤ هەیەتی و لەو ماوە کورتەی تێیدا دەژیت و لەم جیهانە نامەحدوودەدا شتێکە بەولای موستەحیلەوە، ئەگەر بەولای موستەحیلەوە شتێک هەبێ.

ڕاستی دوەم ئەوەیە کە دەچێتەوە بۆ سروشتی مرۆڤ چەندین لکی لێ دەبێتەوە: لکێکیان ئەوەیە کە ئەبەدی نەبوونی هەزاران بیروڕا و نەزەریەی لێرە بە پێشەوە هەزار و یەک گومان دەهاوێتە ئەبەدی بوونی بیروڕای ئەمڕۆکە و دواڕۆژیش، لەمەشدا موجامەلە لەگەڵ ماددیی تەقلیدی دەکەم کە دایدەنێم بە بیروڕای ئەمڕۆکە چونکە هی سەدە و نیوێک پێش ئەمڕۆیە.

لکێکی دیکەی ئەوەیە کە چەندین بیروڕای جوداجودا هەموویان داوای ئەبەدی بوون دەکەن لە زیمندا

ئەبەدی بوونی یەکدی هەڵدەوەشێننەوە چونکە لە هەزاری یەکێکی ڕاست بێ ۹۹۹ فکرەکەی دیکە بەدرۆ دەخاتەوە [ڕەنگە هیچیشیان ڕاست نەبن]. لکێکی دیکەی ئەوەیە کە کۆمەڵایەتی وەک کیمیا و فیزیا نییە یاساکانی هەتاهەتایێ نەگۆڕێن، ئنجا چۆن دەشێ دەستوورەکانی کۆمەڵایەتی ساڵی ۱۹۷٥ بۆ ماوەی هەزار ساڵ دواتر هەر ڕاست بن، تۆ لەوە هەر گەڕێ کە دوای پەنجا هەزار ساڵ چۆن و چی دەبێ...

لێرەدا دیمەنێکی سەیر دێتە بەرچاوی سەرنجدەرەوە: بیریاری ماددیی تەقلیدی لە مەسەلەی گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا بێ ئەوەی پێوەی دیار بێ کە هەست بە خۆی دەکا دوو جاران دژی دوو ڕاستی هەرە گەورە هەڵدەچەقێ: جارێکیان کە دێ لەگەڵ دان هێنان بە گۆڕان و بەرەوپێش چوونی مرۆڤدا داوامان لێ دەکا بسەلمێنین گۆیا دەستوورەکانی ئەو دۆزیویەتەوە بۆ بەرەوپێش چوون دەستووری ئەبەدین و شەقامەڕێی ئەوپەڕی گۆڕانن. ئەمەش خۆی لە خۆی دا دژی گۆڕان و بەرەوپێش چوونی بەردەوامە چونکە کۆمەڵایەتیمان لێ دەکاتەوە بە کیمیا و فیزیا کە دەستوورەکانیان ئەبەدین. دژی ڕاگەیاندنەکانی خۆشیەتی لەوەدا کە گۆڕان بە شتێکی ئەزەلی و ئەبەدی دادەنێ بەڵام دەستووورە قاڵب بەستوەکانی خۆیشی بە ئەبەدی لە قەڵەم دەدا. ئنجا خۆیشی دەکاتە مامۆستای زانا و فەیلەسووف و ڕابەری دوارۆژ بە هۆی ئەبەدی بوونی نەزەریەکەیەوە کە ئیتر هەموو مامۆستایەکی دوارۆژ هەر قوتابی دەبێ و هەموو بلیمەت و زانا و هونەرکارێکیش کاوێژکەرەوەی بەرماوەی فکری ئەو. عجایب! هەر لە ئێستاکەوە خەڵق ڕازی نییە بە مامۆستایی ئەو کەچی هەر خۆی خۆی تەعین کردوە بە مامۆستای قالوبەلا...

جاری دوەمیشیان لەوەدا کە دێ بەشێکی گرنگی خاسیەتە بەردەوامەکانی مرۆڤ دەباتەوە بۆ عامیلە نابەردەوامەکەی جۆری گوزەران وەک ئەوەی مرۆڤ بەتەواوی ئاوێنەیەکی بێ ئیرادە و بێ خوایشتی دەروونی و بێ ڕق بوونەوە و بێ خۆشویستن و ترس و تەما و ئومێدی تایبەتی و... و... بێ کە هەر دەبێ تیشکی ئەو هاندەرە ماددییە یەکسەرانە بداتەوە کە دەوریان لە لەشی داوە.

هەڵبەت ئەم بۆچوونە نە ڕاستە و نە ئەگەر ڕاستیش بێ مرۆڤ کەڵکی پێوە دەمێنێ: کە دەڵێم ڕاست نییە ئەوەندە بەسە بۆ بەڵگەی قسەکەم کە دەبینین مسلمان و گاور و هیندۆس بۆ ماوەی هەزار ساڵ لە یەک دەوروبەردا دەژین و نابنە «یەک – دین»، تەنانەت ژنیش لە یەکدی ناهێنن، ڕەنگە دەسکوژی یەکدیش نەخۆن، جا ئەگەر مرۆڤ ئاوێنە بێ چۆن یەک دەوروبەر لە سێ ئاوێنەدا سێ شکلی جودای دەبێ. کە دەشڵێم «مرۆڤ کەڵکی پێوە نامێنێ» لەوەوەیە کە بەردەوام بوونی خاسیەتە بنجییەکانی وەک بەزەیی و وەفا و هەستی کەرامەت و... و... چەندین خاسیەتی دیکەی پەسەندی مرۆڤایەتی هۆی بەرەوپێش چوون و کامەرانی و لەزەتی ژیانن هەر خۆشیان پارسەنگی خاسیەتە بەردەوامە ناپەسەندەکان دەدەنەوە لە موعادەلەی بەیەکەوە ژیاندا وەک حەسوودی و خۆپەرستی و بەدایەتی و... و... بێگومان ئەگەر مرۆڤ عەبدی زەلیلی بێ ئیرادەی گوزەرانی ڕۆژانە بوایە هەر لە بنەڕەتدا کۆمەڵایەتی پەیدا نەدەبوو، چونکە ئەگەر تەنها لە کولانەی سوودی شەخسی و گوزەرانەوە چەشمەندازی بەسەر ئەم جیهانەدا کردبایەوە و چ تیشکی لەبەرژەوەندی غەیر و پێکەوە ژیان و هاریکارییەوە تێکەڵ بە تیشکی ئەم کولانەیە نەکردایە لەوانە بوو هەموو نرخە مەعنەوییەکانی لە مامڵەتی نیو دیناردا پێشێل بکا، خۆ ئەوەی ڕاستی بێ نرخی مەعنەوی هەر پەیدا نەدەبوو، ئەوساش نەدەبوو کەس جیرانەتی کەس بکا لە ترسی خیانەت.

بەڵێ دەزانم مرۆڤ لەوانەیە بە تەماعێکی زۆر – وەیا هی کەم – وەیا لەبەر ترس خیانەت بکا وەیا مەیلی بە هێزی بۆ لای نارەوای ببا، بەڵام لەنگەر بەستنی کۆمەڵایەتی و سوود و بەرژەوەندی گشتی لەسەر ئەم خەسڵەتە بیژۆکانە ڕووی نەداوە. کڕینی خەڵق وەها ئاسان و هەرزان نییە کە ببێتە مامڵەتی کۆڵانان وەک وڵاغ و مەڕ و ماڵات دەکڕدرێن. هەر ئەم نائاسانی و ناهەرزانییەیە ڕێ نادا داگیرکەر بەشی زۆری خەڵق بکڕێ چونکە بێگومان مەسرەفی کڕینەکە لەو سوودە زیاتر دەبێ کە داگیرکەر بەتەمایەتی. باسی خەڵق کڕینم کرد بە نیازی هێنانەوەی نموونەی هەمەجۆر و بەو مانایەی کە کڕین و فرۆشتن یەک مامڵەتن ئنجا ئەوەی خۆی دەفرۆشێتە کڕیار بەرژەوەند و سوودی شەخسی هەرە گڵاوی هەڵبژاردوە کڕیارەکەش پاکترین نوختەی شەرافەتی گڵاو کردوە.

بیریاری ماددیی تەقلیدی کە دێت و تێمان دەگەیەنێ دەستوورەکانی ئەو بۆ گوزەران و پێش کەوتنی مرۆڤ لە واقیع و مێژوویان هەڵدێنجێت بە هۆی نەهێشتنی تەناقوز لە نێوان خەڵقدا ژیانێکی تەباوڕەبا و بێهەرا پێک دەهێنێ، ئاگادارە کە ئەم قسەیە بەزاهیر چاری «تناقض» ی کرد و لەناوی برد بەو پێیە دەبێ بەرەوپێش چوون ڕاوەستێ چونکە بەلای ئەوەوە تەناقوز بزوێنەری کومەڵایەتییە. بۆ چارەسەرکردنی ئەم تەگەرەیە بیریاری ماددی سەرلەنوێ موژدەیەکی خۆشکەڵەمان دەداتێ کە دێت و دەڵێت دوای نەهێشتنی تەناقوز لە کۆمەڵدا تێکڕای مرۆڤ بە شێوەیەکی برایانە خەریکی سەر نەرم کردنی سروشت دەبن بۆ سوودی کۆمەڵ، واتە ئەوسا تەناقوزی نێوان مرۆڤ و سروشت دەمێنێتەوە بە بزوێنەری کۆمەڵ لە شێوەیەکی تازەدا. بەلای بیریاری ماددیی تەقلیدییەوە کۆمیونیزم چاری تەناقوزی کۆمەڵایەتی دەکا و سەرلەبەری چالاکیەکانی کۆمەڵایەتی ڕووبەڕووی سروشت دەکا. لێرەدا نامەوێ دەمەتەقە لەسەر ئەوە هەڵبستێنم ئایا ڕاستە زاڵ بوونی مرۆڤ بەسەر گرفتەکانی سروشتدا وەک زاڵ بوونی فەلاحە بەسەر مڵکداردا لە ڕووی تەناقوزەوە؟ باران و ئەرز کە دوو کەرستەی هەرە بنجی فەلاحەتی کۆنینە بوون هیچیان بەرهەڵستییان لە مرۆڤ نەدەکرد، بە پێچەوانە بارانەکە لە پیاوەتی خۆی بێ ئەرک و مەسرەف دادەبەزی بۆ سەر ئەو ئەرزەی خۆی گامەڵاس دابوو بۆ بەر نووکی گاسن و پێمەڕە. بەهەمەحاڵ قسەم لەم مەیدانەدا زۆرن، من لێیان هەڵدێم بۆ سەر چەقی ئەو قسانەی خەریکیان بووین.

ئەو گەشبینیەی بابای ماتیریالیست لە بەلاوەنانی تەناقوزی کۆمەڵایەتی و دەستەویەخە بوونی تەناقوز لەگەڵ سروشتدا هێندەی حیکایەتە کۆنینەکانی بەرئاگردانی زستانان سافیلکە و خۆشباوەڕە، وەک بڵێی نەختێکیشی لە سەرگورشتەی تەورات دەکا کە دەڵێ بە شەش ڕۆژان دنیا ساز درا و ڕۆژی حەفتەم (شەمۆ) دۆشەکی حەسانەوەی لێ ڕایەخرا. ماڵی دەوڵەتە کۆمیونیستەکان ئاوا بێ، قسەی درێژیان بۆ کورت کردووینەوە و بە هەزار بەڵگەی ناکۆکیی ناوخۆیان هەر لە دامەزرانی یەکەم دەوڵەتی کۆمیونیستەوە ئەو بۆچوونە سەراوییەیان بۆ ڕەش کردووینەوە.

من لە کوێوە دەتوانم بەڵگەی بەهێز بێنمەوە بۆ عەمەلی نەبوونی ئەو فکرە گەشبینە بگاتە بەڵگەی ڕێک نەکەوتنی دەوڵەت و حیزبە شیووعیەکان چونکە ئەوان لە وڵاتی دوورەوە لەگەڵ یەکدی لەسەر بیروباوەڕ بەشەڕ بێن بەر لەوەی بگەنە جوداوازیی بەرژەوەند چ ئومێدێکم هەبێ بە برایەتی ئەو شیووعیانەی کە لە یەک قاپدا لوقمە ساز دەدەن. ئەگەر ترسی سەرووتر ئەو لوقمە خۆرانە نەوەستێنێ کەی بە ڕەواندنەوەی

تەناقوزی سەر کاغەز لە یەکدی ڕادەوەستن... کورسی سەرۆکایەتی و کیژی نازدار و باڵەخانە و کۆندیشن و گەڕۆکی شەنگ و هەزاران نیعمەتی زلی ماددی و مەعنەوی و سەدان نوختەی حەسادەت و تۆران وەک ئەوەی سفیتلانای ستالینی گەیاندە باوەشی ئیستیعمار – ئنجا هەرچی جودایی بۆچوون و بیرورا هەیە لەوانەیە کۆمیونیستان بەشەڕ بهێنێ.

زۆر ئاشکرایە، مرۆڤ هەروەک بوونەوەرێکی ماددی – مەعنەوی زۆر لایەنی یەکجار تێک هەڵکێش و گرییاوی و ئاڵۆزکاوە، دابین بوونی حەز و خواییشتەکانیشی یەکجار زەحمەتترە لەوەی نەزەریەی ماددی لە ڕێی سادە کردنی تصوراتی خۆیەوە بە ئاسانی دادەنێ. چارەسەرکردنی هۆی گوزەران کە کارێکی زێدە گرنگە بەشێک لە گرێکانی کۆمەڵایەتی دەکاتەوە ئەویش بە مەرجێک کە ئەوپەڕی داد و ڕاستی لە دابەش کردنی داهات بەسەر خەڵقدا لەکار هاتبێ، داهاتەکەش خەڵق تێر بکات و هەموو کەرستەی خۆش گوزەرانی سەردەم بگەیەنێتە زوربەی خەڵق، ئەوساش ئەگەر مرۆڤ نەگەییشتبێتە پلەیەک لە هەستی کۆمەڵایەتیی بەرز کە تێیدا بە بەشی خۆی ڕازی دەبێ چارەسەر کردنەکە ناتوانێ ناکۆکیی نێوان خەڵق بەرتەرەف بکا چونکە لەوانەیە خەڵق بە بەشی خۆی ڕازی نەبێ و بە دوو قسەی هاندەر داوای شتی لە توانا بەدەر بکا بەتایبەتی کە خەڵقەکە یەکسەر لە حکومەتەوە بژێو و نوا و پۆشاک و پێویستی گوزەران وەگرن نەک بە مامڵەتی شەخسی و چالاکیی تاک. لەوە هەر بگەڕێ کە هەزار هۆی غەیری گوزەران کە تەنانەت ماددیش نییە و زەرەربەخش و سوودبەخشیش نییە بۆ کەس خەڵق لێکدی دڕدۆنگ دەکا [دیتوومە لەسەر تف لە ئاگر کردن دەمەقاڵێ بوە].

کە سەرنج بگری دەبینی ئاژەڵ بەو هەموو سافیلکەیی خۆیەوە، جگە لە ئالیک و زایەند، لەسەر هیچەش بەشەڕ دێ، چ جایی ئادەمی بە خۆی و بەو هەموو لایەنە ماددی و ناماددییانەی نەفس و کۆمەڵایەتیشیەوە. بێگومان چارەسەر کردنی گوزەران ئامانجێکی زلی مرۆڤە بەڵام ناشێ بگوترێ بە دابین کردنی گوزەران نەفس و حەزەکانی مرۆڤ فش دەبنەوە وەیا هەتاهەتایێ پێداویستە ماددییەکانی کە ئێستا گرنگن هەر بە گرنگی دەمێننەوە و دەبنە بنەمای بیرکردنەوە لە چارەسەرکردنی تەناقوزی نێوان خەڵق. ئنجا تێبینیەکی هەرە بنجی دەمێنێتەوە لە ئاست ئەو کەسانەی بەسەر گوزەرانی خەڵقەوە دەبنە میر و گزیر و چاوسوورکەرەوە: خۆ ئەوان کەسانە لە ماڵ و میراتی باب و باپیران مەردم تێر ناکەن تاکوو لێیان ببنەوە بە خوا و پێغەمبەر، هەرچی تێر بوون و حەسانەوەیەکی هەیە بە ئارەقەی ناوچەوانی زەحمەتکێش و پسپۆڕ و ئەندازیار و زانا و... و... ئەو تەرزە خزمەت گوزارانەوە پەیدا دەبێ کەچی بابای بیریار لێیان دەبێتە مامۆتک و دەڵێ: هونەر هونەری خۆمە و دەست بەسەر هەموویان و ئەرک و بەهرە و بەرهەمیان دادەگرێ و مافی «رازق» یان لێ بەکار دەهێنێ، هەر تێشکان و دۆڕاندن و بەفیرۆ چوونێک و نەهاتنە دییەکیش هەبێ کە لە تەتبیقی نەخشەکانی ئەوەوە پەیدا ببن لە یەخەی ئەوانی دەپێچێت، وەک تەوقی لەعنەت، وەیا باران و با و تەرزەی تێدا دەکاتە بەرپرس.

ئەم قسانەم تەنها لایەنی ئیجابیی هۆشی مرۆڤ تێ دەخوێنێتەوە، ئەو هۆشەی کە لە ڕێی بیرکردنەوەی ماددی تایبەتییەوە بۆ ئەوە چوە کە تەناقوز و جودایی بەرژەوەند بنەمای ناکۆکیی کۆمەڵایەتییە، خۆ ئەگەر بەشێکی ئەو بۆچوونەش ساختە بێ دیسانەوە حیسابی چاوساغی لەگەڵدا

دەکرێ تا ئەو دەمەی کە قسەکانی خۆی لێ دەبێتە باوەڕ و بە خۆی هەڵدەخەڵەتێ، ئەوسا لەوەدا هۆش تاریکە. هەرچۆنێک بێ، بێ تێ خوێندنەوەی ئیحتمالی ساختەگەری، بەو بیریارە ماددییە تەقلیدییە دەڵێم و دەڵێمەوە چارەسەرکردنی ناکۆکی و تەناقوز و جوداوازیی حەز و ئارەزۆ لەوە زەحمەتترە کە بیرکردنەوەی ماددی بۆی دەچی هەرچەند لایەنی سەلبیی هۆش لەوەدا جارێ دەوریشی نەبووبێ: تۆ سەیری، هەتا ئیختراعێک دادەهێنرێ چەند تەجرەبەی تێدا فشەڵۆک دەبێ خۆ لەوەدا هەرچی لایەنی روونی هۆشە تەنها ئەو بەشدار بوە لە کارەکە ئنجا حاڵ و باری کۆمەڵایەتی کە ئیرادەی ژین و هۆشی لەگەڵدایە و جۆرەها جۆرەهای تەناقوزی مرۆڤکردی تێدا دەزێتەوە کە هیچی لە سروشتدا وێنەشی نییە ئایا ئەو حاڵ و بارە کۆمەڵایەتییە لەچاو مەڵبەندی اختراع و دۆزینەوەی سروشتی دەبێ چۆن بێ؟

ئێستا دەورە سەلبییەکەی هۆش بە جۆرێک رووبەرووی فکری ماددیم دەکا کە تا ئێستا لێی نەدواوم، رووبەرووبوونەکەش گەلێک بەئەرکترە بۆ فکری ماددی لەو ئەرکەی کە پێشتر «دوانەتی» ی سەلبییەت خستییە بەر فکری ماددی لەچاو ئەرکی لایەنی ئیجابیی هۆش:

دەوری سەلبیی هۆش وەک پێشتر گوتوومە بە چەندین جۆر رێ لە پێش کەوتن و خێر و خۆشی دەبڕێتەوە، بگرە مرۆڤیش بەرەو دوا دەگێڕێتەوە. ئەم رێ لێ برینەوەیە و بەرەوپاش گێڕانەوەیە «تناقض» ی ڕاست و بێ فێڵن چونکە لایەنە سەلبییەکە لایەنە ئیجابیەکە هەڵدەوەشێنێتەوە کە دەکاتەوە تەناقوز نەک جوداوازی و نەگونجان. ئنجا بەزاهیر بیرکردنەوەی ماددی کە خۆی بە تەناقوەزەوە بەند کردوە دەرفەتی دەبێ خۆی لە مەسەلەکە هەڵقوتێنێ و بڵێ: ئەدی نەمگوت تەناقوز چەرخ و مەنگەنەی جیهانە؟ بەڵام ئەرکە زلەکەی فکری ماددی کە تازە باسم کرد لەوەدایە کە ئەم تەناقوزەی لایەنی سەلبیی هۆش لەگەڵ لایەنە ئیجابیەکەی نابێتە ئەو پێپلکانەیەی کە بەلای فکری ماددییەوە کۆمەڵایەتی بەرەوپێش دەبا. لێرە بەپێشەوە گوتم، وەیا گوتوومە، تاریکایی سەلبییەتی هۆش هەرگیز خۆی لە خۆیدا ڕاست ناکرێتەوە وەک کە هەڵەی حیساب بە پێداهاتنەوە هەر بە پێی داخوازی دەستوورەکانی حیساب ڕاست دەکرێتەوە، ئەوساش کە ئەمەم گوت و باسی ڕاستییەکی موتلەقی بەدی دەکرد، تەنها لەگەڵ دوو دەستوورەکەی «گۆرانی چەند بۆ چۆن» و «نفي النفي» نەختێک رووبەڕوو بوونەوە، چی ئێستا لێرەدا دەیڵێم حەقیقەتێکە لەگەڵ فکرەی «تناقض» دا تێک هەڵدەئەنگوون و دژ دەوەستن چونکە سەلبییەتەکە وەک من دەیبینم تەناقوزی ناو فەلسەفەی ماددی لە ئاست خۆیدا بەتەواوی پەک دەیەخێت و بەرەو دوای دەکاتەوە:

ئەم تەناقوزەی دەوری سەلبیی هۆش کە ئیجابیەتەکە دەکوژێ هیچ سیفەتی «بزوێنەرایەتی» تێدا نییە تاکوو هیچ شتێک بەرەو ئەو لایەنە ببزێوێ کە فەلسەفەی ماددی بە تەمایەتی لە تەناقوزەوە پەیدا بێ، بە پێچەوانە تەناقوزەکەی سەلبییەتی هۆش لە مەیدانی خۆیدا هەموو بزووتنەوەیەک و رووناکییەک دەکوژێ، واتە لە عەینی پێک کەوتنەوەی سەلبییەتەکە لەگەڵ دەوروبەرەکەیدا هیچ لەرزە و چەخماخە و جۆش پەیدا نابێ بزووتنەوە و تیشک پەیدا بکا بەڵکوو مردن و وەستان و تاریکی دەزێتەوە مەگەر لە دەرەوەی مەیدانی ئەو سەلبییەتەوە تیشک بێت و تاریکیەکە و مەرگەکەی پێ برەوێتەوە. بە نموونە کە گوترا شێخی فلانە شوێن جڵەوی ڕۆژ ڕادەکێشێ هیچ بنەمایەکی ماددی روون و ڕاست لەو قسەیەدا نییە بمانباتەوە بۆ فەلەکناسی، بۆیە هەتا قافی قیامەت قسەی ئەوتۆیی لە تاریکایی خۆیدا جینگڵ دەخوا و تاریکی

زیاد دەکا. ئەوپەڕی تەعدیلی تێدا بکرێ ئەوەیە ئەگەر گوترا شێخەکە لە ٢٥ سەعاتدا دەورەیەک بەرۆژ دەکات دەشێ ٢٥ سەعاتەکە بکرێتە ٢٤ سەعات کە ئەمەش تەعدیلێکە بە هۆیەکی دەرەوەی تاریکیەکە پێک هات.

ڕەنگە بگوترێ مردنیش هەمان جۆر دژی ژینە و چ بزووتن و ڕووناکی لێ ناکەوێتەوە و بریتییە لە کوشتنێکی موتلەق: لە ئاست ئەم تێبینیەدا کە لە جیاتی خوێنەر ڕووبەڕووی خۆمی دەکەم چەند ڕوون کردنەوە هەیە:

١- مردن ڕووداوێکی سروشتییە دەخلی بەسەر سەلبییەتەوە نییە.

٢- لە سروشتدا ڕوەک ساڵە و ساڵ لە عەینی هەناوی خۆیدا تۆی نوێ بە زەویدا بڵاو دەکاتەوە و زیندوەتی نوێی لێ دەکەوێتەوە.

٣- زیندەوەرەکانیش بەر لە مردنیان دەتوانن ژیان بەردەوام بکەن بە هۆی ئەو وەچانەی لە دوایان دەمێنێتەوە.

٤- مردن بریتییە لە بەسەرچوونی ژیان نەک حاڵەتێکە وجوودی سەربەخۆی هەبێ و لەلاوە یەخەگیری بوونەوەری زیندوو ببێ، ناشبێ لێرەدا مردنی بە گوللە وەیا خنکان وەیا هەڵدێران و نەخۆشی تێکەڵ بە حیسابەکە بکرێ چونکە ئەم هۆیانە لە دەرەوەی عەمەلیەتی «بەسەرچوونی ژیان»ەوە بۆی دێن و ڕەوتی سروشت دەوەستێنن، هەروەک کە زیندوێک بگاتە پلەی مردن و بە دەرمان درێژە بە ژیانی بدرێ، ئەوەندە درێژبوونەوەیە هونەری یاساکانی بایۆلۆجی نییە کە زیندوەکەیان گەیاندە لێوی مردن.

٥- مردن کە دژی ژینە و پێوەندی بە سەلبییەتەوە نییە، لە ئاست دوو یاساکەی «گۆڕانی چەند بۆ چوون و نفی النفی» بە گژ بیری ماددیدا دێتەوە چونکە نە نوختەی تەنگەتاوی تێدایە گۆڕان پێک بهێنێ و نە خۆیشی نەفی دەکاتەوە بەرەو ژیان. هەتا مردن سواری مردن بکەیت [کە ناکرێ سواری یەکدی بن] هەر مردنە و بەس.

بەهەمەحاڵ هەر نموونەیەکی هەبێ لە بابەتی سەلبییەتی هۆش کە نەزۆکی موتلەقە، ئەویش بێگومان بەر ئەو تەناقوزە ناکەوێ کە بیریاری ماددی مرخی لێ خۆش کردوە، گەلێک شێوەی جوداجودای دیکەش هەنە کە هەموویان خراونەتە ژێر یەک سەرەناوی «تناقض» لە حەقیقەتدا ناچنە بەر یەک حوکم و تەئسیریشیان لە گۆڕانی کۆمەڵایەتی و لە سروشتیشدا یەک جۆر نییە، هەندێکیشیان لە بنەڕەتدا تەناقوزیان تێدا نییە بە زۆرەملێ لە ڕێی زاراوەی «وحدة الاضداد» دا چەتری تەناقوزیان بەسەردا هەڵدراوە. بەداخەوە ناتوانم لێرەدا خۆمیان بۆ لە باسەکە بدزمەوە وەک دەشزانیت باسەکە بە ئەسڵ لاباسە و لە بابەتێکی دیکەوە جودا بۆتەوە.

لەم پێداچوونەوەیەی بە پەلە بە هەندێ قەناعەتەکانی بیری ماددی لە مەیدانی «تناقض» دا دیتمان جارێکیان بیریاری ماددی واتای تەناقوز لێک دەکێشێتەوە تاکوو باوەش بە جوداوازیشدا دەگرێ، جارێکی دیکەش جۆرێک تەناقوزمان دۆزیەوە لە سەلبییەتی هۆش پێچەوانەی ئەو تەناقوزەیە کە فکری ماددی بە ماکی «تطور» ی دادەنێ، ئەم مەیدانەش هێندە بەرینە زەحمەتە لێی تێپەڕین، لەبەر ئەمە چی دیکە بەدوای ناکەوم خوێنەریش لە لای خۆیەوە دەتوانێ هەر جارەی ناوی تەناقوز لە «تطور» دا هات لە

مەسەلەکە ورد بێتەوە ئایا تەناقوزی ڕاستینەیە یا نەگونجان و جوداوازییە، کە ڕاستینەش بوو یاریدەی بەرەوپێش چوون دەدا یاخود دەیوەستێنێ یا دەیکوژێ.

بەڵام دەبێ پەنجە بۆ شتێک ڕابکێشم لە مەسەلەی تاریکایی لایەنی سەلبیی هۆش دژی ڕووناکیی حەقیقەت لەوەدا کە گوتم لە هیچ ڕوویێکەوە و هەرگیزاو هەرگیز ناکێشێتەوە سەر بەرەوپێش چوون. ئا لێرەدا پێویستە بڵێم هەرچەند ئەمانەی گوتم وەک بەدیهیەن، هەرنەبێ بەلای خۆمەوە، لەگەڵ ئەمەشدا جۆرێک نرخاندن و بەیەکدی گرتن هەیە لە دەوری جغزی کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتی پەسەندەوە لەوێدا سەلبییەتەکە شێوەیەکی بەرەوپێش چوون وەردەگرێ ئەویش کە بێین پەیدا بوونی ئەفسانە لای مرۆڤ و نەبوونی لای جانەوەران بەراورد بکەین دەبینین هەرچەند ئەفسانە گومڕاییش بێ دیسانەوە لەچاو نەبوونی لێکدانەوەی بەرەو ئەفسانە لای جانەوەران دەبێتەوە نیشانەی بەرەوپێش چوون، بەڵام نابێ لە دیاردەکە بەسەهوو بچین و نرخی بۆ بخوازینەوە: لایەنی سەلبیی هۆش لە هەموو مەیدانەکانەنی مرۆڤایەتیدا ڕووخێنەر و لەمپەڕە، ئەویش وەکوو کردەوە بەدەکانی مرۆڤ و لایەنە ناپەسەندەکانی کۆمەڵایەتی لەو ڕووەوە بە دیاردەیەکی بەرەوپێش دەژمێردرێ کە بەندە بە مرۆڤەوە و تایبەتی مرۆڤایەتییە و لە پلەی مرۆڤایەتیدا پەیدا دەبێ. بە نموونە، خەسڵەتی درۆزنی خەسڵەتێکی بەدە بەڵام ئاژەڵ ناتوانێ درۆزن بێ چونکە نازانێ بدوێ. بەلای منەوە ناپەسەندایەتی بەوەدا شەرەف پەیدا ناکا کە لە مرۆڤەوە سەر دەکا هەر وەکوو دەرد و نەخۆشیەکانی تایبەت بە مرۆڤ، ئەوانیش هەر مەلعوون و بەدن. دەتوانین لێرەدا قسەمان نەختێک پانتر دابرِێ و بڵێین سەرلەبەری چالاکیی هۆش و هەموو خاسیەتەکانی دیکەی مرۆڤ بە چاک و بەدیەوە، بە سەلبی و ئیجابییەوە، لە سەرووی پلەی گیانلەبەرندایە لەو ڕوە دەتوانین پێیان بڵێین دیاردەی ناپەسەندی بەرەوپێش بوویەوە.

لێکدانەوە لە مەیدانی کۆمەڵایەتیدا کە یەکسەر پێوەندی بە چاکە و سوود و خراپە و شکست و نوشوستی مرۆڤەوە هەیە دەبێ بەو پەڕی خۆلەبیرکردنەوە بکرێ بۆ ئەوەی حیسابی لاوەکی وەک خاترانە و خۆشویستن و دزاندن و شەرم و سوودی شەخسی و ئەو تەرزە تێوەرێخانە دەوریان نەبێ لە هەڵنانی ئەو موعادەلە کۆمەڵایەتییانەی کە پرۆژەی کامەرانی و بەختیاری و پێش کەوتنیان لەسەر هەڵدەستێ و بێگومان هەموو ئەو درۆیە خۆشکەلانەی کە مەبەستی تایبەتی دەیانهاوێتە ناو دەقی فکر و فەلسەفە و باوەڕ وەیا ڕووداوی مێژوو، دەبنەوە بە کۆت و زنجیر لە دەست و پێ و گەردنی ئاپۆرەی میللەت دەئاڵێ هەرچەند درۆکەش بە نیازی سوودی میللەت هەڵبەسترابێ. زێدە بەدایەتیی درۆی سەر بە فەلسەفە و فکر و سەر بە باوەڕیش لەوەدایە کە بە زۆری شەقامەڕێی ناوەندی کۆمەڵایەتی کە دەکاتە جەمبوورەی بەرهەم هێن و زەحمەت کێش و خزمەت گوزار گیرۆدەی ئەو درۆیانە دەبێ، مرۆڤی دنیاخواز و فێڵبازی سیاسەت و ئایین و ئابووری و بابای ستەمکار و داگیرکەر هێندە دەربەستی ڕاست و درۆیان نییە پەکی ئاشی خۆی لەسەر باراشی خاوێن بخات.

گوتەی «لە کوێ پسا لە وێی گرێ دەداتەوە» لەلایەن ئاپۆرەی میللەتەوە لە شتی خوێرپلەی کەمبایەخ بەڕاست دەگەڕێ، هەرچی ساختەگەری کاری گەورەیە بە وەستای پسپۆڕ و مەعلان و شەیتان نەبێ هەڵنابەسترێ. درۆ هەڵبەستن لە فەلسەفە وەیا لە ڕووداوی مێژوویی وەیا لە هەر بارێکی گرنگی سەربە

کۆمەڵایەتیدا بێ، با بە نیازی چاکەی مرۆڤیش بێ، وەک ئەوەیە خزم و کەسی نەخۆش لەبەر پەرۆش بۆ نەخۆشەکە درۆ لەگەڵ دکتۆردا بکا و ڕاستی حاڵەتی نەخۆشەکەی لێ بشارێتەوە. لە نوختە نیگای سوودی مرۆڤیشەوە فەرق نییە لەوەدا ئایا هەڵەی فکر و فەلسەفە بە درۆی ئانقەست بوە یا لەبەر کەمزانی و بەسەهوو چوون و تێ نەگەییشتن چونکە لە هەردوو باردا کەموکووڕی و هەڵەی فکرە کە سەر دەکێشێتەوە بۆ بیرکردنەوە لەو تەرزە چارەسەرکردنەی کە نەخۆشیە درۆزنەکە داوای دەکا. بەڵام لەلایەن ئاکار و بەرپرسیارییەوە دیارە ئەو دوکتۆر و فەیلەسووفەی کە بە ئانقەست خۆی بە سەهوو دەبا تاوانبارترە لەو دکتۆر و فەیلەسووفەی بەسەهوو دەچێ چونکە درۆزنی زۆرزانی ئانقەست هەروەک عوزری بەدەستەوە نییە لە درۆکەدا دوژمنایەتیشی تێڕا دیارە، ئنجا ئومێدیشی لێ ناکرێ بەرەو پەسەندی بچێتەوە وەک کە پیاوی سەهوو کردوو هەمیشە لێی دەوەشێتەوە لە سەهووی بگەڕێتەوە.

ئێمە هەرچەند ناتوانین فەیلەسووف و بیریار و مێژووناس و کۆمەڵناس بهاوێینە سەر ڕێبازی ڕاستگۆیی و دڵسۆزی ئەگەر خۆیان ڕێبازەکە نەگرنە بەر، بەڵام دەتوانین و لەسەریشمانە، بە دوا فەرمانە ناتەواوەکانیان نەکەوین و بەرزەپێ لەبەریان هەڵنەستین، خۆت دەزانی بیریاری ماددی بەوپەڕی بێباکی و سادەییەوە داوا لە هەموو جیهان دەکا واز لە هەرچی بیروباوەڕی پێش خۆی هەیە بهێنن و ئەو ڕێبازە بگرنە بەر کە خۆی بۆیانی ڕەنگرێژ دەکا، جا کە ئەو وەهامان پێ بوێرێ و تەمامان تێ بکا بۆچی نەوێرین لە جغزی بیروڕای خۆماندا بۆچوونەکەی ئەو ڕەت بکەینەوە کە لەگەڵ لێکدانەوەی ژیر و بێ مەبەست و ئازاددا ڕێک نەکەوێ و بە پێی بەرژەوەندی ڕاستینەش دروست دەرنەچێ. خۆ ئەگەر ڕەخنە و ڕازی نەبوونێکی لە دەرەوەی ماددییەتی تەقلیدییەوە تێی بگیرێ گومانی ناحەزایەتی و دوشمنایەتی لێ بکرێ ناشێ ڕەخنەی حیزبە ماددییە مارکسیستە کۆمیونیستەکانیش کە دێن هەڵە و نالەباری و ناتەواوی فەلسەفەکە دەڵێنەوە و فکری تازەتری لە جێگەدا دەکەن بە پرۆژە ناشێ ڕەخنەی ئەوانیش هەر بە کەفوکوڵی دوشمنایەتی و هەستی چینایەتی و خزمەتی ئیمپریالیزم حیساب بکرێ.

ئەمە دەڵێم بۆ پتر روون کردنەوەی بێ سەروبەریی ئەو تەرزە توهمانەی بیری ماددی لەو ڕەخنەیەی دەگرێ کە بیری ناماددی ناکۆمیونیست بەڕوویدا دەداتەوە چونکە بە عادەت هەرچی ڕەخنە هەبێ دژی ئەو فکرە لە دەرەوەی ئالقەی خۆی تاوانبار دەکرێ، دیارە ڕەخنەی ناو جغزەکەی ماددییەت پتر فرزەی ئەوجۆرە توهمانە دەبڕێ، ئەو ڕۆژگارەش بەسەر چوو کە هەموو هەڵوەستە ڕاستەکانی وەک هی تیتۆ لە ساڵانی دوای شەڕی دوەمدا بە شێواندن «تحريفية» ناوی بزرێ. چەند سەیر بوو ئەو دەمەی مرۆڤی وەکوو تیتۆ و جیلاس و کامۆ لەسەر مرۆڤایەتی و شەرافەتی هەموو تاک و کۆمەڵی بەرەی چەپیان دەکردەوە دژی لادانێکی ئاشکرای دڕندەی کەهەنووتی «چەپایەتی» لە ساڵانی دوای شەڕدا، ملیۆنەها ملیۆنەها بوتپەرستی چەپپەرستی چاوبەسترایەوەی دەروون دیلی کاوێژکەرەوەش ئەو قارەمانانەیان ڕیسوا دەکرد دژی ئازادی و نرخ و حورمەتی خۆیان، هێندەشی نەبرد دەرکەوت ڕیسوا کراوەکان چەند دڵسۆز و ئازاد و ئازا بوون و تاوانبارکەرەکانیشیان چەند درۆزن و خۆپەرست بوون!! جاری وەها یەک دوو دڵۆپی ئارەقەی شەرم و بەخۆدا شکانەوە دەبێتە... ئەرێ دەبێتە چی؟ بڕوا بکە نازانم ناوی لێ بنێم!!!

هەڵبەت من داوا لە مرۆڤ دەکەم، ئەوساش داوام دەکرد، بەتایبەتی لە کورد کە بایی فلسێک و سەلکە

پیاڕێکی ڕزیو قەرزداری هیچ فەلسەفەیەکی ماددی و ناماددی ئەم جیهانە نییە، ڕەنگە قەرزی خۆیشی بەسەر فەلسەفەوە هەبێ، ئەوەندە ئازاد و چاوکرایەوە بێ بوێرێ بە هەڵە بڵێ هەڵە و ڕاستیشی بکاتەوە با هەموو دنیای ماددی و ناماددیش یەک دەنگ و یەک نەوا لەسەر هەڵە مێژووییە فکرییەکانی خۆیشی بکاتەوە. لە تەجرەبەی بەرچاوی خۆمەدا دیتوە بابای سەر بە فکری ماددیی تەقلیدی هاتوە هەڵوەست و بیروڕای غەیری خۆی بەکێشانە و پێوانەی خۆی هەڵکێشاوە و بڕیاری وەهای بۆ داوە هێندەی بڵێی نادروست و بێئینساف بوە، ئنجا کە بابای توهمە تێگیراو بەو کێش و تەرازوە و بەو بڕیارە ڕازی نەبوە کابرای تەقلیدی پتر لەسەر قسەکانی خۆی سوور بوە و هەڵوەستی کابرای دیکەشی بە بەڵگەی تازە بۆ خۆی لەقەڵەم داوە.

خولاسە لە بڕیارەکانیدا شەختەکردن و قاڵب بەستن و دەق گرتنێک هەبوە بە تەواوی حیکایەتی ئەو شەعبەدەبازەی دەهێنامەوە یاد کە دەهات دەست و پێی نەساغی دەبەستەوە بە نامەی ئەوەی جندۆکە دەستیان لێ وەشاندوە ئیتر بە تێلا لێی ڕادەکێشا و دەیگوت دەی! ناوەکان بڵێ... کابرای بەستراویش زیرەی دەچوە عاسمان و چ ناوی نەدەگوتن چونکە جندۆکەی نەدەدیتن هەتا ناویان بڵێ... خۆ ئەگەر لەبەر عەزابی لێدان ناوێکی عادەتیشی گوتبایە شەعبەدەبازەکە لێی نەدەسەلماند چونکە بە پێی ئەو تەزکەرە نفوسانەی بۆ جندۆکەکانی دەر کردبوو دەبوو ناویان سووژن، مەشکەڕەق، دەرزی بزۆت... بێ. هەمان شکڵ کابرای کە ڕەخنەش لە بیری ماددی دەگرێ چاری ناچارە دەبێ بسەلمێنێ جندۆکەی دەرەبەگ و کۆنەپەرست و ئیستعمار چۆتە کلێشەیەوە چەندێکیش هاوار بکا و بڵێ: کاکەینێ و بابەینێ من هەموو شتێکم قوربانی گەل کردوە، ئەوەی دەشی بێژم لە فکری ئازادەوە بۆ سوودی میللەتەکەم و بەرزیی نیشتمانەکەمە، دادی نادات و لە نێوشانانی ڕادەکێشرێ و دەبێ ناوان بڵێ: شاپلێتە... قوڵەشین... خۆفرۆش... سەلکەسیر... پاشەکشە... غەیان... پەلپێنە... هەتا کرمی دڵی ماددییە تەقلیدییەکە دەمرێ ئەوسا کابرای جندۆکاوی – ئیستعمارراوی شایەدیەکی نابەحەق دێنێ و گوناهەکانی دەشۆرێتەوە‹١٣›.

ئەلبێر کامۆی بەدبەخت بەچەند قسەیەکی ڕاست و دروست و مرۆڤانە ڕەخنەی هەرە بەجێ و هەرە دڵسۆزانە و هەرە گیان پاکانەی لە هەندێ شتی هەرە ناڕەوا و هەرە نادروست و هەرە بەدی سەردەمی ستالین گرت، دەرحاڵ جندۆکە برایە کلێشەیەوە و ناو و ناتۆرەی بەدوادا هات تاکوو لە ڕووداوێکی ئۆتۆمۆبیلدا کۆتایی بە ژیانی هات و لە دەست قسەی بێ سەروپێ و خوێڕوو ڕزگار بوو. بێگومان ئەگەر شیووعیەکانی ئەوسای فرەنسە تێگەییشتنی ئێستاکەیان هەبوایە جۆرێکی دیکە پێشوازییان لە کامۆ دەکرد چونکە ئەو بەقەدەر شیووعیەکانی ئێستای فرەنسە دەنگ دلێر نەبوو.

مرۆڤ بایی ئەوەی دژی ناتەواوی و نادروستی و ناڕاستیی فکر و فەلسەفە و هەڵوەست ڕاوەستێ لایەنە سەلبییەکەی هۆشی بەزاندوە، بەڵام ئەو پرسیارە دەمێنێ لە خۆمانی بکەین: چۆن دەتوانین یا دەزانین دژی هەڵە و نادروستی و ناڕەوایی و ئەو جۆرە تاریکییانە ڕاوەستین بەر لەوەی تێیان بگەین؟ چۆن تێیان دەگەین؟ ئێمە کە لەبەر حوکمی لایەنە سەلبییەکەی هۆش شەوکوێر بین چۆن و لە کوێوە ئەو چاوە گەش و بینەرە بخوازینەوە تاریکاییەکەی پێ بڕەوێنینەوە و ڕاستییە بزر بوەکانی تێدا بدۆزینەوە؟

من كه خۆم له شەوی تاریكی ئەنگوستە چاودا بەرەو رەشایی بنۆرم دەست بۆ كام تیشك پان بكەمەوە و رووناكی لێ بخوازمەوە؟ ئەم پرسیارانە دەشێ بكرێن هەر نەبێ لەبەر ئەوەی كە قسەكانی من وەها دادەنێن لایەنی سەلبیی هۆش پێك هێنەرێكی هۆشەكەیە، كەواتە لێ رزگار بوونی مومكین نییە وەیا زۆر زەحمەتە، تێ كەوتنیشی هەتا بلێی ئاسانە رەنگە تێ نەكەوتنی سەیر بێ. ئەوەی راستی بێ، بمانەوێ و نەمانەوێ، مرۆڤ هەمیشە لە بەرتاوی تاریكایی ئەو لایەنە سەلبییەدا دەبێ هەر جارەش بە شێوەیەك و لەناو واقیعێكی نوێ و لەبەر تیشك و سێبەرێكی ساختەدا.

من كه بزانم لایەنە رووناكەكەی هۆش، لەبەر زۆری مەجهوولاتی موعادەلەی كۆمەڵایەتی وەیا لەبەر كەمزانین وەیا لەبەر هێركردن و بەهەڵە بردن وەیا لەبەر ترس وەیا... وەیا...، لەوانەیە رەش هەڵبگەرێ و گومرا بێ، دیارە هەمیشە چاوەڕوانی تێكەوتن لە قۆرتە رەشە تاریكەكانی لایەنی سەلبیی هۆش دەبم، لەو رووپەرە تێپەڕیوانەشدا بایی ئەوەی حەقیقەتی هێندە دەست هەڵێنج روون بێتەوە لە زۆر رووی مەسەلەكە دواوم زۆریشم خەڵق لەخۆم رەنجاندوە، تۆش لەلای خۆتەوە دەتوانی بە لێكدانەوە بۆ ئەو ئیحتیمالانە برۆی كە دەشێ هۆشی مرۆڤ تێیاندا بەرەواژ بێتەوە. بگرە لە غەریزە سادەكانەوە تا دەرس دانی هەڵە تا بیروڕای میراتی پڕ ئەفسانە تا ئاڵۆزكانی ژیان تا وەزەحمەت كەوتنی گوزەران تا تێك هەڵقژانی بێوچان لە سەرانسەری جیهان تا هەڕەشەی ستەم تا خەفەكردنی بیری ئازاد... تا... تا... هەمووی هەر رێ خۆشكەرەوەن بۆ بەهەڵەدا چوون و كوێری و گومڕایی.

بەڵام دوو روون كردنەوەم هەیە یەكێكیان هەرچەند لەو پرسیارانە هەڵدەستێ پێوەندی بە خۆمەوە هەیە: بەولای ئەو پرسیارانەوە وەها بوە رۆشنبیری گەنج و كامڵ لێیان پرسیوم تۆ كە رەخنە لەو شتە رەگ داكوتاوانە دەگری بۆچی پێمان ناڵێی چ رێگەیەكی دیكەی راست و دروست هەیە بیگرینە بەر؟ جێگری ئەو شتانە چین؟ بە چیی چاكتریان بگۆرینەوە؟ لە بەتاڵایی مەمانخولێنەوە!! لە ئاست ئەو تێبینییە رەخنەدارانەدا گوتوومە و دەڵێم مەرج نییە لەسەر ئەو كەسەی كە هەڵە لە شتێكدا دەدۆزێتەوە باری راستی شتەكەش بدۆزێتەوە چونكە رەنگە راستی شتەكە بەند بێ بە سەرەدەری كردن لە گەلێك ماك و پێكهێنەر و پێوەندی و دەوروبەر و ئاوهەوا... و... كە لە توانای بابایەكی كەمتوانای وەك مندا نەبێ وەیا لە من بەدەسەڵاتتریش نەیبێ. من دەزانم ٥٣٩٦٨٢١ × ٢٣٧٩٥٤٧ ناكاتە ١٥٠٠ بەڵام مەرج نییە بزانم دەكاتە چەند. بەر لە ٥٠٠ ساڵ یەكێكی رووناكبیر كە دەیزانی پەلكەزێرینە ئاورینگی كەزی فریشتە نییە رێی نەبوو هۆی راستینەی دیاردەكە بزانێ. بەر لە ٢٥٠٠ ساڵ كە دەیانزانی زەوی خڕە نەیاندەزانی بۆچی ئاوی دەریاكان نارژێنە بۆشایی چونكە جارێ نیووتن دەستووری كێشەری نەدۆزیبۆوە ئاسماناسیش لە پلەی سەرەتاییدا بوو. بۆ من ئەوەندە بەسە بڵێم گۆڕانی هۆی بەرهەم هێنان خالقی گۆڕانی كۆمەڵایەتی نییە و كەرستەیەكی كەمنرخە بەدەست مرۆڤەوە كە هەر خۆی دروستی كردوە و خزمەتی خۆی پێ دەكا.

ئەوەی راستی بێ من لە بارێكدام و بە جۆرێك لایەنی كۆمەڵایەتی لە كردەوەدا بەرێ دەكەم لێی هەڵناستێ بچمە سەر سەكۆی رابەرایەتی تا مەردم بەرەو هەڵوەستی واقیعی وەیا فەلسەفییەوە هان بدەم چونكە لەوەدا بەرپرسی و چوونە بەرباری ئەخلاقی هەیە نامەوێ بچمە ژێرەوە. لەوەتەی خۆم

ناسیوە بە کەسم نەگوتوە فلانە ڕێگە بگرە بەر: ئەوپەڕی ڕێنمایی لە منەوە دەرکەوتبێ ئەوە بوە گوتوومە من لە جیاتی تۆ بامایە وەها و وەهام دەکرد، خۆشت خاوەن بڕیاریت. هەڵگرتنی ئۆباڵی تێوەگلانی خەڵق دڵ و دەروونێکی دەوێ زۆر باکی بە چارەنووسی خەڵق نەبێ. من لەوانە نیم. ئنجا ئەگەر من جێگری هەرەڕاستی ئەو شتانەش بزانم کە ڕەخنەیان لێ دەگرم وەهای دەرنابڕم ببێتە هاندەر بەرەو هەڵوەستی ترسناک.

وتووێژی من لەگەڵ هۆش و گۆشی گەنجی کورد و ڕۆشنبیری کوردە بایی ئەوەی قوتابییەک لە نێوان قوتابیاندا کە هیچ دەسەڵاتی ئەمر و نەهی نییە خورپەی هەناوی خۆی پێ وەدەر بنێ. من کە کابرایەک ببینم خەریکە بە خۆ فڕێ دان لە بانێکی بەرزەوە بێتە خوار هەر هێندەی پێ دەڵێم خۆ فڕێ دانت مردنی لە دوایە، لەوە بەولاوە حەقی نییە لێم بپرسێ «کوانێ پەیژە و قادرمە پێی بێمە خوار؟». ئەگەر من بۆ ئەو شوێنەم ناردبایە حەقی بوو داوای پەیژەم لێ بکات. بەرپرسیار بوون لە چارەنووسی خەڵق بەولای تەحەمولەوەیە. لەگەڵ ئەمەشدا ڕوون کردنەوەی واقیع وەیا تاریکایی ناو فەلسەفان و دەستنیشان کردنی ئەو هەڵانەی بەبەریانەوەیە، لێی دەوەشێتەوە نەختێک لە کۆسپ و لەمپەڕی سەرەڕێ تەخت بکا، خۆ ئەگەر تەختیشی نەکرد منی تێدا بەرپرس نیم. وا دەزانم بەرپرسی لەو خامۆش بوونەدایە کە بریتییە لە خەفە کردنی دەنگی ڕاستی و دروستی.

ڕوون کردنەوەی دواتر لەگەڵ تێ خوێندنەوەی چی تازە گوتم دەوری پرسیارەکان دەدا:

ا – کە لایەنی سەلبیی هۆش هێندە چالاکە و هێندەش سەرچاوەی بە پیت و بەرەکەت بژیوی دەدەنێ، لایەنی ڕووناکی هۆشیش لە چالاکیدایە و بە درێژایی ڕۆژگاریش خۆی دەوڵەمەند کردوە. خۆ ئەگەر لایەنە سەلبییەکە زاوزێ نەکات و مەجهوولات هەر ئەوە بانایە کە لە دەرەوەی هۆشی مرۆڤ تاریکاییان دابایەوە لەوانە بوو بە دۆزینەوەی حەقیقەتی ئەو مەجهوولاتە لایەنە سەلبییەکە سپی هەڵگەڕابایە. مرۆڤایەتی بە هۆی دۆزینەوە زانستییەکانی مەیدانە هەمەبابەتەکانی ناوەوەی دەروون و دەرەوەی وجوودی خۆی چەندین شەیتان و مێردەزمەی ئەفسانانی کوشتوە و هەروا دەیانکوژێت.

ب – تەجرەبە مەودایەکی پتر ڕووناک دەکاتەوە لەوەی سەلبییەتەکە هەرجارە تاریکایی خۆی تێدا بڵاو دەکاتەوە. لەبەر ئەمە بە درێژ بوونەوەی عومری تەجرەبە، ڕەنگە، بەرەبەرە ڕووپێوی تاریکایی لە چاو ڕووپێوی ڕووناکی بەرتەسکتر بێ. کە دەشڵێم «ڕەنگە» نەوەک لە دوارۆژدا حاڵ و باری وەها هەڵبکەوێ کە تاکە یەک زانەوەی لایەنێکی تاریکی مرۆڤ ئەنجامی هێندە ناقۆڵا بەدەستەوە بدا ڕووپێوێکی پان و بەرینی ڕووناکایی تاریک بکاتەوە وەک بەرپابوونی شەڕی ناوخۆیی کە هەموو ڕۆشنایی و پێش کەوتنی لە خۆی بە پێشەوە دەپووچێنێتەوە و شەوەزەنگی ئەنگوستەچاو دادەهێنێ. لەگەڵ ئەمەشدا کە ئێمە حیسابی ئەو تەرزە ئیحتیمالە بۆ سەلبییەتەکە بکەین دەبێ ڕێگەش بە ئیحتیمالی لایەنی چاکی ئیجابیەتەکە بدەین کە لە دوارۆژدا هەنگاوی بەرینتر هەڵێنێ. کێ دەڵێ کەڵەکە کردنی ناخۆشی و پەرەسەندنی گومان لەیەکدی کردن و گەورەتر بوونی هەڕەشەی شەڕ و تاریک داگەڕانی ئاسۆی پێوەندیی نێوان دەوڵەتان و بەڵای وەها زل دڵی دڵڕەقە خاوەن دەسەڵاتە جیهانیەکان نەرم ناکا بۆ ئاشتی و

هاریکاری و بەیەکەوە هەڵکردن. کەس نازانێ جڵەوی چارەنووسی مرۆڤ لە دواڕۆژدا دەکەوێتە دەست ئەهریمەن یا فریشتە...

ج – حەقم هەیە بڵێم کە مرۆڤ بە چاوی کرایەوە سەیری خۆی کرد و حەقیقەتی رووناک و تاریکی لە خۆیدا دۆزیەوە و هەستی بەو لایەنە مەلعوونەی سەلبییەتەکە کرد باشتر دەتوانێ خۆی لە تەپکەکانی بدزێتەوە وەک ئەوەی کە نەخۆش دەردی خۆی ناسی چاکتر دەتوانێ دەرمانی بکا. لێرەدا نامەوێ بڵێم نووسینەکەی من وەک زەنگۆڵەی قەدەر لەبەر گوێی رۆژگاردا دەزرینگێتەوە و نووستوان وریا دەکاتەوە، کە دەزانم لە ملیۆنێک کەس تاکێکی دەنگی منی پێ ناگا، ئەو تاکانەش کوردی بێدەسەڵاتن هەندێکیشیان بەگژمدا دێنەوە: مەبەستم ئەوەیە بڵێم مرۆڤ بە تێکڕایی رۆژ لە دواڕۆژ پتر لە خۆی و دەردەکانی دەگات و چاکتر بۆ ناو دەربوونە تاریکەکانی دەروونی خۆی قووڵ دەبێتەوە، ساڵ لە دوای ساڵیش لە رێی تەکنیکەوە ئامێری وەها هەستیار لە پشکنینەوەکانی بەکار دەهێنێ لەو غەڵەتانەی رزگار بکات کە هەست و زانینی خۆی تێیانەوە دەگلێ.

د – ئەو رۆژەی مرۆڤایەتی دەگاتە قۆناغی برایەتی و ئاشتیی ڕاست، هەزارویەک گرێ و گاڵی نەفسی حەزۆک و هۆشی تاریک دەکرێتەوە، واتە بەشێکی زۆری ئەو تاریکیانەی لە دەرەوەی هۆش پەیدا دەبن و دنیای لێ تاریک دەکەن بەرتەرەف دەبن و بەوەدا ژمارەی ئەو مەیدانانەی تاریکایی بەسەر هۆشدا دەهێنن لە خۆوە ڕوون دەبنەوە. ئەمەش لەو ئومێدە خۆشکەڵە درۆزنانە نییە کە مرۆڤ زرەخەونی پێوە دەبینێ چونکە هەتا دێ ئاشتی و هاریکاری و بەیەکەوە هەڵکردن دەبنە شتی ناچاری، ئنجا ئەگەر مرۆڤ بڕیاری لەناوبردنی خۆی نەدا دەبێ بەرەو ئاسۆی سپی هەڵگەڕاوی فەجری ئەو برایەتییەوە بڕوا تا ئێستاش کەم و زۆر ماوەیەک لەو گەشتە پێچراوەتەوە. بەڵام نابێ بە گەشبینیەکی سافیلکانە چاوەنۆڕی ئەو رۆژە بین و بە نامەی ئەوەوە کە هاتنەکەی حەتمییە پشتی لێ بکەینەوە. بردنەوەی گرۆی ئاشتی و برایەتی کارێکی هەرە هەرە سەختی کۆمەڵایەتییە.

بەهەمەحاڵ ئەو قۆناغە یەکجار پان و بێ سەروبنەی کە مرۆڤ لە ژیانی ئەشکەفتەوە بۆ ئاسمانگەڕی بڕیویەتی موژدەی خۆی لەگەڵ خۆیدا هێناوە و موژدەی گەورەتریشی پێیە هەر وەک هەڕەشەی گەورەتریشی پێیە. لەگەڵ ئەمەشدا و لە هەموو ئیحتیمالێکی دوا رۆژیشدا، چ چاک بێ و چ بەد، قسەکانی من ئەگەر ڕاستییان پێکابێ نابنە بەرپرسیاری ئەو سەرەنجامەی کە لە دواڕۆژدا دەستەملانی مرۆڤ دەبێ. من نەهاتووم قۆنتەراتی خێروخۆشیی پاشەڕۆژ بگرمە ئەستۆمەوە تا ئەگەر چاک دەرنەچوو تێیدا خەتابار بم. ئەوەی من گوتوومە ڕووبەڕوو کردنێکی بچکۆلانەی فکری ماددییە لەگەڵ واقیعی مرۆڤایەتی لە مەیدانی دەوری ڕاستینەی هۆش و مادده لەوەی پێی دەڵێن گۆڕانی کۆمەڵایەتی. کە نەختێک ورد بیتەوە بۆت دەردەکەوێ فەلسەفەی ماددی بەرپرسیارە لە چۆنیەتی دواڕۆژی ئادەمیزاد چونکە فەلسەفەکە هەر بیرکردنەوەی تەنها نییە بەڵکوو بەشە هەرە گرنگەکەی بریتییە لە سیاسەت و ئابووری و ڕابەری و ڕەوشت و ڕۆشنبیری و پرۆژە و نەخشەی سەرلەبەری ژیانی ئێستا و دواڕۆژ، بگرە ڕێک خەری جەمی خواردن و دەمی نووستنیشە، کە واتە هەر خۆی لێ پرسراوی چۆنایەتی ئێستا و دواڕۆژی مرۆڤە وەک کە دەستوورەکانی ڕادەگەیەنن.

بیروڕای من یا هی تۆ کە لە دەرەوەی فکرخانەی ڕەسمی ماددییەتەوە لێکدانەوە دەکەین ئەگەر لێکدانەوەمان ڕاست بێ پێویستە لەسەر فکری ماددی حورمەتی بگرێ. خۆ ئەوەی ڕاستی بێ بەشێکی بەرچاوی لێکدانەوەکانی من لە نەهاتنە دی بەڵێنەکانی ماددییەت و نادروستیی هەنگاوی ماددییەکانی کورد سەری هەڵداوە چونکە ئەگەر داوا چەور و شیرنەکەی بیری ماددی کە گۆیا بینین و موژدەکانی لە ماددەوە تیشک دەدەنەوە داوایەکی بەجێ بوایە من و یەکێکی دیکە کەی بیری لەوە دەکردەوە دەردی سەری ئەو تەرزە لێکدانەوەیە بچێژێ و وەختە تەسکو تروسکەکەی پێ تەسکتر بکاتەوە و هەرچی بیری ماددیی نێو کوردەواریش هەیە لە خۆی بەدەنگ بهێنێ. وەی کاشکی ئەو فکرە پەرەسەندوە و پرچەکی چالاکی و هەڵمەتە لە جیاتی هەموو چاو و مێشکی کرایەوەی ئەم جیهانە ڕاستییەکانی کۆمەڵایەتی و مێژوویی بدیتایە و داواکانی لە ئەزموونی دەرچووبانایە و موژدە خۆشکەڵەکانی بگەییشتنایە جێ. بەڵام وەک گوتراوە داری بریا بێبەرە. لەم مەیدانەشدا لە هەموو میللەتان دەست بەتاڵتر کوردەکەی خۆمانە کە سەرەڕای سوودمەندنەبوونی لە بەرەکەتەکانی بەرەی ماتیریالیزم گەنجەکانیشی پتر لە عالەم شەیدای بیری ماددین و عاشقانەتر لە سەری دەکەنەوە و مەجزووبانەتر ناتەواویەکانی دەپۆشن، دەشتوانم بڵێم لەو سی ساڵەی دواییدا کورد هەنگاوێکی هەڵنەهێناوە ئەرکێکی فکری ماددی تێدا هەڵنەگرتبێ و نرخێکی بە شوێندا چوونی نەژماردبێ، هەمووش بە بەخشین و بێ مزە.

ئێمە لەتەک فکری ماددیدا تا ئێستا پەندێکی مەشووری کوردیمان بە وەرگەڕاوی دەور کردۆتەوە و گوتوومانە « پێت دەڵێم خاڵە هەتا چوێلەکانت بۆ بگرم». هەرچۆنێک بێ جیهان لەبەر زۆر هۆی تازەی بەیەکدی زانین و لێکتر تێگەییشتن و بەیەکتر گەییشتن، ئەم سەرەوسەری وەها لێکدی نزیک بۆتەوە میللەتە لە یەکدی دوورەکانی ئیمڕۆکە پتر لە میللەتە دراوسێکانی بەر لە ١٠٠ ساڵ ئاگاداری حاڵ و باری یەکدین و تین و تاو لە هەڵس و کەوتی یەکدی وەردەگرن و بە بیروباوەڕی یەکدی دەورووژێن، جا ئەگەر بەر لە سەد ساڵ و دوو سەد ساڵ فەیلەسووف ڕێی هەبایە لە ژوورەکەی خۆی دا بە دیار دەریای بالتیک وەیا کێوی ئەندێزەوە ڕەخنە لە بیروڕای کۆنفۆشیۆس و بوودا و عیسا بگرێ، ئێستا بابایەکی کورد کە لەسەر گوفەکی دێی «هەڵەدن و پشتاشان» بەدیار چینەی مریشک و گەوزینی گوێدرێژەکەیەوە ڕاوەستاوە و قم لە سبیلە قیردەرکردوەکەی دەدا فەلسەفەی ماددی دێت و سەری ڕێ بەهەست و هۆشی دەگرێت و بەرەو ڕێگایەکیەوە دەبات کە لە خۆوە بێ مامۆستا بە هەموو عومری خۆی و ئەولادیشیەوە بۆی نەدەچوو ئنجا بە گژ دەروجیران و خزم و کەسیشیدا دەهێنێ و بەرەنگاری کاری وەهای دەکا کە لەو حاڵ و بارەدا سەر بە هیچ خۆشیەکەوە نانێ.

فەلسەفەی ماددی یەخەی دنیا دەگرێ بەر لەوەی کەس یەخەی گرتبێ، هەر هێندەش لەوەدا حەقی هەیە کە خوێشی ڕێ بدا خەڵق ڕەخنەی لێ بگرێ وەیا هێرشەکانی ڕەت بکەنەوە وەیا ڕێبازێکی غەیری ئەو بگرن، وەک دەشبینیت من کە مافی خۆ ڕوون کردنەوە و بیروڕا دەربرین بەکار دەهێنم نەهاتووم لە دەرەوەی ماددە و لێکدانەوەی سەر بە ماددەوە بەڵگە بۆ خۆم بخوازمەوە وەیا بەڵگەی سەرچاوەیەکی ناماددی بکەم بە ڕاستییەکی سەلمێندراو وەیا حیکایەت هەڵبەستم و بەسەرهات دروست بکەم و مێژوو بشێوێنم بۆ هیچ مەبەستێک: من هاتووم بە پێی باوەڕی خۆم نەختێک بەرەو ئەولاتری ڕواڵەتی سەرتوێژی

مادده و یاسا کۆمەڵایەتیەکانی سەر بە ماتیریالیزمەوە ڕۆییشتووم لەوەشدا ویستوومە بە سەوز بڵێم سەوز و بە ڕێویش بڵێم ڕێوی. چی منیش دەیڵێم لەچاو ئەوەی فکری ماددی ئەورووپای سەردەم دەیڵێ و لە ژیاندا بەکاریشی دەهێنێ و بۆچوونەکانی ماددیی تەقلیدی پێ بەرپەرچ دەداتەوە سەرەتا و ئەلفوبێ و گرۆگاڵێکە ئەگەر بیکەی بە چەکوچیش هێلکە ناشکێنێ.

گۆیا ئەم نووسینە و هەموو ئەو کەسانەی دەیخوێننەوە دەکەن چەند؟ وا دەزانم ئەو کەسەی بە خوێندنەوەی نووسینی ناو ئەم کتێبۆلکە دەماری کشت و هەناسەی سوار دەبێ و وا دەزانێ هەر ئێستا دنیا ڕەش دادەگیرسێ، هەستێکی شەخسی و لەخۆدا ڕۆچوو لە نێو قەپێلکی نەفسە وێک هاتوەکەیدا تەنکاوەکانی فکری دەکوڵێنێ وەک کە دەرویشی زەرگ وەشێن بە تاکە یەک قسەی گوماناوی لە شێخەکەی بگیرێ فرکەی دەمارانی دەبێتە کلپە و چاو سپی هەڵگەڕان و کەف پژاندن و لەرزوتای خۆ ون کردن، نە ئەوەی منیش دەیڵێم دنیا سەروبن دەکا نە گومان کردنیش لە شێخ یاسا ئەزەلیەکانی کردگار دەشێوێنێ. هەرچی هەیە لەوە تێ ناپەڕێنێ کە تەنگژەی نەفسی ئەوانەی قسەی ڕەخنەگرانە تەحەمول ناکەن قسەکان دەکاتە ڕەشکەوپێشکە و چاو ئەبڵەق بوون، لەوەش تێپەڕیوەتم سەیرم بە مرۆڤی وەها بێت وەیا لێی زوێر ببم.

لێرە بە پێشەوە گوتم ئەو فێڵەی فێڵبازی چاوکراوە دەیکا ناچێتەوە بۆ لای هۆشی تاریک بەڵکوو بۆ نەفسی چڵێس. بەڵام وا دەزانم کە فەلسەفە و بیرکردنەوە و زانست بەچاوی زەق بەرگی درۆزن لەبەر ڕووداو وەیا مێژوو وەیا کۆمەڵایەتی وەیا بیری ڕووت بکەن بەلای تاریکاییدا دەچنەوە نەک بەلای فێڵی تەماعکارانە هەرچەند لەوەشدا جودا کردنەوەی هۆشی تاریک لە نەفسی ئاڵۆز کارێکی ئاسان نییە بەڵام شتێک ڕێم پێ دەدا دیاردەکە بۆ لای هۆشی تاریک ببەمەوە ئەویش ئەوەیە کە زانست و فکر و فەلسەفە دوای نووسین و بڵاوکردنەوەیان ڕێگەی ئینکار کردنیان دەبەسترێ و لەسەر داهێنەرەکانیان حیساب دەکرێن چونکە وەک فێڵی حیلەبازان نین کە بە زۆری بریتییە لە چاپوک دەستی و زمان لووسی و بەهەڵە بردن. فێڵباز بە عادەت خۆی دەدزێتەوە لەو شتانەی درۆی لێ بەسەر دەگرنەوە وەیا فێڵی لێ ئاشکرا دەکەن، کە هەر ڕێشی نەما و ناچار بوو خۆی بەلایەکدا بخا تەعبیری وەها توێکڵدار بەکار دەهێنێ، بەتایبەتی لە نووسین، بشێ تەئویل بکرێ هەر نەبێ بایی ئابڕوو پاراستن.

ئنجا ئەگەر دەقی فەلسەفە و زانست وەک نوشتەی دوعایان نەبێ کە لە هەردوو حاڵەتی شیفا و مردنی نەخۆشدا ڕێزی خۆی دەپارێزێ، هەر ناتەواویەکی ئانقەستی تێدا هەبێ هی تاریکیی هۆشە نەک حەزی نەفس. هەر کاتێک فەیلەسووف و بیریار بە پێی خواییشتی نەفسی حەزۆک بۆ گەییشتن بە سوودی نێزیکەدەست بەرگی درۆزنی لەبەر قسەکانی خۆی کرد و بڵاوی کردەوە وەک کە «گوبلز» ی نازی دەیکرد بزانە ئەو کابرایە فەیلەسووف و بیریار و زانا نییە بەڵکوو مرۆڤی سیاسەتە کە بە درۆ و دەلەسە بازاڕەکەی گەرم دەکا پەکی بەوە نەکەوتوە لە دواڕۆژدا درۆی لێ سپی دەبنەوە.

فکری ماددی هەرچەند لەگەڵ سیاسەتیش تێکەڵە، دیسانەوە لە سەرەتای پشکووتنیەوە لە بارێکدا نەبوو بتوانێ بە فێڵ و چاوبەستەکێ خەڵق بۆ خۆی ڕاکێشێ چونکە وتووێژی ئیقناعکارانەی لەگەڵ

بەرەی ڕۆشنبیران بوو، هەراشی دژی فەلسەفە باوەکانی ئەو سەردەمە بوو ئنجا لە دواپلەدا بەرەنگاری بەرژەوەند و سوودی ناڕەوای سەرمایەدار و زۆرداران دەبوو.

لەبەر ئەمە، وا دەزانم بەهەر نیازێک و هەر بارێکدا فەلسەفەی ماددی بێ یا ناماددی هەڵەی ئانقەستی خستبێتە ناو دەقەکان و وتووێژەکانی لە هەڵوەستێکی تاریکی هۆشدا ئەمەی کردوە بەتایبەتی چونکە هەموو هەڵەیەک دژی بەرژەوەندی بەردەوامی ئەو کەسانەیە کە پێڕەوی هەڵەکە دەکەن هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە ڕۆژەک دێ هەڵەکە بدۆزرێتەوە و لەسەر فەلسەفە حیساب بکرێ بە درۆزنایەتی و شێواندن، ئەوساش یا دەبێ دان بە هەڵەکەدا بهێندرێ و لە فەلسەفەکە ڕەش بکرێتەوە [ئەمەش بێهێزییە بۆی] یا دەبێ مریدەکانی بە درێژایی ئەبەد خەریکی پینەچییەتی و تەئویل هێنانەوە بن هەر خواش دەزانێ ئەو هەموو پینە و تەئویلە بە چەند دەوەستێ لەسەر فەیلەسووفەکان و پێڕەوەکانیان چونکە لە باشترین حاڵدا تەئویلی شتی نادروست بە نادروستێکی نەختێک لە خۆی ژیرانەتر دەکرێ نەخۆ مومکین نییە بیری ڕاست ببێتە پینەی کەلێنی چەوت، ئیتر بۆ خۆت لێک بدەوە کار و بازاڕی پینەچییەتی کە درێژەی کێشا مەسرەفی پینە لەسەر پینە بە چ دەگا. ئەمە لە باشترین حاڵدا ئاکامی پینەچییەتی فەلسەفی بەردەوامە چونکە سەپاندنی ساختەی ئاشکرا بەسەر زوربەی میللەتدا دەکێشێتەوە بۆ قەمچیکاری و بگرەببەستە لەو ڕووەوە کە تەئویلی بێ کوتەک کەم برشتە بەتایبەتی لە شتی دنیاییدا. هەرچی پینەچییەتی سەر بە غەیبە بەر لە قیامەت درۆی لێ سپی نابنەوە...

بەلای منەوە هەڵوەستێکی تاریک و بەردەوامی فکری ماددی ئەوەیە کە دێت و بەرگی ماددی لە قەد و باڵای فکر و فەلسەفە و ڕووداوی سەر بە غەیب و دین دەئاڵێنێ، ئنجا چونکە دینیش لە تەمەندا هێندەی کۆمەڵایەتی بەعومرە وەهاش پێ دەچێ گەلێک بەردەوامتر دەبێ لەوەی فکری ماددی بەتەمای بوو، لەبەر ئەمە ئەرک و مەسرەفی کە فکری ماددی لە تەئویلی دیاردەکانی سەر بە غەیب دەیکێشێ هەتا بۆ لای ماددەیان هەڵدەگێڕێتەوە ئەویش سەدان جار لەوە پتر بێ کە دەبوو ڕواڵەتە بەهەند هەڵنەگیراوەکەی غەیب لە ماددەدۆستانی بستێنێ.

چەندین نووسەری زیرەک، بگرە بلیمەتیش، و لێزانی فکری ماددیم خوێندۆتەوە هەموو مێژوو و ئێستاکە و خاسیەتەکانی مرۆڤ و بزوێنەرەکانی کۆمەڵایەتی و هاندەرەکانی تاک و کۆمەڵی هەڵگوشیوە و چەند دڵۆپێکی هۆی ئابووری لێ چۆڕاندۆتەوە بۆ ئەوەی وەک دەرمان بە دڵۆپرێژی قەڵەمەکەی لەو هەموو چاوگانەی بتکێنێت کە وا زەق زەق لە غەیبەوە، لە دین و پێغەمبەرانەوە، تەڕایی و ڕووناکایی دەدەنەوە بۆ ناو واقیعی کۆن و سەردەم. لێم ڕوونە ئەو نووسەرانە پاش ئەوەی زانست و تەکنیکی نوێ گەلێک کۆنە قەناعەتەکانی زانستی سەر بە پێک هاتنی ماددەی بەرەواژ کردەوە تا ئەوەی لە زۆر مەیدانی تێوەراماندا بینینی نوێ خەریکە لەگەڵ بینینی تصوف لە یەکدی نزیک دەبنەوە، تا ئەو نووسەرانە بۆ ماوەیەکی درێژی داهاتوو ڕووبەڕووی شەڕێکی تازە دەبن لەگەڵ ئەو زانستە نوێیانەدا چونکە زانستەکانیش لەگەڵ فکری ماددیی تەقلیدی ناگونجێن لەو ڕووەوە کە ماددیی تەقلیدی دۆستی زانستەکانی بەرەو کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمە. تا ڕادەیەک ئەو نووسەرانە بۆیان دەلوێ زانستەکانی نوێ بە بۆرجوازیەتی گوماناوی بکەن و خۆیان و مرۆی سافیلکە پێ

هەڵخەڵەتێن بەڵام وا دەزانم ئەم پینەچییەتییە زۆر ناخایێنێ چونکە فکرە مادديیەکە کە دێت و چەنگەوبازی زانستی تەتبیقی دەبێ بۆ خۆی دەچێتە ڕیزی خەیاڵ و خەون هەموو بەڵگەکانیشی هەر ئەو بنەما فکرییانە دەبن کە پێشتر بەحاڵ لە ڕێی بەکارهێنانی هەڕەشەوە بەشی ئیقناع کردنی دەروێشەکانی خۆی دەکرد. پێش ٤٠ ساڵێک بردنارد شۆ یەخەگیری ڕاشنالیست و مارکسیستەکان بوو لەوەدا کە بە پێی دەقە تەسکەکانی بیروڕای خۆیان ئەو ڕاستییانەیان نەدەسەلماند کە لە ڕێگەی بۆچوونی ماددی بەرفرەوانەوە تەفسیر بەدەستەوە دەدەن، وەک کەرامەتەکانی جان دارک، هەڵبەت پاش دۆزینەوەی هەزاران ڕاستی نوێ ماددییە تەقلیدییەکە هەر بە جارێ کەڵکی تەفسیری پێوە نامێنێ.

ڕووداوێکی مێژوویی هەرە گەورەی سەر بە دین کە تەنانەت بەشێکی نووسەرانی غەیری مارکسیست لە دینی دەدزنەوە بۆ دنیا شەڕە دوور و درێژ و وێرانکەرەکەی خاچپەرستەکانە. نووسەرەکان وەهای بە دنیاوە دەلکێنن هەر دەڵێی لە بنەڕەتدا ئەویش وەک شەڕی یەکەم و دووەمی جیهانی ڕاستەوخۆ بۆ نەوت و موستەعمەرە و شەمەندەفەری بەغدا و بنگەی سپایی هەڵگیرساوە کە ئەگەر لێیانی بسەلمێنین دەبێ گوێ بۆ ئەو ڕایەش شل بکەین کە دەڵێ جەنگی یەکەم و دوەم و پێوەندییە سیاسی و ئابووریەکان و بزووتنەوە کۆمەڵایەتیەکانی ڕۆژهەڵاتی مسڵمان کە چاولێکەری ئەوروپا دەکەن سەرلەبەریان درێژەی شەڕە ئایینیەکەی خاچپەرستانە کە لە کۆنەوە دەیانەوێ ئیسلامەتی لەناو ببەن، چونکە هەروەک مومکینە لە شەڕی خاچدا دنیادۆست و هەلپەرست و شەهوەتباز و ڕیباخۆر بدۆزیتەوە هەروەهاش مومکینە لەو هەرا و تێک هەڵقژان و نوێخوازی و بیروڕایانەی کە لە ئەوروپاوە ڕوویان لە ڕۆژهەڵات کردوە، کەم زۆر، شوێن پەنجەیەکی «جوداوازیی دین» و دوژمنایەتیی ئیسلام بەرچاو بکەوێ.

یەکێک لەو ڕووداوە ئاشکرایانەی بێتەئویل ئەم مەعنایە ڕابگەیەنێ هەڵوەستە زۆر باس کراوەکەی «لۆرد ئەللێنبی» سەرکردەی لەشکری ئینگلیز بوو کە دوای داگیرکردنی شام لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا چوە سەر قەبری سەلاحوددین و بە دەنگی بەرز پێی گوت ئەو زاڵ بوونە درێژەی شەڕی خاچە. دەشێ دیندارێکی بێفێڵ و دڵپاک بڕوا بەوە بکا کە هەموو ئەو نەریت و پیشە و نۆشین و کەیف و ئاهەنگ و پشت لە دین کردنانەی کە مسڵمان لە ئەوروپاییان فێریان دەبێ بە نیازی بێهێز کردنی دینی ئیسلام بکرێن بە دیاری بۆمان. بگرە لە جلکی کورتی ئافرەتانەوە تا دەگاتە ئەو ئیلحادەی کە لە فکری ماددیی ئەوروپای سەردەمەوە دەڕازێنرێتەوە هەموویان لەنەزەر پیاوی دینداردا تەپکەی بێتەئویلن بۆ لەناو بردنی ئیسلام.

ئەمە دەڵێم تاکوو خوێنەری کورد بە بیری خۆیدا تێ بپەڕێنێ کە ئەگەر بە بەڵگەی بێهێزی بیریاری ماددی و ئیلحادی سروشتی شەڕی خاچ لە دینەوە بگۆڕێ بە دنیا مومکینە ئاسانتر بەشێکی زۆری فکری ماددی و ئەو چالاکییانەی بۆ دنیا دەکرێن ببرێنەوە بۆ سەرچاوەی دین و بکرێن بە شەڕێکی خاچپەرستانەی مۆدیلی سەدەی بیستەم دژی قورئان، ئەوساش هەروەک بیریارە ماددییەکان بەڵگەی یەکدی دەسەلمێنن لە گۆڕینی هەوییەی شەڕی خاچ، پیاوە ئایینیەکانیش لە نێوان خۆیاندا سەدان بەڵگەی بە داکوباب و بە تاموشام لەیەکدی وەردەگرن و دەسەلمێنن.

مرۆڤ نابێ جڵەوی هۆشی خۆی بداتە دەست هۆش و ئارەزۆی غەیری خۆی.

شەڕی خاچ وەک گەلێک شەڕی نێوان دوو دین وەیا دوو مەزهەبی یەک دین، لە بنەڕەت و لە ڕواڵەتیشدا شەڕێکی ئایین بوو هەرچەند لەوەشدا وشکە باوەڕی سەر لێشێواو هاندەر بووبێ. بێگومان هەرای هێندە گەورە و بەردەوام بە بەریەوە هەیە چەندی بڵێی لە سوودپەرست و تەماعکار و جەردە و زۆردار و نیازمەند و فێڵبازان بخاتە جموجووڵ، هەتا خەیاڵیش بکەی کاری بەد و بێداد و بێڕەحم و دزێوی تێدا ڕوو بدا. هەڵبەت من و تۆ شەڕەکە لە قاڵبی دین و دنیاش هەر تاوانبار دەکەین، تەنانەت ئەگەر هەموو خاچپەرستەکان بۆ تاکە مەبەستی خزمەتی کردگاریش هەراکەیان نابێتەوە ئنجا هەر لە ڕێی قودسییەتی خزمەتی کردگارەوە تاوانبارتریان دەکەین چونکە ئەو کردگارەی ئەوان خەڵقیان بۆ دەکوشت و وڵاتیان بۆ وێران دەکرد هەر خۆی خوای کوژراوەکان و وڵاتە وێران کراوەکانیش بوو، دەستە تەرازووی عەدالەتیشی بۆ مەزڵوومیەتی ئەوان پتر دەنیشت.

ئەمە ڕاستییەکە دەخلی بەسەر سیفەتی ئایینی و دنیایی شەڕەکەوە نییە، بەتەواوی وەک ئەوەی کە دز ماڵت دەدزێ نوێژکەر بێت و مولحید بێت هەر دزە، بەڵام فەرقی نوێژکەر و مولحیدیش بەوەندە تێ ناچێ کە هەردووکیان دز بن. چەند پاشا و توجار و شەڕخواز و جەردەیەک مەبەستی خۆیان لە شەڕێکی سەر بە ئایین و باوەڕدا ڕەچاو دەکەن وەیا لە پێناو ئەو مەبەستەدا پتر هانی خەڵق دەدەن تەنها هەڵوەستی دنیادۆستانەی خۆیان دەستنیشان دەکەن نەک «هوية» بۆ شەڕەکە دەردەکەن چونکە زوربەی ئەو خەڵقە ڕەش و ڕووتەی کە بە شمشیرە کولەکانیان و پاشۆڵە بێ تێشوەکانیان و بە لەشە زەرد و زەعیفەکانیان لە دوورایی هەزاران کیلۆمەترەوە بۆ فیداکاری خۆیان هەڵدەکوتا چ سوود و بەرژەوەندی دنیاییان لەو قوڕبەسەریەدا نەبوو تاکوو لە ڕێی تەفسیری دنیاخوازییەوە بەرەو تێگەیشتنی هەڵوستەکەیانەوە بڕۆین.

ئەو ڕەشوڕووتە بە چاوی فرمێسکاوییەوە گوێیان دەدایە قسەی هاندەرەکانیان کە بەشی هەرە زۆریان لەو قەشانە بوون کە بە قەدەر جبە ڕەشەکانیان لایەنی دینیان پێوە دیار بوو. مێژوو دەگێڕێتەوە دەڵێ هەزاران مێردمنداڵە کۆشی گەرم و گۆڕی باوانیان جێ هێشت بەرەو «قدس» ێک کە هەر نەی گەییشتنێ چونکە هەر لە ڕێگەدا بوونە نێچیری مرۆڤ فرۆشان، خۆ ئەگەر نەشفرۆشرابانایە هەر بە ڕێگەوە لە برسان و لە سەرمان و گەرمان و ماندوەتی دەمردن. سەدان کەسی وەها تێروتەسەڵیش ڕووەو قودس پشتەوماڵ بوون ئەگەر باوەڕی ئایینی دنیاکەی لەبیر نەبردبانایەوە ڕازی نەدەبوون تاکە یەک شەو بە سەد دینار لە نوێنی غەیردا بخەون. هەروەک خەریک بوونی سوودپەرستان لە شەڕی ئایینیدا بە ماڵی دنیاوە شەڕەکە ناکاتە تیجارەت، هەروەهاش خەریک بوونی چەند ئەفسەر و عەسکەرێک بە نوێژ و تاعەتەوە جەنگی یەکەم و دوەمی جیهانی ناباتە ڕیزی حەج و زەکات. ئەو لەشکرەی کە دەچوو لە دەردەنێلەوە بۆ داگیرکردنی ئەستەمبوڵ لە شەڕی یەکەمدا ئەگەر هەمووی تێکڕا سەر و خاچێکیان لە مل بوایە و ڕۆژی هەزار نیشانەی خاچیان بە ئەنگوست لەسەر سینگیان کێشابایە هەر سپای داگیرکەری دنیایی ئیمپیریالیست دەبوو.

گومان نییە لەوەدا کە گێڕانەوەی شەڕی خاچ بۆ هۆی ماددی و ئابووری و تەمای دنیایی کارێکی سافیلکە و سەراوییە دژی هەموو ڕاستییەکی مێژووییە. ئەگەر پارە و مڵک و عەبد و جاریە هاندەر

بوونایە خۆ ئەو کەسانەی کە خەڵقەکەیان بەرەو شەڕ دەبرد زمانیان نەبڕابوو هاوار بکەن: هۆ خەڵقینە باپچین بۆ سووریە و فلەستین و میسر خۆمانیان پێ دەوڵەمەند بکەین. جا ئەگەر خەڵقیان بەدوادا هاتبایە دیارە شەڕەکە بۆ دنیا بوە. هۆی ئابووری و ماددی ئەگەر ئەو کاریگەرەیە لەو شەڕەدا کە بیریارە ماددییەکان باسی دەکەن ئەدی بۆچی نەی وێرا خۆی ئاشکرا بکا؟ چەند سەیرە بگوترێ هۆی ڕاستینە لە شەرمان خۆی لەناو درۆدا شاردبۆوە زوربەی خەڵقەکەش لە چاوبەستەکێ درۆزنەکەدا بەشدار بوون. بەڵێ دەزانم وا دەبێ مەنفەعەتپەرست دەزانێ مەبەستەکەی بەلای خەڵقەوە ناپەسەندە ئەویش لە شەرمان بەرگی درۆزنی جوانکیلەی لەبەر دەکا، بەزۆریش لە حاڵی وەهادا، جاران، هانا دەبرایە بەر ئایین هەروەک ئێستا هانا دەبرێتە بەر «مبدأ» بەلام کە بێین حاڵی وەها لەتەک شەڕی خاچ ڕاگرین چەند تێبینییەکی گرنگ ڕەچاو دەکرێ:

یەکەم: شەرم هاتنەوە لە دەربڕینی ئارەزۆی دنیایی ناڕەوا خۆی لە خۆیدا شەڕی نێوان هەستی زگماکی پاک و نیازی ناپاکی دنیاییمان بۆ دەگێڕێتەوە کە هەردووکیان زەنەی زاتن، ئنجا ئەوەشمان تێ دەگەیەنێ کە مادده و بەرژەوەند ئەو خودایە پەرستراوە بێ شەریکە نییە کە بیری ماددی بەرەهایی دەیکاتە تاکە بزوێنەر و هاندەر دەنا بۆچی شەرم بکا لە خۆ ئاشکرا کردن؟ بۆچی کە حاجی دەچێتە حەج وەیا نوێژکەر دەسنوێژ دەشوا وەیا سۆفی قاچی شێخەکەی ماچ دەکا هیچیان خۆی ناچار نابینێ وەک بابای دنیادۆست کارەکەی بشارێتەوە وەیا ئینکاری بکا وەیا بەرگی دیکەی تێ وەرپێچێ؟ هەر لەو کاتەدا کە «سۆفی زەردە» قاچی «شێخە شینکە» ماچ دەکا ئەگەر کوڕێکی مەکتەب دیدەی هەبێ ئارەقەی شەرم و پەستی لێ هەڵدەڕژێ بەدیار داهاتنەوەی باوکی بۆ سەر پێڵاوی شێخ چونکە کوڕەکە هەم باوەڕی بە شێخ نەماوە هەم دەشزانێ کارەکەی باوکی شەرم هێنەوەیە.

لە شەڕی خاچیشدا ئەو کۆمەڵانەی بۆ ناوی «عیسا» و شوێنە پیرۆزەکانی فلەستین دەکۆشان و خۆیان بەخت دەکرد بەو پەڕی شانازییەوە و پڕ بەدەم مەبەستە ئایینیەکانیان دەردەبڕی. هەر لە پەنا ئەو خۆ بەختکەرانەشدا سوودپەرستە دنیادۆستەکان سەد بەرگی درۆزنی تەفرەدەری بەهەڵەبەریان لەبەر تەما و حەزە بەدەکانیان دەکرد و هەرچی دزێویەکی سەر بە دنیای تێیاندا هەبوو بە نەخش و نیگاری دین دەیانڕازاندەوە وەک کە لەم ڕۆژانەدا دێن دەموچاوی ناشیرن بە ماکیاژ جوان دەکەن.

بیریاری ماددی کە دێت لە نێوان تۆفانی هەرایەکی ئایینی وەک ئەو شەڕەدا چەند جۆگەلەیەکی بیژۆکی دنیادۆستی خۆ حەشارداو دەدۆزێتەوە و بەوەدا دەیەوێ سەرلەبەری توفانەکە لە سوودی ماددی مارە بکا، لە حەقیقەتدا ئیعلانی ئیفلاسی بیروڕاکەی خۆی دەکا چونکە بە پێی تەفسیری ماددی کە هۆی نامادی بێبایەخ دەکا دەبوو بیریاری ماددی خەریک بێ لە شەڕەکەدا چەند جۆگەلەیەکی تەسک و کورتی سەر بە ئایین دەسبژار بکا و بڵێ ئەو دزانەم گرتن کە خەریک بوون هەرا ماددییکە بۆ دین بە قاچاغ ببەن، نەک بەحاڵ و بە هەناسەسواری چەند پاتاڵ خۆرێک بکاتە هەڵگری ئالای شەڕی خاچ.

بیریاری ماددی دەبوو لە جیاتی ئەو پاتاڵ خۆرانە چەند قەشەیەکی ترساوی سەرکزەڵە بدۆزێتەوە کە بە دزیەوە خەریکن بە بەرتیل و تەماعی دنیایی کەمتاکورتێکی سۆفی مەشرەبان لە تۆفانی دنیادۆستەکانی ئەو شەڕە بۆ لای خاچ و عیسا و خوا بگێڕنەوە. ئەم تەنگەتاو بوونەی بیریاری ماددی

بەدەست بنگە و بنجی نامادديیەوە لە ڕووداوی وەک ئەو شەڕەدا ئەو ديندارانەم بەبير دەهێنێتەوە کە لە موناقەشەی بيروباوەڕدا پێ دزيلکە بەرەو دواوە دەکەن لە قەناعەتەکانيان تا دەگەنە ئەوەی کە ديفاعيان لە ڕوکنێکی زێدە بنجيی وەکوو نوێژ ئەوە دەبێ کە بڵێين «خۆ هيچ زەرەری تێدا نييە». ئنجا تۆ سەيرکە: دوای ئەوەی کە نوێژ بە پاسپۆرتی ڕێی بەهەشت و ليقای کردگار دادەندرا، دێن کۆڵ دەدەن و بۆ نوێژ دەپارێنەوە هەر دەڵێی شەفاعەت بۆ گوناهبار دەکەن. خۆ ئەگەر زەرەر نەدان پاکانەی تەواو بێ سێباز و کەوشەک و «بابی بابی عەولای ڕابی تەقڵەی لە چەندان دابی» ش بێ زەرەرن. بڕوات ببێ نوێژ و ڕۆژوو بەو تەرزە ديفاع لێ کردنە لەوە دەشۆرێن کۆڵەگەی دين بن. دەبێ مەلا پێ داگرێ لەسەر پێويست بوونيان بۆ دنيا و دين، بە هەزارويەک بەڵگەش پێوەنديیان بە غەيب و فەرماييشی کردگارەوە ئيسپات بکا و بە نەسەلمێنانی بسەلمێنێ کە ڕووژوونەگر و نوێژنەکەر گومڕا و خەسارەتمەندی دين و دنيان.

هەروەهاش بيرياری ماددی کە بە خۆ و ئەو هەموو لەخۆبايی بوونەيەوە دەوری مادده لە ڕووداوی کۆمەڵايەتی و مێژوودا ژووروويی هەموو شتێک دەبات لەسەريەتی بۆمان ئيسپات بکا کە مادده لە شێوەی ماددی و لە بەرگی ماددی و بە ڕاگەياندنی ماددی جڵەوی مرۆڤايەتی بەرەو هەڵوەست و جموجووڵ و کردەوەوە ڕادەکێشێ و ڕايکێشاوە نەک لە پشت جبە و مەنتەشای ديندارانەوە، بەڵکوو لە سەريەتی بۆشمان ئيسپات بکا کە عەقيدەی دينی هەر لەم دنيايەدا خۆی لەناو جلکی درۆزنی ماددیدا دەشارێتەوە لە ترسی ئابڕوو چوون بە توهمەی خواپەرستييەوە نەک تەئويلان بهێنێتەوە بۆ خۆ حەشاردانی دنيا لە پەردەی ديندا.

ئنجا دادی بيرياری ماددیش نادا بڵێ دينيش بە سەراحەت و بێتەئويل بايەخی بە دنيا داوە چونکە دين بەر لەوەی بيری ماددی سەربە سياسەتيش پەيدا ببێ و بەر لە هەزاران ساڵ، بۆ حيسابی خۆی نەک بۆ حيسابی دنيا گوتوەتی مادده پشت گوێ ناخرێ، خۆ ئيسلامەتی لەلای خۆيەوە هەموو سەروبەرێکی دنيای لەبەر ڕۆشنايی دين ڕێک خستوە و گەلێک گۆشەی گرنگی گوزەرانيشی بە ياسا و بە دەستوورەکانی خۆی تەنيوەتەوە، ئنجا شەرميشی نەکردوە بڵێ دنيايەکە پردە بۆ قيامەت. لەوەوە دەزانيت بايەخ دانی دين بە دنيا نە بەرگی درۆزنە لە خۆی ئاڵاندوە نە فکرەکەشی لە فەلسەفەی ماددی وەرگرتوە. بەهەمەحاڵ تەبريری دنيادۆستی بە تێ هەڵسوونی بۆياغی دين نەک تەنها ئيسپاتی هێزی دين لای زوربەی خەڵق دەکات بەڵکوو تێشمان دەگەيەنێ چۆن دنيای ماددی لە زۆر حاڵ و باردا بەسەر داروەکازی دينەوە خۆی ڕاست ڕادەگرێ.

دوەم: بابای نيازمەند کە دێت بەرگی دين دەپۆشێ و دنيای پێوە دەخوا لەو تەرزە کەسانەيە کە لە نێوان بەرژەوەندخوازانی عادەتيشدا ڕيزپەڕ و بێحورمەت حيساب دەکرێ چونکە هەر بۆی بلوێ فێڵ دەکا. ئنجا ئەگەر بشێ فێڵبازی لە ديندا بۆ نيازی دنيايی ببێتە بەڵگەی بێبايەخی دينەکە ئەوسا دەبێ بسەلمێنين کە نيازە دنياييەکە هەر هيچ حورمەتی نييە چونکە بەسە بۆ بێحورمەتی کە بە هۆی شتێکی بێبايەخەوە خۆی خۆشەويست بکا.

بەهەمەحاڵ فێڵ کردن و تەڵەکەبازی هەرگيز نابێتە بەڵگەی بێبايەخی ئەو کارەی فێڵی پێوە دەکرێ، لە هەموو ئەو بارانەشدا کە بەرگی ساختە لەبەر نيازی نهێنی دەکرێ حورمەت و بايەخی بەرگەکە بە

ئیسپات دەگا... وای کە وەها بوە کوردی ولاتی عیراق لە سەفەری بەرەو کوردستانی ئێراندا شاڵێکی سەوزی لە سەری یا لە کەمەری پێچاوە و بۆتە خاڵە سەیدێکی درۆزنی بەحورمەت... لەباری دیکەدا ئەگەر بابای دینپەرست هات و بۆ خۆشەویست کردنی دینەکە تەمای دنیایی پاتەوپاتی لەبەر خەڵق نا دیارە دنیاکە بەلایانەوە خۆش و شیرنتر و بەشەرەفترە. بەلام وەک دەزانین کە دین دنیاش دەکاتە هۆی ڕاکێشانی خەڵق، خۆی لەناو پەردەی دنیاکەدا ناشارێتەوە، واتە شەرمی لە خۆی نایەتەوە. ئنجا دین، وەک گوتم دوژمنایەتی ئەو دنیایەشی نەکردوە کە لەگەڵ دەستووراتی خواناسی دژنەبێ، بە پێچەوانەی فەلسەفەی ماددی کە بوونی خۆی لەسەر نەبوونی دین هەڵدەستێنێ ئیتر بە پێی داخوازی هەڵکەوت جارێکیان بە بەرپرسیاری بەشێکی زۆری خراپەی مێژووکردی دادەنێ و جارێکیشیان بایەخی پێ نادات بە کەف و پووش و پەلاشی سەر لووزەوی ماددەی حیساب دەکا.

سێیەم: هەڵوەستی دنیادۆستەکانی ناو هەرای خاچپەرستەکان لەتەک هەڵوەستی سەدان هەزار کەسی کە هیچ مەبەستی ماددییان لە هەراکەدا نەبوە بە هەموو جۆرێک و لە هەموو ڕوویێکەوە جودا دەبێتەوە بەتایبەتی لە نوختە نیگای لایەنی سوود و زەرەرەوە: هەرچی دنیادۆستەکان بوون هەنگاو بە هەنگاوی سەفەرە نەحسەکەیان بارگەیان قەبەتر و گیرفانیان پرتردەبوو کەچی دیندۆستەکان ڕۆژ لە دوا ڕۆژ دەتوانەوە. ئەم دیمەنەی تێشکانی سەربازی دڵسۆز و قەڵەو بوونی مفتەخۆری فێڵباز نەک هەر لەو شەڕەدا بگرە لە ڕووداوی ئێستاکە و دوێنێ و پێرێش زۆر بەرچاوە.

لە کوردستانە نیمچە ئاوەدانەکەی خۆماندا چەندین ڕابەری درۆزنی چەپ و ڕاست و ناوەڕاست بە تەڵەکەبازی و لەسەر حیسابی دۆستە سافیلکە بێدەسەلاتە دڵسۆزەکانیان گەلێک پتریان لەو سامانە چڵکنە پەیدا کرد کە لە کاتی هەژاری خۆیاندا دەیانکردە بەڵگەی خوێنمژی نیمچە دەوڵەمەندان. بەر لە ٤٠ ساڵ پتر کە «عونی» شاعیری کۆیی بە دەوڵەمەندەکانی ئەوسای دەگوت «تفوو لە چارەیان بێ، لە ملک و پارەیان بێ» بە خەیاڵیدا نەدەهات ڕۆژەک دێ گەلێک لە دڵسۆزەکان!! و نیشتمانپەروەرەکان!! چینپەروەرەکانمان!! ڕوویان دەدەنە بەر ئەو «تفوو» یە و نایەڵن بەرەکەتەکەی بگاتە دەموچاوی ڕەجعی! و بۆرجوازی! و دەرەبەگ – سەد جاران بەداخەوە.

ناوناوە بە پێویست دەزانم خوێنەر خەبەردار بکەمەوە لەوەی کە من هیچ نیازێکم لەو قسانەدا بۆلای پێداهەڵگوتنی دین و بانگ هێشتنی خەڵق بۆ دین ناچێتەوە: من دەمەوێ واقیع وەک هەیە بە دین و دنیا و ماددی و ناماددییەوە، بێتە بەر نیگای خوێنەرەوە بێ ئەوەی نیازی تایبەتی و خۆش ویستن و ڕق لێ بوونەوە وەیا هیچ هۆیەکی خواروخێچ تێکەڵ بەو واقیعە ببێ و ڕەنگی درۆزنی خۆی تێ هەڵسوێ. لەبیرت بێ من دەمێکە باسی «Dualism – دوانەتی» و ترسەکەی دەکەم کە بیریاری ماددی بەرەو کزکردنەوەی دەوری مرۆڤ لە گۆڕانی کۆمەلایەتیدا دەبا، هەر لەوەشەوە گەییشتمە هەڵسەنگاندنی ئەو دوانەتییەی کە جارێکی دیکە سەر هەڵدەداتەوە لەلایەنە سەلبییەکەی هۆشەوە و شەڕێکی گەورەتر بە بیریاری ماددی دەفرۆشێ. خۆ ئەوەی ڕاستی بێ من کە بە پەرۆشەوە موناقەشەی ناتەواوی لایەنە فکرییەکەی فەلسەفەی ماددی دەکەم ترسی ناتەواوی و هەڵەیی لایەنە عەمەلیەکانی پاڵم پێوە دەنێ کە لە سنووری تواناڵدا چی بە

ڕاست بزانم بە خوێنەری کوردی بڵێم چونکە دیارە فەلسەفەیەک نەوێرێ دان بەو ڕاستییە نەزەریانەدا بهێنێ کە لەگەڵ دەقە نەزەریەکانی خۆی ڕێک ناکەوێ دە جاران پتر بەگژ ئەو ئەنجامە عەمەلیانەدا دێتەوە کە هەڵەی لایەنە عەمەلیەکانی خۆی ئاشکرا دەکا.

فەلسەفەی ماددیی تەقلیدی کە ترسی دوانەتی، یا هەر شتێکی دیکە بێ، لێی نەگەڕێ ڕێ بدا بە «مرۆڤ» لە جێگەی ڕەوای خۆی پاڵ بداتەوە دیارە قەت دان بەوەدا ناهێنێ کە کرێکاری سوید و دانمارک لە هی بولغاریا و مەنغۆلیا تێرتر و ئاسوودەتر و ئازادتر بێ. خۆ ئەگەر بە منگە و لە بن لێوانەوە بۆرە سەلماندنێکی ئەو ڕاستییەش بکا سەد هەنجەت و بەهانە و قسەی لووس و زڕەپەندی وەها بەکار دەهێنێ کە کەمتاکورتە مافەکانی کرێکاری مەنغۆلیا لە مافە بەرفرەوانە ڕەنگ داکوتاوەکانی کرێکاری فنلەندە و نەرویج پەسەندتر و مرۆڤانەتر و ڕەسەنتر نیشان بدا. هەر لەو هەوڵەشیدا کە ڕاستییان خەفە دەکا ئاگاداری خۆیەتی نەهێڵێ کرێکاری مەنغۆلیا ورتەی لەبەرەوە بێ نەکا فەرموودە موقەدەسەکانی هەڵوەشێنێتەوە و بڵێ باوکە بە خوا نە تێرترم و نە ئاسوودەتر و نە ئازادتر. سەیریش لەوەدایە کە خوێنەرێکی کورد لە بەرەو کۆتایی سەدەی بیستەمدا لە جیاتی ئەو بیریارە ماددییە دوورەوڵاتە هیچ نەسەلمێنانە ڕقی لە قسەی ئەوتۆیی هەڵستێ کە دەیەوێ کرێکاری کورد‹١٤› ئازادتر بێ لەوەی فەلسەفەی ماددی پێی ڕەوا دەبینێ وەیا ئەو مافانەی پێ بدرێ کە فەلسەفەکە لێی بەزیاد دەگرێ.

ئەمە دەڵێم چونکە لە نووسین و دەمودووی بەشی زۆری ئەو بەرەیەی خۆی بە چەپی کورد دادەنێ دەردەکەوێ تا چ ڕادەیەک وەتەنگ دێن لەو تەرزە قسانەی وەک هی من کە مافی ڕەخنەگرتن و ڕازی نەبوون لە بیرکردنەوەی فەیلەسووفانەی ماددییەت و نامادییەت بە گەلانی خەڵق دەدا، بۆ پتر مسۆگەر کردنی دەنگ دانەوەی ویژدانی پرۆلیتاریا لە ئاست ئەو یاسا و ڕاڕەو و فەلسەفانەی پلان بۆ ژیان و گوزەران و خوێندن و... و... ی پرۆلیتاریا و غەیری ئەوانیش دادەنێن، هەر دەڵێی بەلای ئەو بەرەیەی کورد میللەت کێڵگەی ئەزموونە لەبەر دەستی ڕابەری ماددی، دیارە کێڵگەش حەقی بەدەنگ هاتنی نییە چ جایی ڕەخنە و داوای گۆڕین.

وەک پێشتر گوتوومە نەمدیت کەسی ماددی و ناماددی هیچ حیسابێکی تایبەتیی بە بنج و بناوان و بەردەوام بۆ دەوری سەلبیی هۆش کردبێ. ناوناوەیەک لە تەعلیلی چەند و چۆنی تاک تاکی ڕووداو و کردەوە و کەین و بەینی ئێرە و ئەوێدا باسێکی جەهل و ئەفسانە کراوە و بەحاڵ بایەخی پێ دراوە، لەوە بەولاوە هەرچی کاری سەلبییەتی هۆش هەیە بەتەواوی پشتگوێ خراوە.

یەکێک لەو حاڵ و بارە دەگمەنانەی باسی نەزانی تێدا کرابێ لە ڕووداوی مێژوویی ئەو ڕەخنەیەیە کە نووسەری گەورەی مارکسیزم پلێخانۆف [من بە پیتی «پ» ئیشارەتی بۆ دەکم] لە بیریاری مارکسیستی ئیتالیا «لابریۆلا» دەگرێ: لابریۆلا [بە «ل» ئیشارەتی بۆ دەکەم] لە ئاست دەرنەچوونی بەڵێنەکانی شۆڕشی فرەنسە «ئازادی، برایەتی، یەکسانی» بە سەرسامییەوە دەڵێ هۆی نەگەییشتنە جێی ئەو بەڵێنانە و پێچرانەوەی دروشمە نەشمیلانەکانیان هەر دەبێ «نەزانی – جهل» بووبێ. وەک دەبینی «ل» لە گۆشەی بەرتەسکەوە سەیری کاریگەری نەزانی دەکا بێ ئەوەی بیداتەوە بە تەکوینی هۆش وەیا فەرقی

نەزانیی بێتەجرەبەیی و نەزانیی لایەنی تاریکی هۆش بکا، کە ئەمە وەها بێ چاوەڕوان ناکرێ «ل» کاریگەری زاتی [با هەر نەڵێم رووی سەلبیی هۆش] بە ماکێکی هەمیشەیی ڕەفتاری تاک و گەل دابنێ. «پ» ئەم ڕایەی «ل» بەتەواوی نابوود دەکا و هیچ بایەخی پێ نادا و وەهای هەڵدەگێڕێتەوە کە نەزانینەکە بە زانین دادەنێ. ئەمەش لێکدانەوەکەی «پ»ە کە ڕایەکەی «ل» ی پێ دەشکێنێتەوە.

لەبارەی نەزانین (جهل) ـەوە «پ» وردەکارییەک دێنێتە پێشەوە کە لە بنەڕەتدا نەزانین دەکا بە دوو جۆر. جۆری یەکەم نەزانینی ئەو ڕاستییانەی کە گۆڕانیان بەسەردا نایێ وەک فەلەک و ئاتۆم و فیزیا و کیمیا... و سروشت بە تێکڕایی، کە لە ئەزەلەوە بۆ ئەبەد بێ گۆڕان سەرەولێژ دەبنەوە. لێرەدا بە پێی «پ» نەزانینی ئەو تەرزە ڕاستییانە سیفەتی «مطلق» ی دەبێ، واتە ئەوەی نەیزانێ نەزانی تەواوە، هەر نەزانیش دەبێ لەو بابەتانەدا هەتا لێیان بەڵەد دەبێ. تۆ کە نەزانیت دوو گۆشەی ستوونی دەکەن ١٨٠ پلە لەوەدا نەزانی موتلەق دەبیت، دوێنێ و هەزار ساڵی دیکەش یەکێک ئەمە نەزانێ هەر بە موتلەقی نەزان دەبێ چونکە نەزانینەکە بەند نییە بە جێگە و کاتەوە. موتلەقە... ڕەهایە.

جۆری دوەم نەزانینی ئەو ڕاستی و ڕووداو و بەسەرهاتانەیە کە لە گۆڕان و زیاد و کەم کردندان و لە جێگەیەکەوە بۆ جێگەیەک دەچنە باری جوداوە. لێرەدا مەبەست کۆمەڵایەتییە بە یاساکان و پێداویستەکان و ڕووداوەکانیەوە کە بەلای «پ» ـەوە ناشێ مرۆڤی سەردەمێک بڕیاری نەزانی سەردەمێک بدات لە ڕێی بەکار هێنانی کێشانە و پێوانەی خۆیەوە: ڕۆژگاری ڕابردوو دەبێ بە گەز و گرێی خۆی بپێورێ نەک هی ڕۆژگارێکی دواتر. کەواتە «ل» مافی ئەوەی نییە لە شێنایی و بە دواکاتەوە شۆڕشی فرەنسە بە «نەزانی» تاوانبار بکا چونکە دەبێ ڕووداوەکانی شۆڕشەکە و هەڵوەستی سوارچاکەکانی و جموجووڵی جەماوەرەکانی بخرێنە بەر تیشکی ئەو واقیعەی کە تێیدا ڕووی داوە ئنجا بڕیار بدرێ ئاخۆ هێوێنی ڕەنگی غاڵبی شۆڕشەکە تاریکایی و نەزانی بوو یا ڕووناکی و زانین. ئایا مومکین بوو شۆڕشەکە ڕێکتر و ژیرتر و زاناتر بێ لەوەی هەبوو تا بزانین تەنگوچەڵەمەکانی لە نەزانینەوە بوو یان نا.

هەرچی «ل» ە سەرسوڕمانی توش دێ لەو جوداوازییەی کە هەستی پێ دەکرێ لە نێوان دروشمە سەرەتاییەکانی «برایەتی و یەکسانی و ئازادی» لەگەڵ ئەو هەموو ئەنجامە سەرەوبنانە کە ڕووباری خوێنی شوڕشگێڕانی لە سەرانسەری فرەنسەدا هەڵڕشت و هەزاران بێتاوانی بە پەتەوە کرد. برایەتی و براکوژی کوجا مەرحەبا؟ ئازادی لە کوێ و هەڵواسینی ئازادیخواز لە کوێ؟ کوانێ یەکسانی لە جەلاد بوونی هەندێکیان و قوربانی بوونی هەندێکیان؟ هەرچی «ل» ـە وەرامی سەرسوڕمانی خۆی بەوەدا دەداتەوە کە دەڵێ «نەزانی» ئەو کارەساتانەی لێ کەوتۆتەوە ناشزانین «ل» چ وەرامێکی دەبێ بەرانبەر پرسیارێکی لێی بکرێ و بڵێ ئەگەر شۆڕشی فرەنسە وەها نەزان بوو تا ئەوەی خۆی بە پەتەوە بکا ئەدی چۆن توانی ڕێژیمێکی ڕەگ داکوتاوی پاشایی و فیۆدال و کەنیشتە لە ڕیشەوە دەرکێشێت و بشبێتە مەشخەڵی شۆڕشگێڕایەتی لە سەرانسەری جیهانی سەدەی نۆزدەم و دواتریش.

چی لە قسەکانی «ل» بە ئێمە گەییشتوە هەر ئەوەیە کە «پ» لێی دەگێڕێتەوە، لە چ سەرچاوەیەکی دیکە درێژەی بیروڕای ئەو مرۆڤەم لە بارەی شۆڕشی فرەنسەوە نەدیتوە تاکوو بزانم بەولای تاوانی نەزانی چی دیکەی چاک و خراپی تێدا ڕەچاو کردوە. بەهەمەحاڵ «پ» ڕایەکەی «ل» دەپووچێنێتەوە و

پاتەوپات دەڵێ شۆڕشەکە بە پێی سەردەمی خۆی دەیزانی چی دەوێ و چ دەکا و ئەو ئەنجامەی لێی کەوتەوە پڕ بە پێستی توانای فرەنسەی کۆتایی سەدەی هەژدەم و سەرەتای سەدەی نۆزدەم بوو، جا ئەگەر ئەنجامەکەی بە گەز و گرێی سەردەمی «ل» کە دەوری ١٥٠ ساڵێک بەدوا شۆڕشەکەدا تەجرەبە و زانینی تێدا کۆبۆتەوە ئەنجامێکی ناشیانە و کەمزانانە بووبێ گوناهێکی شۆڕشەکە لەوەدا نییە، بەڵکوو سەهووی لابریۆلایە کە داوای نامومکین دەکا وەک ئەوەی یەکێک دوای ١٥٠ ساڵ لە سەردەمی «ل» بێت و بیروڕاکانی «ل» بەرانبەر واقیعی خۆی بەهەڵە دەچوێنێ لەبەر ڕۆشنایی بیروڕای بەرەوپێشتر بوویەوەی ١٥٠ ساڵ دواتردا.

شۆڕشی فرەنسە ڕووداوێکی هێندە گرنگە لە مێژووی ئادەمیزاددا سەرلەبەری بیریاری چەپ و ڕاست و ناوەندی بە خۆیەوە خەریک کردوە خەریکیشیان دەکا هەرچەند لەوانەیشە ڕۆژەک بێت و چەپ و ڕاست و ناوەندی تێدا جودا نەکرێتەوە. جا ئەگەر یەکێک بیەوێ هەموو ئەو مەیدانانەی تێدا بکوتێتەوە کە هەزاران لێکدانەوە و پشکینەوە و شانۆگەری و چیرۆک و هونەر تێیاندا بەگژ یەکدی دا هاتوون دەکەوێتە دەریایەکی بێکنار و سەحرایەکی بێپایان و خەونێکی بێبڕانەوە، منیش لێرەدا کارم بە تاکە داوێکی ڕایەڵەکانی شۆڕشی فرەنسە هەیە ئەویش داوی ئەو زانین و نەزانینەیە کە جێی جودایی فکرە لە نێوان دوو بیریاری گەورەی فکری ماددی هەر هێندەش تێی دەئاڵێم کە بایی چوونەوەی فکرەی «نەزانی» بەلای تاریکایی سەلبییەتی هۆش بکات.

ئەنگلز، هاوڕێ و هاوپشکی مارکس لە فەلسەفەی ماددی، لە کتێبی «دژی دۆهرینگ» دا وا دادەنێ کە شۆڕشی فرەنسە هەر ئەوەندەی کرد کە مافی «شەوی بووکێنی» ی لە دەرەبەگەوە بۆ سەرمایەدار ڕاگوێست. وەک لێتەوە دیارە ئەم ڕایەی ئەنگلز زۆر لە ڕای پلێخانۆف دوورە چونکە هەرگیز ناشێ بسەلمێنێ مەبەستی «پ» ش لە هاتنەدی دروشمەکانی «برایەتی و... و...» هەر ڕاگوێستنی ئەو مافە نارەوایە بوە. بەڕاستی ئەگەر گوێزانەوەی مافی بووکێنی لە یەکێکەوە بۆ مەلعوونێکی دیکە بەرهەمە بنجییەکەی شۆڕشی فرەنسە بێ دەبێ میللەتی فرەنسە نەک هەر نەزان بووبێ بەڵکوو هەستی شەرەفیشی زۆر کز بووبێ.

میللەتی فرەنسە لەبەر ڕووناکایی قسەکەی ئەنگلز ڕەنجەڕۆترە لەو سۆفی و دەروێشەی ژنی خۆیان بە شێخی تەریقەت ڕەوا دەبینن چونکە هەر نەبێ سۆفی و دەروێش نایەن لە پێناو «فەحل گۆڕی» دا گیانی خۆیان بهاوێنە خەتەرەوە وەک کە شۆڕشگێڕانی فرەنسە، بە پێی قسەکەی ئەنگلز، کردیان.

کە حاڵ وەها بێ باشتر بۆ میللەتی فرەنسە ئەوە بوو لە هەرای نێوان دەرەبەگ و بۆرجوازی کنارەگیر بن و لێیان بگەڕێن بە ئەرک و مەسرەفی خۆیان مافی شەوی بووکێنی لەیەکدی ببەنەوە. هەڵبەت من کە ئەوە دەڵێم شوێن پێی قسەکەی ئەنگلز هەڵدەگرمەوە بەرەو پەند و ئامۆژگارییەکی کە دەبێ لە قسەی ئەوتۆیی وەربگیرێ دەنا کەم و زۆر بەو قسەیە ڕازی نیم بڵێ میللەتی فرەنسە خۆی کوشت و بڕی و دنیای هەژاند و لە کۆتایی دا زاوایەکی نوێی پێشکەش بە ژنەکەی کرد: نە ڕاستە بگوترێ بەر لە شۆڕش دەرەبەگ لە کچە تازە شوو کردوەکان بەزاوا دەبوون نە ڕاستیشە بگوترێ بۆرجوازی دوای شۆڕش جێی دەرەبەگی گرتەوە لەو کارەدا.

بەهەمەحاڵ چوونە پاڵ بووکی خەڵق وەها ئاسان نەبوە ببێتە مافێکی میراتی دەستاودەست بکات. بەڵێ دەزانین دەسەڵات و پارە زووتر نیازان دەگەیەننە جێ، بەڵام ئەمە ئێستاش ڕاستە نەک هەر لە شۆڕشی فرەنسە، لە دەوڵەتە سۆشیالیستەکانیش ڕاستە نەک هەر لە دەوڵەتی سەرمایەدار. بەدایەتی و ناپەسەندایەتیی ئەو دەسەڵاتەی کە بە بەدی لەکار دێت شتێکە و هەوڵ دانی میللەتێک بۆ فەحل گۆڕی سەر بالینگانی ژن و مێردایەتی هەتا بلێی جودایە... هەرنەیسە...

دەشێ لە ڕێی تەئویلی پێچەڵپێچ و بە دەرگە و دۆلاب بۆرە گونجانێک لە نێوان ئەم دوو ڕایە جودایەی ئەنگلز و «پ» هەڵبەسترێ بەوەدا کە بلێین چونکە بەلای «پ» یشەوە شۆڕشی فرەنسە هەر هێندەی پێ دەکرا دەسەڵاتی دەرەبەگ بۆ بەرەیەکی پێشرۆتر بگوێزێتەوە، کەواتە هەرچەند تەعبیریش جودا بێ ڕایەکان لە واتادا یەکدی دەگرنەوە. لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ بسەلمێنین ئەگەر گونجاندنەکە بکێشێتەوە بۆ نزیک خستنەوەی ڕای ئەنگلز لە هی «پ» ئەوسا هەردوویان برادەرانە ڕووبەڕووی دروشمە گەشەکانی «برایەتی ... و...» دەبن ئەنگلزیش تەعدیلی ڕایەکەی خۆی دەکا. خۆ ئەگەر ڕای «پ» بۆ لای ڕای ئەنگلز ببەینەوە دەبێ بابدەینەوە سەر شۆڕشی فرەنسە و بلێین ئەو ئەنجامانەی لێی کەوتنەوە، باش و خراپ، هی لێڵی بینین و تەماوی بوونی ئامانج و بێ ڕابەرایەتی و پەرت و بڵاوی ی ئیرادە بوون. هەر ئەم قسەیەش باشترە بۆ حورمەتی شۆڕشەکە و میللەتی فرەنسەش.

بەر لەوەی بگەڕێمەوە بۆ قسەکانی «پ» لە بارەی دوو جۆری نەزانییەوە دەمەوێ زۆر بە کورتی ڕای خۆم لە ڕادەی «زانین و نەزانی» ی شۆڕشی فرەنسە بلێم. بەلای منەوە، لەگەڵ تێ خوێندنەوەی هەموو هۆیەکانی کە شۆڕشگێڕەکانی لەیەکدی جودا دەکردەوە دیسان لە دوو نوختەی گرنگەوە جوداوازیەکەیان لە سنووری مەعقوول و بەرژەوەندی تێ پەڕاند:

نوختەی یەکەم ئەوەیە، ئەگەر بسەلمێنین جوداوازیی «چین» وای دەکرد ڕیزە بنجییەکانی شۆڕش کەرت کەرت ببن ناشێ بسەلمێنین شۆڕشگێڕەکان حەقیان بوو تا پلەی یەکدی براندنەوە و دوژمن بە خۆ خۆش کردن پێ لەسەر جوداوازیەکە داگرن. بێگومان هەر لایەنێکی شۆڕشەکە بێ، ئەگەر بۆ خاتری پاراستنی خەتی شۆڕش و مافە بنجییەکانی میللەت و بەرگری دوژمنی دەرەکی و سەلامەتی تێکڕای بزووتنەوە وازی لەوەندە داخوازیەی هێنابایە کە دەبێتە لەمپەڕ لە پێش هەنگاوی بەرەو مەسڵەتی و برایەتی نێوان شۆڕشگێڕان، خۆی پتر سوودمەند دەبوو پتریش سوودی بە شۆڕش و میللەت دەگەیاند. دانتۆن و ڕۆبسپییر بەرەو یەکدی هاتبانایە قەت ئەوەندە خراپەی بۆ شۆڕش و بۆ خۆشیان لێ پەیدا نەدەبوو وەک ئەوەی کە یەکترکوژی پەیدا کرد. جا ئەگەر بیریارێکی باوەڕوشک خۆی لێمان بکاتە مامۆستای سوختەخانە و پێمان بلێ: ئەی ڕۆڵەکانم جوداوازیی ئەو بەرژەوەندە ئابوورییانەی کە هەریەکەیان چینی نوێنەری خۆی هەبوو گەورەتر بوو لەوەی لەسەری پێک بێن، پێی دەڵێمەوە: مامۆستا، بۆچی پەرۆش بۆ جوداوازیی بەرژەوەند ڕەوایە ڕوو بکاتە دۆڕاندنی بەرژەوەندەکە و ڕامانی دامودەزگاکەی بەسەر هەموو پارێزەرەکانیدا بەڵام ڕەوا نییە خاوەند بەرژەوەند بۆ پاراستنی ئامانجی گەورەتریش واز لە نەختێک بەرژەوەند بهێنێ بایی ڕێک کەوتن و مەسڵەتی بکا؟ ئەو هۆشە کولەی کە نەیهێشت شۆڕشگێڕانی ١٧٨٩ – ١٧٩٥ ڕێبازێک بۆ سەلامەتی خۆیان و شۆڕشەکەش بگرنە بەر وا ئێستا لە شوێنێکی وەک ئیتالیادا،

ئەو هۆشە، وەها گەش بۆتەوە کە بۆ پاراستنی بزووتنەوەی چەپ و چەپارەدانی میللەتی ئیتالیا لە خوێنرێژی و کوێرەوەری پاڵ بە حیزبی شیووعیی ئیتالیاوە دەنێ بۆ تێک گەیشتن لەگەڵ دیموکراتی مەسیحی و ڤاتیکانیش.

ئەگەر حیزبی شیووعیی ئیتالیا بەسەر ڕێبازەکەی چەپڕویی و خوێناوی بێ لێکدانەوەدا بەرەو کاول کردنی ئیتالیا و لەناو چوونی خۆشیەوە ڕۆیشتبایە وەک کە بەرە جوداکانی شۆڕشی فرەنسە بۆی ڕۆیشتن ئێستا هەر هێندەی لە کیسەدا دەمایەوە کە چەند خوێنگەرمێکی بێباک و بەهەڵپە بڵێن ئەی ئافەرین شۆڕشگێڕە بێفێڵەکانی ئیتالیا بۆ خۆتان و قارەمانەتیتان، مامۆستایەکی سوختەخانەش پەیدا دەبوو پێمان بڵێ: ڕۆڵەینە جوداوازیی بەرژەوەند چۆن ڕێ دەدا بە حیزبێکی شیووعی مەسلەتی لەگەڵ دوژمنەکانی مرۆڤایەتی بکا؟ چی لە ئیتالیا ڕووی دا فەرمانی مێژوو بوو... ئەوەی ڕاستی بێ زۆر جاران خەباتی گەلان خۆی بە قوربانی ئافەرینی بێبنج و بێنرخ کردوە و پشت لە چاکە و سوود و مەنتیقیش بەرەو هەڵدێری چەپڕۆیی ساوایانە و خەیاڵباز ڕۆیشتوە.

دەبێ ئەوەش بڵێم کە خۆ ڕزگار کردن لەو چەپڕۆییە و ناواقیعیەتە کارێکی ئاسان نییە چونکە وشەی شۆڕش بۆ خۆی، ئەگەر لە حەقیقەتی نەگەی، لەگەڵ دڵگەرمی و هەڵپە و کڵپەدا باشتر دەڕوا و بە درەنگەوە لە ڕێی لێکدانەوە و تێوەڕامان و وردبوونەوەوە تێکەڵ بە هێمنی و لەسەرەخۆیی دەبێتەوە، ئاغڵەبیش بەدوا فەلاکەتدا هەڵپە و کڵپە دەنیشێتەوە نەک لە ئەنجامی وردپێوی و ژیرییەوە. گرتنەبەری ڕێی مام ناوەندی جارێکی دیکەش لەوەدا دووچاری بەرهەڵست دێ کە لە سەرەتاوە دیارە ڕێیەکی بە درێژەیە، سەبر و خۆگرتن و چاوەنۆڕی دەوێ، کەچی ڕێی چەپڕۆیان بە ڕواڵەت هەر بایی بازدان لە جۆگەلە ئاو دەخایێنێ، ئنجا هەر ئامانجێکی لە ڕێی ناوەندیشەوە پێی بگەیت دەبێتە جێی هێرشی چەپڕۆیان بەوەدا کە دەڵێن ئەگەر ڕێی شۆڕشگێڕانەی تەواو گیرابایە دە ئەوەندە سوودی بە میللەت دەگەیاند، بەلام لە حاڵەتی تێشکانی چەپڕۆیەتیدا کەس ڕێی نابێ سەرکۆنەی بکا چونکە بە زاهیر ئەو تیژڕۆییە و نەسەلماندنەی کە لە چەپڕۆییدا هەیە پاکانەی سەد لەسەد بۆ دەروێشەکانی دەکا و ڕەخنەگریش قەرزدار دەکاتەوە.

بە کورتی، چەپڕۆیی کە تێشکا عوزر و بەهانەی بێئەژماری بەدەستەوەیە، کە سەریش کەوت دە ئەوەندەی سەرکەوتنی هێمنانە بە خۆی دەنازێ. کەچی تێشکانی خەباتی ژیرانە یەکسەر بە خیانەت تاوانبار دەکرێ هەرچەند زەرەرەیشی لە تێشکانی چەپڕۆیی گەلێک کەمترە. ئەم ڕاستییە بە ئەرک و ئێشە لە خەباتی مرۆڤدا ڕووپەڕەیەکی تاریکایی لایەنی سەلبیی هۆش و زاتە، چ چاریشی دیار نییە مەگەر لەو پلەیەدا کە لزوم بە خەبات نەمێنێ، ئەو ڕۆژەش جارێ هێندە دوورە ناتوانین دڵی خۆمانی پێ خۆش بکەین بەتایبەتی ئێمەمانانی ڕۆژهەلات کە وا تا ئێستاش تەجرەبەکانی خەباتی ئەورووپای سەدەی نۆزدەم دەکوتینەوە.

نوختەی دوەم ئەوەیە، لە نێوان دەریا پڕ شەپۆلەکەی تێک هاویشتن و ئاڵۆزی و بێ سەروبەری و سنوور بەزاوی شۆڕشەکەدا کە وەکوو کەشتیی بێساحێب لووزەوی تێک هاویشتنی بێ ڕابەری ڕاستەقینە دەیهێنا و دەیبرد، مرۆڤی دڵسۆزی تێگەییشتووی وردبین هەبوون دەیانزانی خەڵەت و ڕاستی

ناو شۆڕشەکە چییە و چۆنە بەڵام دەسەڵاتیان نەبوو بتوانن بەرهەڵستی لافاوی گومڕایی و تیژڕۆیی شۆڕشگێڕان بکەن. ئنجا ئەگەر بمانەوێ کێشانە و پێوانەی زانین و نەزانینەکەی «پ» لە شۆڕشی فرەنسە بەکار بهێنین ڕێمان دەبێ بڵێین تەنها بەشێکی کەمی میللەتی فرەنسە بە پێی سەردەمی شۆڕشەکە «زانا» بون و لەگەڵ پێداویستی واقیع دەیانتوانی جووت بڕۆن. بەڵام کەس دەفتەری ئەو کەمتاکورتە هۆشیارانەیان نەخوێندەوە چونکە زوربەی شۆڕشگێڕان کە زۆر جاران لەگەڵ جەردە و باخەڵبڕ و حەرامخۆر وەها تێکەڵ دەبوون لە یەکدی جودا نەدەکرانەوە ئیتر لە بارێکدا نەدەبوون دەنگی هۆش و مەنتیق ببیەن وەیا هەڵوەست لە ئاست ڕەوا و ناڕەوادا بکەن. خوێنڕێژی و وێرانکاری وەها بەری چاوی ئەو قەوغایەی دەگرت کە سەدان خەتیب و نماییشتگێڕ و زارقەڵەبالغ و ڕق لە دڵ سات لە سات بیرەوەریە سۆزناکەکانی سەردەمی پێش شۆڕشیان لێ بەسفتوسۆتر دەهێنانەوە کە ئیتر هەموو پەندێکی ژیرانە و هێمنانە و دڵسۆزانە لە هەراکەدا بە خیانەتی ڕووت دەژمێررا، لەوە هەر بگەڕێ کە فێرگە سیاسییە جوداکان و ئەو بەرژەوەندەی دەیانپاراست بایی مستەحیل بوونی ڕێک کەوتنی خەڵقەکە ڕیزی شۆڕشگێڕەکانی لەیەکدی ترازاندبوو.

ئەو هەموو قوڵ و باسکانەی کە وەک لک و پۆپی دارستان و بە کوتەک و تیغەوە هەڵبڕابوون تەنها ئامۆژگاری بکوژە ببڕەیان جێبەجێ دەکرد با بەسەر گەردەن و پشتی ڕۆڵە هەرە دڵسۆزەکانی فرەنسەشدا هاتبانایە خوارێ. ئەم تەرزە دیمەنەی هەڵپە و کڵپەی چاو نووساو و دڵ داخراو کە هەر دەبێتە تیژکەرەوەی چەمبۆڵە و ددان هەرگیز ناتوانێ قسەی پەندامێز و لێکدانەوەی ژیرانە ببیەت، من و تۆش لە دەوروبەری خۆماندا دیمەنی وەهامان دیتوە و تەجرەبە تاڵەکەی بگرە ببەستەمان چێشتوە و دەزانین چۆن لەو تەرزە بارەدا هەرچی هۆش و ژیری و بەرژەوەندی دروست هەیە خامۆش دەبێ بۆ نەعرەتەی خوێن کوڵاو و دەمارکشت و دەروون ئاگرینەکان.

کەواتە، وەک من بۆی دەچم، شۆڕشی فرەنسە بە تێکڕایی لە پێداویستی قۆناخی خۆی بەڵەد نەبوو تاکوو بزانێ چ جۆرە پلانێک لەو هەرایەدا بەکار بێ: سەرلەبەری کارەساتەکە هەڵچوونێکی تێکڕایی عفوی بوو پتر لەوەی بزووتنەوەیەکی بە پلان و ڕابەر بێ، گەورەترین بەڵگەی ئەم قسەیەش کە بەر لە منیش گوتوویانە، لەیەک نەچوونی دروشمە شیرنەکانی «برایەتی ... و... » بوو لەگەڵ دڕندەییەکی بەرەی شۆڕشگێڕان لە نێوان خۆیانیان بەکار دەهێنا لە زۆر سەریشەوە دڕندەییەکەی ناوخۆیی دیمەنێکی ڕەجالی ڕاماڵ دانی ڕابەرەکان بوو لەلایەن غەڵبەغەڵبی قەوغاوە. هەڵبەت من ناڵێم دەبێ شۆڕش هێندەی یاری فووتبۆڵ و سەیرانی بەهاران و نوێژەبارانە لەسەرەخۆ و ڕێکوپێک بێ چونکە دەزانم لەسەرەخۆیی و بێ هەرایی لە ڕاوە بەرازیشدا مومکین نییە، بەڵام بێگومان هەروەک ڕاوەبەراز دەبێتە تازیمانە ئەگەر بەقەدەر بەرازان ڕاوکەری تێدا کوژرا هەروەهاش شۆڕش لە سیفەتی زانین و تەدبیر و ڕێکی دەشۆرێ کە ژمارەی شۆڕشگێڕی کوژراو بەدەستی شۆڕشگێڕی وەک خۆیەوە پتر بوو لەوەی دوژمن کوشتوونی. کە دروشمەکانی «برایەتی...» هەر ئەوەندەیان لێ کەوتبێتەوە کە بیریارێکی وەک ئەنگلز ناوی لێ بنێ «گوێستنەوەی مافی شەوی بووکێنی» دیارە هەڵگری ئەو دروشمانە نە زانیوەتی چ دەکا نە زانیوەتی چۆن دەکا. جا ئەگەر پێم بڵێیتەوە وەک پێشتر خۆشم گوتم شۆڕشی فرەنسە بەهەمەحاڵ توانی ڕێژیمی

دەرەبەگ بگۆڕێ بە سەرمایەدار لێت داوا دەکەم بە وردی تێ بفکریت ئایا گۆڕانی ڕێژیمەکە بە هۆی ژیری و برایەتی و پلانی دروستەوە بوو یاخود ئەنجامی فرتەنەیەک بوو کە هەموو ئەو شتە چاکانەی تێدا خەفە کرابوو؟ ئنجا دەبێ لەبیرمان بێ شۆڕشەکە پاشایەتیەکی دڕندەتری لێ کەوتەوە.

بەلای منەوە هەروەک لە شۆڕشی فرەنسەدا کەمتاکورتێکی مرۆڤی ژیر و دڵسۆز دەیانزانی ئامانج و پلانی واقیعی لەو پلەیەدا چییە لە زۆر شۆڕشی دیکەشدا تەنها بەشێکی کەمی شۆڕشگێڕان و ڕابەران هۆشیان بە حەقیقەتی حاڵ و پێداویستی هەلکەوت و هەلوەست شکاوە بەلام ئەوانیش نەیانتوانیوە لغاو بهاوێژنە زاری چەپرۆیی و پەرگیری و تیژدابڕینەوە، تەنانەت نەشیانوێراوە بە ئاشکرا ڕەخنە لە ڕەوتە چەپرۆکەی شۆڕش بگرن لە ترسی توهمەی ترسنۆکی و بڕوا بە شۆڕش نەهێنان و ئەو تەرزە توانجە بێ بنج و بێ بنەمایانە. ئەگەر کەس هەبێ بڵێ ڕووداوی وەها لە شۆڕشدا بە هەموو جۆش و تەقینەوەیەوە شتی حەتمی و ناچارییە، لە وەرامدا دەڵێم بایی ئەوەی پێی دەگوترێ حەتمی و ناچاری چاوی لێ دەپۆشرێ وەک کە چاو دەپۆشرێ لەو ئازار و خوێن لەبەرڕۆییشتنەی عەمەلیەتی برینکاری داوای دەکا، بەلام کە شێواوی کێشایەوە بۆ وێرانکاری ئەوسا دەبێتە ئاکامی حەتمی و ناچاری ئەو نەفسە بەد و ناپەسەندانەی حەز لە شێواوی دەکەن نەک ئەو حەتمی و ناچارییەی کە گۆڕانی کۆمەلایەتی و مێژوویی پەکی لەسەر دەکەوێ. دەزانم بەرخ سەربڕین شتێکی ناچارییە و گلەیی لە قەساب ناکرێ کە بە چەقۆی تیژ لە گەردەنی بەرخەکە دەدا، بەلام کە هات و لەشی بەرخەکەی بە دەمی تیغ شەقاڵ شەقاڵ کرد و ورگەکەی هەلدڕی و دونگەکەی کەرت و پەرت کرد و دەست و قاچەکانی ورد و خاش کردن لەوە دەردەچێ فەرمانێکی ناچاری جێبەجێ کردبێ چونکە لەو پەلپەل کردنە بێلزومەدا دیارە مەیلێکی «سادیزم» ی نەفسی خۆی دابین دەکا. هەلپە و جۆشان و خرۆشان و کوشتن و برینی لەحەد بەدەریش هەر دەکێشێتەوە بۆ مەیلی سادیزم وەیا دەردێکی نەفسی وەک ئەو با بە ناوی شۆڕشەوە وەیا دینەوە بکرێ. ئەم تیژڕۆییە کە لە یەکەم هەنگاوەوە کارێکی بەد و وێرانکەرە دوای بەسەر چوونیشی دەبێتە مەعشووقەی ئەو کەسانەی حەز لە خوێنڕێژی و شێلان و وێران کردن دەکەن. واشدەبێ پێدا هەڵگوتنی تیژڕۆیی تێکەڵ بە ئەدەبی سیاسی دەبێت و ویژدانی هەزاران گەنجی شلکی بێ تەجرەبە لێڵ دەکا و بەرەو عیشقی توند و تیژییەوەیان دەبات.

جارێکیان لە دەمی غەڵبەغەڵبەکەی ساڵی ١٩٥٩ لە قەسیدەیەکی شۆڕشگێڕانە ئەمەم خوێندەوە: «وسنجعل من جماجمهم منافض للسجاير» [«قپێلکی سەریان دەکەینە تەپڵەکە جگەرە]، منیش بێ چاوەدێری کێش و قافیە ئەمەم خستە سەر بەیتەکەوە: «ومن أمعائهم خراطيم نرگيله» [ڕیخۆڵەکانیشیان بە مارپێچی نەرگەلە]. جگەرە و نەرگەلەکێشانی شۆڕشگێڕانە وەها نەبێ بە کەڵکی چی دێ!!؟ بەلام لێرەدا تێبینیەکی گرنگ هەیە لە بارەی تیژڕۆیی شۆڕشی فرەنسەوە دەبێ لەبیر نەکرێ: ئەو تیژڕۆییە هەر ئەوەندەی پیاوەتی کرد کە خۆی کوژاندەوە بێ ئەوەی بگاتە حوکم، نەخۆ فرەنسە هەتا ئێستاش بەناوی شۆڕشی دائیمیەوە نەدەحەسایەوە. تۆ سەیری ئەو مەزهەبە دینییانەی کە لە سەرەتاوە بە پەرگیری و ڕیزپەڕی دەستیان پێ کردوە چۆن هەتا هەناسەی لەبەرەوە بێ هەر بەسەر ڕاڕەوی ڕەق و کۆسپدا دەڕوا،

لەمەشدا وەک بڵێی شۆڕش و مەزهەبی دینی تیژڕۆ و پەڕگیر بەپێی سروشتی خۆیان زاوزێ دەکەن هەتا دەبڕێنەوە.

خوێنەر ڕێی هەیە لێم بپرسێ ئایا ئەگەر حاڵی تیژڕۆیی وەها بێدەرمان بۆ چی دەمێنێتەوە بگوترێ لەوە بەولاوە کە شۆڕش کارێکی ناڕەوایە؟ لە ئاست ئەم پرسیارەدا وەرامی ڕێکوپێک هەیە بەڵام لە پێشەوە دوو تێبینی دەردەبڕم وەک پەراوێز بەدەوری بابەتەوە:

١- بەر لەوەی گلەیی لە شۆڕشگێڕی بە هەڵپە بکەین دەبێ ئەو ستەمکارانە سەرشکێن بکەی کە شۆڕش دەکەنە کارێکی ناچاری و تاکە ڕێگەی ڕزگار بوون لە ستەم.

٢- بەزۆری ئەوەی لە بارەی شۆڕشەوە نووسیویانە گوتوویانە ئەگەر ناچاری نەبێ شۆڕش وەها خۆش نییە خەڵق بەرەو پیریەوە بچێ.

من ناڵێم و نەمگوتوە هەرچی شۆڕشێک و بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی دژی ستەم هەیە پابەندی تیژڕۆیی و بەرەڵایی و پەڕگیرییە. بە نموونە شۆڕشی چین بە سەرۆکایەتیی پارتی شیووعی لە سەرەتاوە تا چەند ساڵێکیش دوای سەرکەوتنی هەر دەتگوت بە بڕیاری هۆشی ئەلیکترۆنی کە هیچ دڵگەرمی تێدا نییە کەوتۆتە گەڕ. ئەم ڕاستییە بەڕوونی لە کتێبەکەی ئەدگار سنۆ لە ژێر سەرەناوی «ئەستێرەی سوور بە سەر چینەوە» کە لە ١٩٣٦ لە سەردانێکی چین و شیووعیەکانی ئەوێی نووسی دەردەکەوێ.

قسەی من لێرەدا لەگەڵ شۆڕشی فرەنسەیە کە لە گۆشەنیگای زانین و نەزانینەوە لەلایەن لابریۆلا و پلیخانۆڤەوە قسەی لێ کراوە. ئنجا ئەنگلزیش جۆرە وەسفێکی کردوە داوای هەڵسەنگاندن و پێ ڕازی بوون و نەبوونێکمان لێ دەکا. لەوە بەولاوە من نەهاتووم بەراتنامە بۆ عەمەلیەتی شۆڕش دەر بکەم و وەسفێکی قەرارادە بۆ شۆڕشێک دابنێم. هەروەک شۆڕش هەیە پڕە لە هەڵە و دڵگەرمی و ناکامڵی هەروەها زەرف و باری وەهاش هەیە ئەگەر شۆڕشی تێدا بەرپا نەبێ وەک ئەوەیە میوەی گەییشتوو بەسەر درەختەوە وشک بێتەوە و کەس دەستی بۆ درێژ نەکا. [هەڵوەستی لینین و ترۆتسکی و پێ داگرتنیان لەسەر گۆڕینی ڕووی شۆڕشی ١٩١٧ بەرەو کۆمیونیزم نموونەی هەرە مەشووری ئەم ڕاستییەیە].

هەندێ جاریش وەها ڕێک دەکەوێ کە ئەگەر هەڵپە و زێدە بزێوی و تیژڕۆیی دەستەیەکی لەخۆ بووردوان نەبێ بورکانی شۆڕش ناتەقێتەوە وەک ئەوەی کە ئەگەر پروشکەیەک بە تێزکەی تۆپەوە نەنێیت تۆپەکە بارتەقای برکەدار دەبێ هەرچەند هەموو کەرستەی تەقینیشی حازر بێ. حاڵ و باری شۆڕش شتێک نییە بە خەیاڵ ڕەنگ ڕێژ بکرێ.

ئەو ڕەخنە و تێبینییانەی کە من لێرەدا بەرەوپیری شۆڕشی فرەنسەیانەوە دەبەم بەسەرنج گرتن لە ڕاستییەکی زۆر گرنگ و ئاشکرا، لە قەناعەتی خوێنەر باشتر جێی خۆیان دەکەنەوە:

شۆڕشی فرەنسە کە لە خۆوە بێ حیزبی ڕابەری دەسەڵاتدار و بێ سەرۆکایەتی سەلمێندراو تەقییەوە و سەرلەبەری میللەتی فرەنسەی بەگژ کەنیشتە و دەرەبەگدا هێنا زۆر بەخێرایی توانی ئەو چینە چەوسێنەرەوەیە بێدەسەڵات بکا بەمەشدا ماوەیەکی یەکجار بەرینی بڕی و هەنگاوە هەرە گرنگەکەی

هەڵێنا ئنجا بەگژ خۆیدا هاتەوە و ئەوەی بە خۆی کرد کە دوژمنەکانی پێیان نەکرد. قسە مەشوورەکەی لینین کە دوابەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر هەلومەرجی سەرکەوتنی شۆڕش باس دەکا و دەڵێ: بۆ سەرکەوتنی شۆڕش دەبێ ڕووداوێک بقەومێ هەم میللەت بگەیەنێتە شۆڕش هەم دەسەڵاتی حکومەتیش بەرەژێر بهێنێ بۆ پلەی خۆڕانەگرتن ئا ئەم قسەیە بە خۆی و بڕیارە مەنتیقیەکەیەوە لە شۆڕشی فرەنسە بەڕاست دەگەڕێ: شۆڕش بەرپا بوو، دەسەڵاتی حکومەتیش وشکایی هات، فیوداڵیش ڕما بەڵام شۆڕشەکە نەیتوانی جڵەوی کۆمەڵایەتی جۆشاو و خرۆشاو بگرێ و بەرەو ڕێی ڕاست و هەمواری لێ بخورێ.

بێگومان ئەم ڕاستییەی نەبوونی ڕەوتی ڕێکوپێک لە شۆڕشی فرەنسەدا یەکسەر دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی سەرۆکایەتیی یەک گرتوو و یەک ئیرادە، ئیتر هۆی نەبوونی ئەو سەرۆکایەتییە هەرچی بێ. دەتوانم بڵێم، خەڵقی دیکەش گوتوویانە، سەرۆکایەتی لینین و یەک دوو هاوڕێی هەلومەرجی سەرکەوتنی شۆڕشی بۆلشەڤیکی لە ڕووسیادا خەلق کرد نەک دۆزیەوە. هەر وەک مۆسیقاری پسپۆڕ بە لەراندنەوەی ژێیەکانی ژێر پەنجەی ڕەنگینی دڵ و دەروونی گوێ گرەکانی بهەژێنێ، بشزانێ یەک دوو هەڵەی بچووک لەسەری پەنجەکانیەوە سیحرەکەی بەتاڵ دەکاتەوە، هەروەهاش لینین و هاوڕێکانی زۆر شارەزایانە لەسەر تەلە هەرە کشتەکانی نەفس و ویژدانی ملیۆنەها مەزڵووم و ڕووت و برسی و شەڕدۆڕاندوو لە ڕووسیای ئەوسادا پەنجە ماهیرەکانیان بە ئاهەنگ دەهێنا و دەبرد. دەتوانم بڵێم ئەگەر ئەو مەهارەتە و ئیرادەیەی کە لە سەرۆکایەتیی لینین هەبوو لە هەر بەشێکی ڕابەری شۆڕشی فرەنسەدا هەبوایە دەیتوانی شۆڕشەکە بە ڕێگەیەکدا ببات کە بەرەو ئامانجەکانی میللەتی فرەنسەوە بڕوات.

تۆ سەیری، چۆن ناپلیۆن کە تاکێکی دەرەوەی شۆڕشیش بوو توانی ئەو دەورە لە ڕابەریدا ببینێ کە هیچ بەرەیەکی شۆڕشەکە نەیتوانی بیبینێ، ئنجا هێندەش سەرکەوتووبێ لە ماوەیەکی کورت میللەتی فرەنسەی کردەوە ئەو شاپەرستەی کە نەتدەگوت تازە بەتازە شایە میراتیەکەی کوشتوە. تۆ سەرنج بگرە زەرفی ماددی [لە شۆڕشی فرەنسەدا هەمووی دەسکردی مرۆڤ بوو] چەند ئامادەیە بۆ ئەوەی زاتی بە زیپک و هێز و پێز و بە ئیرادە تا سنووری نامومکین واقیع بجمێنێ و بە پێی مەهارەتی خۆی بی ڕەقسێنێ.

قسە لە بارەی شۆڕش بە گشتی و شۆڕشی فرەنسە بەتایبەتی کۆتایی هەڵناگرێ و هەزار و یەک لکی لێ دەبێتەوە هەمووشی ڕەخنە و نرخاندن هەڵدەگرێ، واشدەزانم چی لەم ڕووپەڕانەدا گوترا بایی ئەوە دەکا جۆری بۆچوونی من لە باسەکەدا دەربخات و بشبێتە عەیارەی ئەو لاباسانەی لێی نەدوام.

ئێستا دەگەڕێمەوە بۆ نرخاندنی بیروڕاکەی پلیخانۆڤ دەربارەی جۆری «نەزانی» کە ناوی نا «مطلق و نسبی» بە پێی ئیمکانی گۆڕان و نەگۆڕانی بابەتە نەزانراوەکە تا ئەگەر بابەتەکە گۆڕانی تێدا نەبوو نەزانینی مطلق دەبێ ئەگەر سەر بە کۆمەڵایەتیش بوو کەوا لە گۆڕاندایە نەزانینەکە نیسبی دەبێ. بەهەمەحاڵ نەک عەیارەی زانین و نەزانین بەڵکوو سەرلەبەری کۆمەڵایەتی لە ڕۆژگارێکەوە بۆ ڕۆژگارێک ناناسرێتەوە. بەڵام بەر لەوەی بکەومە سەر نرخاندنەکە دەبێ لە ڕووی بەراوردکردنی ڕایەکەی «پ» لەگەڵ بۆچوونی خۆم یەک دوو تێبینی سەرەتایی ڕوون بکەمەوە:

یەکەم: هەرچەند قسەکانی «پ» دەوری شۆڕشی فرەنسە دەدەن کە بزووتنەوەیەکی گشتی میللەتی فرەنسەیە و هی تاکە مرۆڤ نییە، هەمیسان پێیەوە دیارە کە بەلای ئەوەوە زانین و نەزانینی تاک گرنگ نییە و ئەوە ناهێنێ بیریار و فەیلەسووفی پێوە خەریک بێ، واشدەزانم ئەم بایەخ نەدانەی بە زانین و نەزانینی تاک ڕاستەوخۆ لە قەناعەتە ماددییەکەیەوە هەڵدەقوڵێ کە یەکێک لە ئەنجامە حەتمییەکانی کز کردنەوەی دەوری تاکە لە مێژوودا.

دووەم: وەک دەبینیت «پ» زۆروکەم بەلای دەوری سەلبیی هۆشدا نەچوە، فەرقی نێوان نەزانینی بێ تەجرەبەیی و نەزانینی گومڕایی [ئەفسانە – ڕووی تاریکی هۆش] یش ناکا، بگرە «نەزانی کۆمەڵ» هەر بە جارێ پشت گوێ دەخات، ئەوپەڕەکەی، نەزانییەکی نیسبی وەپاڵ دەدات کە لە دەمی خۆیدا زانین بوە.

لێرەدا هەلی قسەیەک هاتوە بەسەریدا باز نادەم: تاک بنەمای کۆمەڵە نەک بە پێچەوانە. هەبوونی کۆمەڵ بریتییە لە هەبوونی چەندین تاک بەیەکەوە، واتە بێ تاک کۆمەڵ پەیدا نابێ بەڵام دەشێ تاک وەیا تاکە خێزان هەبێ و کۆمەڵایەتی «کۆمەڵ» نەبێ. لە سروشتدا دیمەنەکە بە عەکسەوەیە بە نموونە، خۆڵ، هەوا، بەرد، ئاو... سەرلەبەرن کە بتەوێ تاکی لێ پەیدا کەیت دەبێ لێی دابڕیت هەرچەند سەرلەبەرەکە و دابڕاوەکە فەرقێک لە نێوانیاندا پەیدا نابێ وەک کە تاکی مرۆڤ جودایە لە کۆمەڵایەتی. دیاردەی «سەرلەبەرایەتی» کە لە سروشتدا هەیە لە جغزی گیانلەبەراندا دەگۆڕێ چونکە هەر تاکێکی هەبوونی سەربەخۆی هەیە...

ئەمە دەڵێم مەبەستیشم نییە لە نرخی کۆمەڵی مرۆڤ دابشکێنم، دەشزانم تاکی تەنها ئەگەر عەنتەری ئەفسانانیش بێ نە هەڵ دەکات و نە پێشیش دەکەوێ، بەڵام دەبێ بزانین لەلایەن هەبوونەوە پەیدا بوونی کۆمەڵ بەندە بە هەبوونی تاکەکانیەوە. لەلایەن پێک هاتنی «کۆمەڵایەتی» شەوە دەبێ دان بەوەدا بهێنین کە کۆمەڵ مەوجوودێکی خەیاڵی و تریفەیی نییە لە دەرەوەی وجوودی تاکەکانیەوە هەبوونی خۆی ڕاببوێرێ وەیا بەولای فام و تێگەیشتنی تاکەکانیەوە «کۆمەڵایەتی» خۆی بەسەر ببا، خۆ ئەگەر لەبەر تیشکی خەباتی چینایەتیدا کۆمەڵ بڕبڕ بکەین بۆ چەند چینێک و تیرێژێک ئەوساش هەر چینە و تیرێژەی بریتی دەبێ لەو تاکانەی بار و ڕێکاریی ژیانیان لە یەکدی نزیکە. لەم حیسابەدا ئەگەر وەها ڕابنوێن کە هەموو تاکەکانی کۆمەڵ بەقەدەر مریشکی مەکینە وەیا بەرهەمی فابریقە یەک چوونن دیسانەوە کۆمەڵ هەر بریتی دەبێ لە تێکڕای تاکەکانی وەک کە هێشووی ترێ بریتی دەبێ لە تێکڕای دەنکەکانی.

ناڕەزامەندیی کۆمەڵ وەیا زوربەی کۆمەڵ کە سەر دەکێشێتەوە بۆ شۆڕش بریتییە لە ناڕەزامەندی زوربەی تاکەکانی هەرچەند لە ئاپۆرەی کۆمەڵدا چەخماخە و هێز و تەوژمێک پەیدا دەبێ کە ئیمکان نییە لە ناڕەزامەندی تاک پەیدا ببێ لەمەشدا چ سەیر و سەمەرە و سەرسوڕمان لزومی نییە چونکە نەک تەنها شۆڕش بەڵکوو هەموو چالاکی و کردارەکی کۆمەڵایەتی هەیە شێوەیەکی وەها پەیدا دەکا کە لە چالاکیی تاکدا نادیترێ، تەنانەت سەپانی دەغڵ لە هەرەوەزی دۆستانەدا بڕشتێک پەیدا دەکا لە دروێنەی عادەتیدا بە خۆیەوە نابینێ وەیا ئەو گەنجەی دەتوانێ لە شایی ڕەشبەڵەکدا چەندین سەعات لە دەست «دۆ» ی‹١٥› شلکدا هەڵپەڕێ ناتوانێ چاریەکی ئەوەش لە هەڵپەڕکێی تەنهادا بەردەوام بێ.

لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ بڵێم مرۆڤ لە هەرا و بگرەبەردەدا پتر تاو دەگرێ نەک لە کاری عادەتی دروست

کردن و کەیف و هەرەوەزدا، خۆ ئەو تاکانەی حەز لە هەرا و مەزاد دەکەن لە ئاژاوەدا وەها دەکەونە گەڕ دەڵێی وەک پاتری لەلاوە بە مەکینە هێزی بزۆزی و نەسرەوتن و نەخەوتن و نەوەستانیان تێ دەکرێ. ئەو تەرزە کەسانە لەلایەن نەسرەوتن و کۆڵ نەدانەوە قیاسیان لەو مرۆڤ خاسانە ناکرێ کە زۆر حەز بە چاکە دەکەن: پیاوی چاکەخواز گەلێک زووتر ماندوو دەبێ لەو کەسەی نەفسەکەی پاڵی پێوە دەنێ بەرەو خراپە و هەڕوگیف.

وا بزانم پاشماوەی غەریزەی جانەوەری لە مرۆڤدا کە بەخەبەر دێ و پەت دەپسێنێ ئەو زێدە تین و تاوەی تێدا بەرەڵڵا دەکات و خێرا بەرەو کاری بەدی لێ دەخوڕێ. ئەمە لە لایێکەوە، لە لایەکی دیکەشەوە هەرچی چاکەیە بریتییە لە ئەرک و بەخشین کەچی دامرکاندنی حەز و شەهوەت و دەست بەسەردا گرتن و لەزەت بردن و شتی ئەوتۆیی کە لەسەر حیسابی غەیر تەواو دەبێ ئەرکەکەشی بەشێکە لە پێک هێنانی ئارەزۆ. وا دەزانم هەرچی تیژڕۆیی بێ بە عادەت پشت لە مرۆڤایەتییە، بەڵام پێویستە لەسەر ئەو لایەنەی بەری تیژڕۆیی وێرانکەر دەگرێ بۆ خۆشی تیژڕۆ بێ دەنا زوو کۆڵ دەدا.

بەهەمەحاڵ دەماری غەریزەی جانەوەری تا ئێستاش لە مرۆڤدا بە فڕکەیە و دەبێ لە هەموو مامڵەتی کۆمەڵایەتیی گشتیدا تێ بخوێندرێتەوە نەکا ئارەزۆی تایبەتی زاڵ بێ بەسەر بەرژەوەندی کۆمەڵدا. ئەم دەمارەی جانەوەری لە سەدی سەد بابەتی زاتە. لە غەلەبە کردنی دەماری جانەوەری وێنەیەکت بە بیر دەهێنمەوە: ڕۆژی دوای کوژرانی نوری سعید لە ١٦ وەیا ١٧ی تەمووزی ١٩٥٨ کۆمەڵەک خەڵق تەرمەکەیان لە قەبر دەرهێنا و بە قرچەی گەرمای نیوەڕۆی چلەی هاوین ئەم تەرمە بریندارە بێن تێ گەڕاوەیان بە کووچە و شەقاماندا ڕادەکێشا تا دەبوورانەوە... ئەوسا گوتم گەنجێکی خورتی بیست ساڵەیی کچێکی جوانی خۆش بوێ، ناتوانێ بۆ ماوەی دوو سەعات لەگەڵیدا لەو گەرمایە پیاسە بکا. هەمان کەسانی کەلەشەکەیان ڕادەکێشا ڕازی نەدەبوون بۆ ماوەی یەک سەعات بە خۆڕایی کاری خێر بکەن...

موناقەشەی ڕایەکەی «پ»

هەست کردن بە جودایی نێوان شتی گۆڕاو و وەستاو لە نوختە نەزەری «مطلق و نسبی» بوونی زانین و نەزانینیانەوە بەڵگەی وردبینی و قووڵ داگرتن و سەرنج دان و لێکدانەوەیە، نەشمدیتوە بەر لە «پ» کەسی دیکە بۆ ئەم وردەکارییە چووبێ، بە ئاشکراش دیارە وردبوونەوەکە لە ڕووتەنی لێکدانەوەی خەیاڵی نەهاتوە وەک کە بەشێک لە فەیلەسووفەکان لێکدانەوەی بێبنگە لە جیهانێکی نامومکینی نەدیتراوی نەبوودا دەکەن و ئەنجامی مەوهوومی لێ هەڵدێنجن و دەشیکەن بە بنەمای بڕیاری زۆر گرنگ بەسەر جیهانی مەوجووددا. «پ» لەو لێکدانەوەیەدا بە واقیعەوە لکاوە چونکە وەک دەزانین دوو مەیدانی هەرە گەورەی جیهانی ماددی گۆڕان و نەگۆڕان، بزووتنەوە و وەستانە. ئنجا کە دێت نەزانین و زانینی موتلەق و نیسبی لەو دوو دیمەنە گرێ دەدا، بە پێی فکری خۆی، پێوەندییەکی مەحکەم لە نێوان فکر و ماددە هەڵدەستێنێ بەوەدا کە سیفەتی موتلەق و نیسبی زانین و نەزانینەکە لە ماددە دەخوازێتەوە بۆیان.

تازەیی و بێسابیقەیی ڕایەکە نرخی ئاشکرای هەیە بەڵام هەردوو لایەنی موتلەق بوون و نیسبی بوونی دیاردەی «نەزانی» بەو جۆرەی کە «پ» بۆی چوە ڕەخنەی بەرێوچێ هەڵدەگرێ:

یەکەم: لایەنی نیسبی بوونی ئەو نەزانینەی دەدرێتە پاڵ شۆڕشی فرەنسە: نەختێک لێرە بە پێشەوە گوتم بەشێکی کەمی دڵسۆزانی شۆڕشەکە دەیانزانی پێداویستی شۆڕش چییە و ئامانجی دەبێ چی بێ، لەوە بەولاوە ئاپۆرەی خەڵقەکە لە جموجووڵێکی ئالەتی وەک پەندۆڵی سەعات بە پێی تانووت و نەعرەتەی دڵگەرمەکان جۆلانەیان دەکرد هەر ساتەش کە باری تەرازووی لایەنێک دادەلەنگا بێ ئەوەی بزانن زەرەریانە یا قازانج بەردەبارانیان دەکرد. لەوانە بوو ڕۆژی شەمۆ مسیۆ «×» ببرێ بۆ ئاسمان ڕۆژی جومعەش لە سەری بدرێ، جا ئەگەر ئەم تەقڵە لێدانە بەڵگەی زانینی نیسبی بێ لەکوێ بەڵگەی «نەزانی مطلق» بێنمەوە؟

دوەم: بەلامەوە دیارە «پ» کە کاغەزی سپی بۆ شۆڕشی فرەنسە ئیمزا دەکا لە هەڵوەستێکی زاتیی خەستوخۆڵەوە مەسەلەکە هەڵدەسەنگێنێ و بە چاکە بۆی دادەبڕێ. وا پێ دەچێ تەمومژی قودسییەتی کۆنایەتی و لایەنی «مێژوویی بوون» ی شۆڕشی فرەنسە خەرمانەیەکی پیرۆزی پاکی و ڕەوایی و «زانایی!» بەزیادەوە تێ وەرپێچاوە و ناتەواویەکانی لەبەر چاوی «پ» دا شاردۆتەوە وەیا هەر نەبێ سەرپۆشێکی وەهای بەسەردا داون کە نەهێڵێ خۆیان بنوێنن، لەمەشدا بەڵگەیەکم بەدەستەوەیە باوەڕ ناکەم لێم هەڵبوەشێتەوە چونکە وەک بۆت دەردەکەوێ بەڵگەکە لە کردەوەی «پ» خۆیەوە ڕووبەڕووی دەبێتەوە نەک لە لاوە بەرەنگاری دەکرێ. بەڵگەکەش ئەمەیە: ئەگەر قودسییەتی کۆنینەیی و مێژوویی لەبەرچاوی «پ» دا نەبووبایە سەرپۆش بۆ ئەو هەموو ناتەواوییەی لە شۆڕشی فرەنسەدا ئاشکران، دەبوو شۆڕشی ئۆکتۆبەر بە ڕابەرایەتی لینین گەلێک بەولای شۆڕشی فرەنسەوە جێی پیرۆزبایی و بەخێرهێنان بێ لای چونکە دیارە شۆڕشی ئۆکتۆبەر گەلێک ڕێکتر و بە برشتتر و ئامانج ڕوونتر و شارەزایانەتر و بێ کەموکووڕیتر و سەلامەتتر بوو لە هی فرەنسە کەچی هەر چونکی «پ» بەچاوی خۆی ڕووداوەکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەری دەدیت و سەرۆکەکانی دەناسین و ئاگاداری شتە نالەبارەکانی کارەساتەکە دەبوو

ئامانجەکانیشی بەلاوە پەرگیر بوون پێی نەکرا خۆی لەگەڵ شۆڕشەکەدا بگونجێنێ. چ جێی نەسەلماندن نییە کە دەڵێم شۆڕشی بۆلشەڤیک لە هەموو ڕوویێکەوە پتر تەئیید هەڵدەگرێ لە شۆڕشی فرەنسە بەتایبەتی لەلایەن یەکێکی وەک «پ»ەوە کە بە واقیعیەت ناسراوە و لێی چاوەڕوان دەکرا زووتر لە خەڵقی دیکە ڕازی بێ بەو ئەنجامانەی کە شۆڕشەکە وەستایانە بەسەر واقیعیاندا دەسەپێنێ.

هەڵبەت لینین و هاوڕێکانی گەلێک بەولای داخوازیەکانی سەرەتای شۆڕشی ئۆکتۆبەرەوە تێ هەڵکشان و مەیدانی تێ هەڵکشانیشیان خزمتر بوو لەگەڵ مەیدانی «پ» تا مەیدانی «کێرێنسکی»، لە ڕووی یەکیەتی و ڕێکوپێکیشەوە بەرەی بۆلشەڤیکەکان و بە درێژایی شۆڕش و لە هەموو عومری لینینیشدا پێوەندی هاریکاری و تێک گەییشتن و یەکیەتیی ئیرادەیان بەردەوام بوو و براکوژیشی تێدا نەدیترا بە پێچەوانەی حاڵ و باری شۆڕشی فرەنسە، ئیتر بۆ دەبێ «پ» هێندە دۆستانە بڕوانێتە ئەویان و هێندەش حیسابی ورد لەگەڵ بۆلشەڤیکەکان بکا ئەگەر لە گۆشەیەکی بینینی زاتییەوە سەیری هەردوو شۆڕشی نەکردبێ؟ مەبەستیشم لە گۆشەی بینینی زاتی ئەو هەڵوەستەیە کە لە ئاورینگ و پرشنگی بریقوباقی مێژوو و لە ڕەقی و زبری و عەیبی ئاشکرای حازرەوە سەرسوڕکێ بە مل مرۆڤدا دەبڕێ.

قارەمانەکانی شۆڕشی فرەنسە بە هەموو عەیب و عار و سەرنەکەوتنیانەوە لەناو تەمی کۆنینەیی و تیشکی مێژوودا لە دوورەوە وەک بەچکەی خەون و خوولیا شەبەنگ لەبەر چاوی خەیاڵ دەبەستن و دەبنە مەخلووقی مەیلەو ئەفسانەیی. بەڵام ڕابەرانی شۆڕشی بۆلشەڤیک مرۆڤە عادەتیە تراش هاتوە خۆڵاویە یەخە چڵکنەکەی زۆر خۆرەکەی درۆ لێ سپی بوەکەی وردە فێڵ کردوەکەی دەنگ و ڕەنگ زڕەکەی قرقێنە دەرەوەکەی کووچە و دەربوونە و مەیخانەی گەڕەکەکەی «پ» بوون کە لە زەمینەی مەئلووف بوونیانەوە یەک زەڕڕە قودسییەت و پیرۆزییان پێوە دیار نەبوو. هەموو ئەو کارەساتەی کە بەلای دڵی ئارام و هۆشی ژیریشەوە نەدەبوو ڕوو بدەن و بەناچاری لە شۆڕشی ١٩١٧ ڕوویان دەدا، ئەوانیش بە عەیبی گەورە دەهاتنە بەرچاوی بینەرەوە کەچی دەنگ و سەدای شۆڕشی فرەنسە لە پشت پەردەی سەدەی نۆزدەمەوە کە بەسەر هەموو دڕندەیی و بڕندەیی و دزێویەکانیدا کشابوو وەک لەرەو ترینگەی مۆسیقا دەهاتنە بەر گوێی بیسەرەوە، شەبەنگی قارەمانەکانیشی تارماییەکی تریفە و گەشایی بوون لەبەر چاوی بینەردا، خۆ یەکدی کوشتنی ئەو قارەمانە بەسەرچوانەی کۆتایی سەدەی هەژدەهەم لە دەنگوباسێکی بەسفتوسۆ پتر نەبوو کە ئەویش سۆزی شۆڕشگێڕێکی سەرەتاکانی سەدەی بیستەمی بۆ تێکڕای شۆڕشی فرەنسە دەبزاوت، بەڵام هەموو ڕەفتارێکی کەچی جیرانە زیندوە بە سەنگ و پۆزە ئارەق دەرکردوەکەی شۆڕشی ١٩١٧ گوناهی بێ بەخشین بوون بەلای جیرانە هێمن و خوێن نەڕێژ و سەلامەت خوازەکەیەوە.

ڕەنگە بیر بۆ ئەوە بڕوا کە «پ» بە هۆی جودابوونی لە بیروڕای بۆلشەڤیکەکان عوزری تەئیید نەکردنیانی پێ بێ بەڵام ئەم عوزرەش خۆی لەبەر لێکدانەوەی ورد ناگرێ: «پ» کە بێ تەقیە و بێ سنوور تەئییدی شۆڕشی فرەنسە دەکا ئاگادارە لەوەی ئەوساش چەند حیزبی وەک ژیرۆند و یەعقووبی لە شۆڕشەکەدا بوون و یەخەی یەکدییان دەگرت، ئنجا ئەگەر خۆی لەو شۆڕشەدا بایە دەبوو بەگەڵ یەکێک

لەو حیزبانە بکەوێ. بەو پێیە دەبێ بڵێین پلیخانۆڤی ١٧٨٩ – ١٧٩٤ یش مەوقفێکی وەک مەوقفی پلێخانۆڤی ١٩١٧ ی وەردەگرت لە ئاست شۆڕشەکەدا ئەوساش ئەو گلەییانەی لە شۆڕشی فرەنسە دەکرد کە لە شۆڕشی ئۆکتۆبەری کرد. خۆ ئەمەشی نەکردایە هەر نەبا لێی کنارەگیر دەبوو و پێیدا هەڵنەدەگوت چونکە ئەوسا کە حیزبایەتی نەکات و لە شۆڕش کنارەگیر نەبێ چی بۆ نامێنێتەوە ئەوە نەبێ کە ببێتە لایەنگیری ناپۆلیۆن بەو مەعنایە کە ناپۆلیۆن بوو بە وارسی شۆڕشەکە؟ ئنجا ئەگەر «پ» ڕازی بێ لە شۆڕشی فرەنسەدا ببێتە لایەنگیری پاشایەک کە تاجەکەی لە هی «لوی» شازدەم گەورەتر بێ ئایا مەوقیفی چی دەبوو لە ڕووسیای ١٩٢٠ ئەگەر قەیسەرێک هاتبایە حوکوم؟ ئەگەر بە قەیسەری ١٩٢٠ ڕازی نەبێ بۆچی بە ناپۆلیۆنی ١٨١٠ ڕازی بێ؟ هەرچەند ناشێ مرۆڤ بڕیار بۆ ئەو ئیحتیمالە ڕوونەداوانە بدا بەڵام چونکی لە بەراورددا شۆڕشی ١٩١٧ بەسەر شۆڕشی فرەنسەدا ڕادەشکێ بڕوا دەکەم ئەگەر «پ» بە هەموو قەناعەتەکانیەوە کوڕی سەدەی هەژدەم بوایە نەیدەتوانی تەئییدی شۆڕشی فرەنسە بکا وەک نەیتوانی تەئییدی شۆڕشی بۆلشەڤیک بکا.

جا ئەگەر ڕێی ئەم قسەیەم نەبێ ڕێی چیم دەبێ؟ خۆ ئەوەی ڕاستی بێ کە دەڵێم ناشێ حوکم بەسەر ئیحتیمالی ڕوونەداودا بدەین زێدە خۆ گرتنێکە دەیکەم دەنا زۆر نووسەری ماددی و نامادد‌ی لە مەیدانی ئەدەب و زانست و کۆمەڵایەتی و مێژوودا، بە ڕەهایی، دەم لەو تەرزە ئیحتیمالە دەدەن و موناقەشەی ئەو ڕوونەداوانە دەکەن کە ئەگەر ڕوویان دابایە چییان لێ دەکەوتەوە وەک ئەوەی کە لە نووسیناندا خوێندوومەتەوە ئەگەر ناپۆلیۆن بۆی ڕێک بکەوتایە ببێتە ئەفسەرێکی هێزی دەریایی ئینگلیز ئەوپەڕی بەرەوپێش چوونی ئەوە دەبوو ببێتە ئەدمیراڵێکی زێدە بەناوبانگ.

یەکێک لە ڕوە گرنگ و دنیاهەژێنەکانی شۆڕشی فرەنسە کە دەشێ لەلایەن نیسبی بوون و موتلەق بوونی ئەو نەزانینەی تێیدا بووبێ دەمەتەقەی لەسەر هەڵستێ شریتەی ئەو شەڕانەیە کە ناپۆلیۆن هەتا تێچوو لەسەریان بەردەوام بوو بەتایبەتی هێرشەکەی بۆ سەر ڕووسیا کە تێیدا سەرەنگرێ بوو. ئایا ناپۆلیۆن لەو شەڕانەدا بە پێی ئەو بارەی تێیدا دەژیا لە نێوان ئەو هەموو تەک و بەرتەکەی دەوریان لێ دابوو زانینی بەکار هێنا یا نەزانی؟ من نامەوێ ناپۆلیۆن و شەڕەکانی لەسەر بیروڕاکەی «پ» حیساب بکەم و بڕیارێک کە بە سەر ئەودا بدرێ بۆ شۆڕشەکە بگەڕێتەوە لە شۆڕشیشەوە بۆ «پ» هەرچەند دەقی ڕایەکەی «پ» سەرلەبەری شۆڕشەکەی لەسەر خۆی حیساب کردوە. لە شەڕەکانی ناپۆلیۆنیش تەنها هێرشەکەی بۆ سەر ڕووسیا دەدەمە بەر لێکدانەوەوە چونکە ئەنجامەکەی لە گوماندا نییە و ئینکار کردن هەڵناگرێ.

ئایا ناپۆلیۆن لەو هێرشەدا کە بەرچاوترین دیاردەی مێژوویی سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەمە و بەرهەمی هێزە بزوێنەرەکانی ڕامیاری – کۆمەڵایەتی – ئابووری – زانستی ئایدیۆلۆجی ئەو سەردەمەیە، ئایا کارێکی کرد کە بە پێی سەردەمی خۆی پێی بگوترێ زانایانە؟ ئایا نموونەی «زانین» ی سەردەم بوو؟ ڕەنگە لێرەدا پێم بڵێن هەڵوەستی ناپۆلیۆن لەو شەڕە و لە هەموو کارەکانی دیکەی وەک ئەویش ڕەفتاری تاک بوو نابێتە وەرامی پرسیاری سەر بە مێژوو وەیا کێشەی فەلسەفە و فکر، بەڵام بەر لەوەی من بەدەنگ بێم بیریاری ماددی ئەم پرسیارە ڕەت دەکاتەوە چونکە لە فکری ماددیدا تاک هەرگێ بێ بایەخی

سەربەخۆی نابێ بایی ئەوەی کردەوە گشتییەکانی بۆ خۆی ببرێتەوە. دوای بیرياری ماددی کە نۆرەی قسە بگاتە من، دەڵێم هەرچەند من لەوانە نیم بایەخ بە تاکێک نەدەم کە وەک ناپۆلیۆن بگاتە پایەیەک بە یەک فەرمان دە ئەوەندەی نمایيشتی هەموو پاریس کار بکا بۆ بنیات نان و وێران کردن، دیسانەوە فەرقی نێوان قوماندانی قەمچی وەشێن و قوماندانی قەناعەت بەخش دەبێتە شەقڵی جوداکەرەوەی «سەرۆکی نوێنەری خۆی» لە «سەرۆکی نوێنەری گەل». وەک دەشزانین ن [= ناپۆلیۆن] تاکێکی عادەتی نەبوو، کردەوەکانیشی لە چارچێوەی خێزان و ماڵ و منداڵ نەبوو، خەریکی کاری شەخسیش نەبوو هەرچەند خۆپەسەندیش بوو، میللەتی فرەنسەش لێی دڕدۆنگ نەبوو، تەنانەت دوای نەفی کردنیشی بۆ «ئێلبا» کە گەڕایەوە فرەنسە سەرلەنوێ بۆوە پێشەنگی میللەتەکەی و هێندەی نەمابوو جارێکی دیکەش لە شەڕی «واتەرلوو» بەسەر ئەوروپادا زاڵ بێ.

لەمەش بترازێ، ئێمە ئەگەر بمانەوێ قسەکەی «پ» بکەینە عەیارەی مێژوو نەک هەر تاکە ڕووداوی وەک شۆڕشی فرەنسە دەبێ لە کۆنی کۆنەوە ئەو تێبینییە ڕەچاو بکەین و بزانین ئایا کۆرش و هانیبال و حامورابی و ئەسکەندەر بە پێی سەردەمی خۆیان زانا بوون یا نەزان چونکە ئەگەر پرسیارەکە هەر لە ئاست بزووتنەوەی گشتی وەک شۆڕشدا بەدەنگ بێ کەڵکی پێوە نامێنێ لەو ڕووەوە کە بزووتنەوەی گشتی بەتایبەتی بەر لە شۆڕشی فرەنسە بە دەگمەن نەبێ ڕووی نەداوە ئیتر هەر دەمێنێتەوە کردەوەی پاشاکان و قوماندانەکان بیانخەینە ئەزموونەوە چ نوێنەری میللەتان بن چ نوێنەری خۆیان. جا کە ئەمانەمان مەنع کرد بە نامەی بێبایەخی کردەوەی تاک لێکدانەوەکەی «پ» بایەخی زۆری دەدۆڕێنێ. لەبەر ئەمە ئەگەر لە خۆم بپرسم ئایا «ن» لە هێرشەکەی ساڵی ١٨١٢ کە بردییە سەر ڕووسیا بە کێش و تەرازووی «مطلق و نسبية» لەو سەردەمەدا زانا بوو یا نەزان؟ سەلبییەت لە هۆشی هەبوو یا نا؟

بێ دوودڵی دەڵێم کارێکی نەزانانەی هۆش تاریکانەی کرد.

ئەمە دەڵێم نەک چونکی شەڕەکەی نەبردەوە و خۆشی دۆڕاند، خۆ ئەگەر دوڕاندنەکەشی کە کردەی خۆیەتی بکەمە بەڵگەی «نەزانی» ی خۆی، هیچ عەیبی لاوەکیم لێ نەگرتوە، غەدریشم لێی نەکردوە، چی ئەوتۆشم نەگوتوە مافی خۆم نەبێ، بەڵام بەڕاستی لەو شەڕەدا «ن» بە تەواوی خۆی دەسخەڵەت دابوو لەو گۆڕانەی بەسەر ئەوروپادا هاتبوو، هیچ حیسابێکیشی بۆ بووژانەوەی گیانی نیشتمانپەروەری و نژادپەرستی تازەبابەت نەکردبوو کە شۆڕشی فرەنسە و کارەکانی «ن» خۆی هۆی پەیدا بوونی بوو. وەک بڵێی «ن» غەرقی خەرمانەی شۆرەت و دەسەڵاتی خۆی بوو لەوەشدا نەختێک لەسەر حەق بوو بەڵام زۆریش تێیدا بەسەهوو چووبوو.

بڕوا دەکەم «ن» شکستی هەر دەهێنا ئەگەر دوای داگیرکردنی مۆسکۆ مەسڵەتیشی لەگەڵدا کرابایە چونکە ئەوروپا لەوەدا نەمابوو سەردانەوێنێ بۆ ناپۆلیۆنێک بەحاڵ توانییێتی سوڵحێک بسەپێنێ کە هەر بایی ئابڕوو پاراستن سەرکەوتنی تێدا بێ. چی ئێستا من دەیڵێم لەبارەی زانین و نەزانی «ن» لەو شەڕەدا پتر دەبێتە جێی باوەڕ کە مێژوو بۆت دەگێڕێتەوە چۆن پیاوی ژیر و دڵسۆز بە دەورییەوە هەبوون

دەیانزانی شەڕەکە بێلزومە و کاری عەقڵ نییە، ئامۆژگاریشیان دەکرد خۆی تێوە نەگلێنێ. جا ئەگەر ڕێ هەبێ عەیارەی «پ» بەکار بهێنین دەبێ بڵێین ئەو کەسانە بە پێی سەردەم زانا بوون نەک «ن».

بەلای منەوە «ن» لەو شەڕەدا نموونەی هۆشی تاریک داگەڕاو و نەفسی گومڕا بوو [بەتایبەتی نموونەی نەفسی گومڕا] واتە حیسابەکەی لەوەدا نەبوو بکەوێتە بەر ئەو سەهوە عادەتییەی کە لە ڕێی تەجرەبەوە ڕاست دەکرێتەوە. هۆش تاریکیی «ن» جارێکی دیکەش بەوەدا ئاشکراتر دەبێ کە دەزانین شەڕەکە لە ناچارییەوە نەبوو بەڵکوو خۆی بە پیریەوە چوو، لەمەشدا وەک هیتلەری ١٩٤١ بوو کە ئەویش دژی هەموو لێکدانەوەیەکی ژیرانە و پێداویستی هەڵکەوت و داخوازی بەرژەوەند خۆی خستە بارێکی وەها تەنگەتاوەوە کە لێ دەرباز بوونی بەولای مومکینەوە بێ. بەڵێ شکستی ڕووسیا لە ساڵی ١٩٤١ – ١٩٤٢ شتێکی نامومکین نەبوو بەڵام ئیحتیمالی نەشکانی وەها بەهێز بوو کە ئەوە بهێنێ هیتلەر لێی بێدەنگ بێ و تەحەمولی دنیایەک بکا، جارێ، یەکیەتیی سۆڤیەتی تێدا بەردەوام بێ. بەدەوری هیتلەریشەوە زۆر کەس هەبوون دەیانزانی پەلامار دانی ڕووسیا لەو حاڵ و بارەی ئەڵمانیای ١٩٤١ تێی دابوو بێلزومیش بوو پڕ مەترسیش بوو، ئەگەر بە وردی لە هەڵوەستی «ن» و هیتلەر بکۆڵینەوە دەبینین لەو هێرشەی بردیانە سەر ڕووسیا هاندەرێکی زۆر بەهێزی «زاتی» دوور لە مەوزووعییەت پاڵی بە هەردوویانەوە نا بۆ هەڵە هەرە گەورە و کوشندەکەی هەموو عومریان، هەڵەکەشیان زۆر کەس دەیدیت و لێشی نارەزا بوون، وەک بۆشی دەچم هاندەرە زاتییەکەیان هەم هۆشی تاریک و هەم نەفسی تاریکی تێدا بوو چونکە لە حاڵەتی هەردوویاندا وێڕای نەزانی عادەتی کە مرۆڤ بەرەو هەڵە دەبات باوەڕ بەخۆ هێنانێکی ئەفسانەیی و غەیر بەکەم زانینێکی پڕ لە فیزونازیش دڵ و هۆشی هەردوویانی گرتبۆوە، خۆ هیتلەر خەریک بوو باوەڕ بە پێغەمبەرایەتی خۆی بهێنێ. لایەنی تاریکایی نەفس سێبەری خستبوە سەر هۆشیان و تاریکی کردبوو بەڵام لە هیتلەردا ئاشکراتر...

نموونەی مرۆڤی زانای بە پێی سەردەم لەبەر تیشکی لێکدانەوەکەی «پ» وەزیرەکەی ناپۆلیۆن «تالیران» بوو کە توانی لە کۆنگرەی «ڤیەنا» دا بەزەیی دوژمنەکانی فرەنسە بۆ فرەنسە ڕاکێشێ و لە زەرەری کوشندەی دوای تێشکانی بپارێزێ. سەرنج لە تالیران ڕاگری لێت ڕوون دەبێ کە کابرا نموونەی دوورئەندێشی و تێگەییشتن بوو بە عەیارەی هەموو سەردەمێک، واتە پێش ڕۆژگاری خۆشی کەوتبۆوە.

قسە زۆرن بەڵام بەوەندە واز لە نیسبی بوونی نەزانی لە شتی گۆڕاودا دەهێنم.

دوەم: موتلەق بوونی نەزانی لەو شتانەی گۆڕانیان تێدا نییە وەک ڕاستییەکانی فەلەک و حیساب و کیمیا... کە بە پێی ڕای «پ» نەزانینی موتلەقە و هەمیشە یەک جۆرە.

لەبارەی ئەم بۆچوونەی «پ» تێبینیەکی بنجیم هەیە کە ئەویش درێژەی هەیە و دەشێ دەمەتەقە بە دەوری خۆیەوە هەڵستێنێ هەر جارەش لە بەیەکدی گرتنی واقیع و ئەو جۆرە بۆچوونەدا ڕووبەڕووی ئەنجامی فکری وەها ببین ناچارمان بکات چاو بە هەندێک لە قەناعەتی کۆندا بگێڕینەوە. بە نموونەی ئەم تێبینییە دەڵێم کە هاتین خەتمان لە نێوان زانین و نەزانینی موتلەق و نیسبی کێشا لە زۆر حاڵدا دەبینین خەتەکە ناتوانێ ڕاست و ڕاست بڕوات و موتلەق و نیسبییەکان لەیەکدی جودا بکاتەوە چونکە زۆریان

تێکەڵ بەیەکدی دەبنەوە وەک ئەوەی کە بەر لە هەزاران ساڵ زانست و ئەفسانە لە یەک سەرچاوەوە هەڵدەقوڵان تاکوو فەلەک و «تنجیم» یەک لکی ڕۆشنبیری ئەو سەردەمە کۆنانە بوون وەیا پزیشک و ساحیر لە ناو قەبیلە سەرەتاییەکاندا یەک کەس بوو. جا ئەگەر بسەلمێنین کە لە شتی گۆڕاودا نەزانی بە پێی سەردەم نیسبی دەبێ ناچارین بڵێین بەر لە دوو سێ هەزار ساڵ لە وزەی خەڵقدا نەبوە پتر بزانن لەو فەلەک و پزیشکییەی کە دەیانزانی، ڕێشیان نەبوو پزیشک لە ساحیر جودا بکەنەوە... بەهەمەحاڵ مەیدانی دەمەتەقە و لاپەڕە هەڵدانەوە لەم لێکدانەوەیەدا زۆر بەرینە و گەلێک ڕێچکۆڵەی لێ دەبنەوە و تێشی دەکەنەوە لەبەر ئەمە ناچارم هەر بایی ڕووکەشێکی ڕایەکەی «پ» پرسیارەکە شی بکەمەوە.

وەک من تێی دەگەم، زانستی ڕووتیش کە هیچ دەخلی بەسەر گۆڕان و نەگۆڕانی ڕاستییەکانیەوە نەبێ، وەیا با بڵێین کە ڕاستییەکانیشی نەگۆڕین، لە دەرەوەی خۆیەوە لایەنی کۆمەڵایەتی پێوەی دەلکێ و لێی دەبێ بە شەقڵ و توێکڵ و ڕوخسار کە ناشێ لە یەکدی جودا بکرێنەوە و بڵێین زانستەکە خۆی بەر حوکمی موتلەق دەکەوێ و پێوەندیشی بە کۆمەڵایەتییەوە دەکەوێتە بەر حوکمی نیسبی، چونکە زانستەکەش بە عەیارەیەکی موتلەقی پشت پەردەی غەیب ناپێورێ تاکوو زانینی ئەو زانستە موتلەق یا نیسبی بێ: سەرلەبەری زانستە ماددییەکان و سروشتییەکان و ئەو نەزەریانەی سەر بە شتی نەگۆڕاون بە هۆی لێکدانەوە و تاقی کردنەوە و هەڵە تێدا کردن و ڕاست کردنەوە و دۆزینەوە و داهێنان لە «ڕاستی مطلق» ەوە دەبن بەو دەستوورانە و زانیارانەی پێیان دەڵێن زانست و فەلسەفە. هەڵبەت حەقیقەتی فەلەک و فیزیا و کیمیا و گەرما و زەرڕە و... و... لەوەتەی لە ئەزەلەوە هەن، وەیا پەیدا بوون بە خۆیان و دەستوورەکانیانەوە و بەو ئەنجامانەی بەدەستەوەیان دەدەن هەر هەبوون و هەر دەبن، مرۆڤیش خەڵق نەکرابایە دەستوورەکان بە خامۆشی و بێ ئەوەی باس بکرێن لە «هەبوون» دا دەبوون، بەڵام ئەو ڕاستییانە لە خۆیانەوە پێیان ناگوترێ «زانست» تا ئەو دەمەی مرۆڤ هۆشی پێیان دەشکێ و سەرنجیان لێ دەگرێ و دەستووریان لێ هەڵدێنجێ و تاقی دەکرێنەوە و... و... ئیتر ڕەنگە هەڵەیان تێدا بکرێ و هەڵەکەش لە هەوەڵەوە بە زانست حیساب بکرێ [وەک فەلەکیاتی بەتلەمیۆس] و دواتر ڕەش بکرێتەوە وەیا ڕاست بکرێتەوە، وردەوردەش بارستی ئەو ڕاستییانە زیاد دەکا و تۆمار دەکرێن و دەخوێندرێن...

خولاسە ڕاستیی ڕووت کە هەر لە هەناوی سروشتدا ڕاستییە [بە گوتەی فکری میتافیزیکی: لە عەقلی موتلەقدا دەزاندرێ] لە خۆوە زانست نییە. خۆ ئەگەر لە سروشتەوە ڕاگوێزرێن بۆ ناو بەرهەمەکانی مرۆڤ لەوێشدا بە شێوەی ئۆتۆماتیکی «زانست» لەو بەرهەمانەوە پەیدا نابێ. بە نموونە، ئاخاوتن یەکسەر نابێتە زانستی زمان و ڕێزمان و فۆنۆلۆجی، قورئانیش لە خۆوە ئەو هەموو زانستانەی لێ نەکەوتەوە کە پێی دەڵێن «علوم اسلامیة»، کشتوکاڵیش زانستی ڕوەک و سینعەتی تراکتۆری لێ نەباری... بە کورتی هەرچی پێی دەڵێن زانست چ لە سروشتەوە یەکسەر تیشکی دابێتەوە چ لە دەسکردەکانی مرۆڤەوە دۆزرابێتەوە و هەموو ئەو ڕاستییانەی لە پێش کەوتنی کۆمەڵایەتییەوە دەستووریان لێ وەردەگیرێ هیچیان بێ مرۆڤ زانست نین و نابن. ڕاستی «مطلق» بەر لەوەی مرۆڤ تێی بگا و دەستووری بۆ دابنێ و لە شتێکدا چەسپی بکات [وەک بەرد، کاغەز، پێست، کۆمپیوتەر...] وەیا هەر نەبێ دەماودەم بکات نابێ بە زانست.

لەمەوە و لە هەموو بەدواکەوتنێکی دیکەش دەردەکەوێ کە زانستی شتی نەگۆڕاو و بابەتی سەر بە مرۆڤ تێکڕایان لە سەرەتاوە بەچکەی مرۆڤن کە خۆی سەرچاوەی هەموو گۆڕانێکە، واتە ئەو ڕاستییەی کە «مطلق»ە و خۆی لە خۆیدا گۆڕانیشی بەسەردا نایەت بە کارگەی هۆشی مرۆڤدا تێ دەپەڕێ ئنجا دەبێتە زانست و دەست بە زاوزێ و فراژی بوون دەکا و بە هەزارویەک هەڵسوکەوتدا خۆی تاقی دەکاتەوە و هەزارویەک مامۆستای پسپۆڕیش بە دەوری خۆیدا دەگێڕێ. کەواتە هەموو زانستێک لایەنی کۆمەلایەتی تێدایە کە دەشێ زیاد و کەم بکات و هەڵە و ڕاست کردنەوەی تێدا بێ. بە نموونە، ئەگەر بەر لە دوو هەزار ساڵ بابایەکی نەخوێندوو لە ئاست فەلەکیاتی ئەوسادا گوتبای: چی ئەوتۆی ڕاست نییە، قسەکەی ڕاست بوو بەڵام دیسانەوە هەر خۆی نەزان بوو زانای فەلەکیش زانا بوو چونکە لەو سەردەمەدا ئەوپەڕی تێ برکردنی هۆشی مرۆڤ لە فەلەکناسیدا هەر ئەوەندە بوو کە فەلەکناسەکان بۆی چووبوون ئیتر کەسێکی ئەو هێندەی زانیبایە بەڕاستی فەلەکناس دەبوو ئەوی نەشی زانیبایە نەزان دەبوو.

«پ» هەر خۆی لەو زەمینەیەدا قسەیەکی دیکە دەکا هێند ڕاستە وەک بەدیهیە وایە بەڵام لەگەڵ زانین و نەزانینی موتلەق ناگونجێ کە دێت و دەڵێ لە نێوان ئەو هێندە زانینە نیسبییەی کە مرۆڤ لە سەرجوملەی زانستێکدا دەی زانێ بەشێکی بە شێوەی «مطلق» ڕاستە وەک کە لە زانستی فەلەکدا دەی زانی سێبەری ئەرز بەسەر مانگدا دەکشێت و تاریکی دەکا بەڵام نەی دەزانی ئەرز بە دەوری ڕۆژدا دەخولێتەوە... بەداخەوە سەرچاوەی قسەکانی «پ» لەبەر دەستدا نییە دەمێکیشە خوێندوومەتەوە بۆیە بوو نەمتوانی دەقی قسەکانی بۆ ئێرە ڕابگوێزم جا ئەگەر فەرقێک هەبوو لە نێوان ئەوەی لێرەدا بە قسەی «پ» حیساب کراوە لەگەڵ دەقی قسەکانی داوای لێ بووردن دەکەم. وابزانم ئەو قسانەی لە کتێبی «کێشە بنجییەکانی مارکسیزم» نووسراون و یەکێکیشە لە کتێبە هەرە ڕوونکەرەوەکانی بیری مارکسیزم.

چی لەم بەراورد کردنەدا بە شێوەی ڕەخنە ڕووبەڕووی «پ» دەبێتەوە تەنها لە گۆشەی زاتی بوونی تێوەڕامانیەتی لە شۆڕشی فرەنسە و ئۆکتۆبەر نەک بە نیازی تاوانبار کردنی لە تێکڕای هەڵوەست و بیروباوەڕی بەرانبەر بۆڵشەڤیزم وەیا قەناعەت نەهێنانی بە پەیدا بوونی زەرفی لەبار بۆ شۆڕشێکی کۆمیونیست لە وڵاتێکدا کە بە پێی ڕاستە حیسابی مارکسیزم جارێ مابووی لیبەرالیەتێکی ڕێکوپێک بەڕێوە ببا.

بەلای باوەڕی منەوە پلێخانۆڤ پتر قوتابی مارکس بوو لەو کەسانەی ملیان نایە شۆڕشێک کە بازی بە سەر دوو قۆناغی مێژوویدا هاویشت. وا دەزانم پەنجەگیر کردنی «پ» لە تەعلیمات و ڕاگەیاندنە فەلسەفیەکانی مارکس خستیە سەر ڕاڕەوی خەباتێک کە لەبەر ڕووناکایی مارکسیزمدا نەدەشیا بە هیچ کلۆجێک تەمای کۆمیونیزم لە ڕووسیای ١٩١٧دا بە دڵی قوتابیە ئەکادیمیەکانیدا بێ. «پ» لەو هەڵوەستەدا وەکوو ئەو بۆکسەرە مست وەشێنە بوو کە لە سەر دەستوور و یاسا قەراردادەکانی یاریەکە دەڕوا. هەرچی لینین بوو پەکی خۆی لەسەر یاسا و دەستوور نەیەخست و مستی لە بیبیلەی چاوی غەریمەکەشی دەدا تەنانەت لە زەرفێکی سەختدا پەیمانی «برێست لیتۆڤسک» ی لەگەڵ قەیسەری ئەڵمانیادا ئیمزا کرد و کۆمەڵێک مەرجی قورسیشی قبوڵ کرد هەر هەتا بەسەر پێیانەوە خۆی ڕابگرێ. لە بیرمە قسەیەکی زۆر بایەخداریم لەو مەسەلەیەدا خوێندۆتەوە وەرامی ئەو کەسانەی پێ دەدایەوە کە

گوتبوویان ئەو پەیمانە بریتییە لە تەسلیم کردنی دەمانچەیەک قافڵەی پێ دەپارێزرێ بۆ ناو لەپی ڕێگر، لینینیش یەکجار ژیرانە لە وەرامیاندا نووسی بووی: من دەمانچەم تەسلیم ڕێگرێک کرد لێم لە کەمین دانیشتبوو، ئەگەر نەمدابایێ دەشی کوشتم و دەمانچەکەشی دەبرد و قافڵەشی ڕووت دەکردەوە. بە تەسلیم کردنی دەمانچەکە گیانی خۆم و قافڵەکەشم پاراست بەو ئومێدەی لە دوا ڕۆژدا دەمانچە و هەموو شتێک لە ڕێگرەکە وەربگرمەوە.

لە لینیندا خەسڵەتی ڕابەرایەتی و پلانگێڕی و هەل قۆستنەوە و تاکتیک بەکارهێنان زۆر بەهێز بوو، کە ئەگەر وەها نەبوایە شۆڕشەکەی بۆ بەرپا نەدەبوو بەڵام لە «پ» دا خوێندەواری و فکری ورد و نەزەریەزانی بەهێزتر بوو. نەک «پ» بەڵکوو مارکس خۆیشی لە مەیدانی شۆڕش و هەرا بەڕێوەبردندا تۆزی لینینی نەدەشکاند تەنانەت برنارد شۆ لە ئاست مارکسدا دەڵێ: نووسینەکانی مارکس بێنی ئارەقە و دووکەڵی فابریقەی لێ نایەت.

لەم ڕوانگەوە دەڵێم «پ» قوتابی ڕاستینەی مارکس بوو هەرگیزیش ئەو تاوانەی لینین وەپاڵی دا کە گۆیا «پ» هەڵگەڕایەوە [renegade – مرتد] ە ناسەلمێنم. بەهەمەحاڵ ئێمە لایەنێک نین لەو شۆڕشەی بەر لە ٦٠ ساڵ هەڵایسا چی لێرەشدا دەگوترێ بیرکارییەکە لە ئەسڵی بابەتی «دوانەتی» و «لایەنی سەلبیی هۆش» دوە زەنە دەکات، وەک پەندی ئینگلیزیش دەڵێ «هیچ شتێک وەک سەرکەوتن سەرناکەوێ» ئنجا کە لینین بە گۆپاڵ پەلاماری دا و پڵنگی کوشت تازە بوو بە پڵینگکوژ هەرچەند ڕاوکەریش بە گۆپاڵ ناچنە ڕاوی پڵینگ.

بەهەمەحاڵ هەڵوەستی لینین و «پ» دەگەڕێتەوە بۆ قەناعەتی دەروونییان نەک بۆ جوداوازیی دەوروبەر و چین و ئایدیۆلۆجی وەک کە دوو دکتۆر سەیری یەک نەخۆش دەکەن بە دوو تەشخیسی جوداوە. خوێنەر بابزانێ کە من بە زۆری هەر لەگەڵ ماتیریالیست و هۆی بەرهەم و جوداوازیی بەرژەوەند و چین ڕەخنەکاری دەکەم لە چەند سەرێکەوە بە ناچاری ئەو ڕێگەیە دەگرم:

١– ڕۆشنبیری کورد و زوربەی وڵاتانی جیهانی سێیەم لەو فکرە بەولاوە نەچۆتە مێشکیان. فەلسەفەی ماددیی مارکسی هێندەی دینەکان پەرەسەندوە و یەخەگیری هەموو سەروبەرێکی کۆمەڵ دەبێ هەر لە سەرەتای بوونیەوە هەتا ئەوسەری دواڕۆژ گەلێک ناتەواویشی لێ بەدەر داوە کە وا جارێ لەم جیهانەی خۆماندا پەردەی لەسەر هەڵنەگیراوە.

٢– پشکی کورد لە جانفیدایی نەزۆک بۆ ئەم فەلسەفەیە لەچاو میللەتانی دیکە تا بڵێی لە ڕادە بەدەرە. حەیفە ئەو گەنجانە وەکوو چینی بێستان لەو ڕێگەیەی وەها بێ ئیستگەی حەسانەوە و قۆناغی بە مراد گەییشتن بەسەر بچن و زمانێک نەگەڕێ بە هۆشیارکردنەوەیان.

٣– لەلایەن فکرەوە فەلسەفەکەی مارکس، بە دەقی کۆنیشیەوە، گەلێک گەلێک پێشکەوتووترە لەو فەلسەفە میسالیانەی ناویان دەرکردوە، زوربەشیان وڕینەی وەهایان تێدایە عەیبە لە زاری مرۆڤەوە دەرچێ. ئەو میسالیانە بەر لەوەی ماتیریالیست بە دمیاندا بێتەوە دینی ئیسلام پێیان ڕازی نییە چونکە هێندە لە بوونەوەر دوور کەوتوونەتەوە خەریکن بەسەر خەیاڵیشەوە ڕانەوەستن بەڵام خواوڕاستان کەس بەدوایان ناکەوێ.

بەرەی مارکسیستی کورد ئەگەر مارکسیزمەکەیان بۆ کوردایەتیی بێتوئویل وەرگێڕن خزمەتێکی گەلەکەیان دەکەن نە بەکەس دەکرێ نە خۆیشیان لە هیچ مەیدانێکی دیکەدا دەتوانن خزمەتی وەها گەش بکەن.

لێرەدا کۆتایی بە بەشی دوەمی ئەم نووسینە دەهێنم، عومر یار بێ و بار لەبار بێ کولانەی دیکە زۆرن لەم ئیستگەیەی فکر و ماددەوە بەرەو جیهان و کۆمەڵایەتی بەرفرەوانەوە تەماشاچی و سەرنجدەر بین.

مایس ١٩٧٨

* * *